

GÁRDONYI GÉZA

A KÜRT

regény

Előszó:

A kürt erősebb minden földi szónál.

I.

Zsuzsi a piacon ült, s kelkáposztát, paradicsomot és diót árult. Babot is egy zsákocskában. De két kis hintalovat is, piros nyergűt persze és szürkére festettet.

Ült a szakajtókosáron, mint a többi kofa, és árult, mint a többi kofa. Közben-közben feltekintett az emeletes házak résein át a toronyba.

Tizenhét éves volt akkor Palcsó Zsuzsika, s először történt, hogy árult a piacon. Mert bizony ő már a polgári első óta kisasszonyosan járt. A polgári negyedik után meg már kalaposan is és napernyősen. És némán fájlalta, hogy az anyja kofa.

De maga Palcsóné is érezte, hogy Zsuzsi nem piaci sorsra termett. Akkor este, hogy kimenyült a lába a pincelépcsőn, maga jajgatta képtelenségnek, hogy a leánya legyen a vicekofája:

- Jaj a helyem, helyem! Más ül a helyemre! Elvesztem az én jó helyemet, vevőimet, szerencsémet, kenyeremet! Te már, hiába, nem ülhetsz oda! Még a piaci kutya is téged nézne! Jaj elveszíttem a helyemet!

Zsuzsiból már csirke korában kiötlődött, hogy borsószik a kofa-mesterségtől, s különösen a piactól.

- Nem, én nem árulok! - sírta, mikor már a polgári elsőbe járt, - megöl a szégyen! Nem árulok!

Pedig csak negyedórai helyettesítésről volt akkor szó, és Zsuzsikában még csak tizenegy évet ölt volna meg szégyen.

No meg is bufálta akkor az anyja.

- Hogy a putnoki csuda verjen meg, hát engem nem öl meg a szégyen!?

Zsuzsika azonban se nem puhult, se nem hajlott.

- Nem, én nem árulok! Nem árulhatok! Arra járnak az iskolás társaim.

- No, cudar csökönyös teremtés ez az én leányom! - pihegett Palcsóné a fejét csóválva, - ha ló vóna, el nem indíthatná néha tizenkét ostor se!

De azért maga is olvadozó szívvel nézte Zsuzsit, mikor úri leányokkal lépett ki az iskolaajtón. S pláne, ha búcsúzkodásaikban meg is puszikálódott valamelyik vele.

- Óh édes kis aranymálingóm!

Azután meg már, hogy felnyulladt a leány, ő maga zárta be a kaput, ha ástak vagy kapáltak a kertben.

A piacon akkor már ha a szomszéd kofákkal beszélgetett, Zsuzsikát csak így emlegette:

- A kisasszony-lányom...

- *Kisasszony-lányom?* Lám-lám...

- Bizony *kisasszony-lányom*. Mért ne is lehetne? Csakannyi a joga rá, mint akárkinek.

A leányka is, ha kisasszonynak gúnyolták a mezítlábás leánytársak, fitos orrocskáját felvetve ismételte:

- Jogom van rá, mint akárkinek.

Dehát hogy vállalkozott mégis aznap *kisasszony-lányom* a kofa-munkára?

Bizony sokáig tusakodott magával, hogy vállalja-e a nagy szégyent, vagy hogy ne vállalja? De vállalnia kellett. Egy kis egyholdas kert volt minden vagyonuk. Meg abból fordult valamelyes hasznuk, hogy falovacskákat árultak. A lovacskákat a toronyőr faragta. A fát meg a lószőrt ők adták: többnyire jegenyefát meg fenyőfát. A toronyőr kifaragta, befestette, s ők szinte mindennaposan adtak el belőle.

A falovacska nagy jövedelmük volt: a toronyőrnek nem kellett pénzt sem adniok érte, csak mindennap tíz órakor odavinniök egy kosár kerti eleséget: zöldséget, babot, krumplit-mit, két embernek való kenyeret és két tojást. A torony lépcsője alatt ott lógott a kosár, csak belerakták az élelmet. Csengő volt-e fenn, vagy más jel? A kosár egy-két perc múlván megmozdult és felment. Minden hétfőn leérkezett egy frissen festett falovacska a kosár helyébe. Három-négy koronájával vették a piacon az asszonyok. Fiatal úri asszonyok ötöt is adtak érte. Volt úgy, hogy még útközben elkelt a faló. Volt úgy, hogy kettő is várta a vevőt. De már háromra sohse gyűlt a ló: megvették.

Akkoriban még olcsó volt a zöldség, a kenyér és a tojás. Boris néninek minden lovon fordult vagy két korona haszna. Hány korona az évenként!

Hát reggel már ezt is jajgatta:

- Jaj, ki megy el a torony alá! Ha tizenegyre nem lesz ott az élelem, mással társalkodik a toronyőr.

Zsuzsi kisasszony sápadozott. Hogy ő aki már úri leányok közt nőtt fel, csakúgy tud mindent, mint akár a főispán leányai, - stikkelni, klöpfnizni, és poenleszt és teneriffát és rizsliőt, és frivolirozást és... és... és... hogy ő most kiüljön, kikutyorodjon a piacra! Ő aki könyvet is annyit tanult és nyelveket: Theisz *Középső tanfolyamot* és a *Mein Viertes Buchot*!...

Ájulásra támaszkodott. Életében először történt, hogy haragosan lobbant az anyjára:

- Már minden este rossz a gyomra! csakhogy pálinkát hozathasson! Szégyelhetné!

Sírt.

De végre is: ha elvész az a méternyi tér a piacon, elvész vele a kalap is, napernyő is, gombos cipő is. Hát... tragikus rándulással kelt föl, és magára vette az anyja legvilágosabb szoknyáját, réklíjét. A haját is simára fésülte, parasztosan.

S fogott egy gyereket:

- Hozd ki ezt a puttont, meg ezt a két kosarat.

Mint amilyen arccal Kleopátra mondhatta:

- Hozzátok a viperákat.

S kiült a piacra.

A vásár lassan indult, mert bizony ő nem kínálgatta a portékáját, mégcsak halkan se, nemhogy kiáltozva, mint a többi. Nem is dicsérte, ha valaki odaszemlélődött. Ha kérdezték, megmondta az árát. Ha olcsóbban kérték, nem felelt, csak félrenézett nagy unalommal, mintha valami kellemetlen szagot érezne az alkudón.

Nyolc óra felé azonban urak is jelentek meg a piacon, a hivatalba menők, akiknek arra vitt az útjuk. Egyik-másik megállt a finomka arcú kofácska előtt, s nyájasan kérdezte:

- Hogy ez a dió kedves? Nem hoznál-e fel nekem egy kosárral, a lakásomra?

Zsuzsi szíven szúrt galambként emelte föl a fejét a *kedves* szóra, s fájó hangon rebegte:

- Tíz egy garas.

De már arra a kérdésre, hogy vinne-e fel egy kosárral, elszigorodott a szeme, s megvetően nézett a nyájas úrnak a cipőjére.

Diákgyererek is igyekeztek már akkor át a piacon, aprók, nagyok vegyest. Egy-egy afféle surján legényke megjelenésekor Zsuzsi annyira lehajolt, hogy az arcából csak az orra hegye ha látszott.

- Hogy ez a paradicsom? - kérdezte egy asszonyság.

Zsuzsi fel se tekintett, csak úgy a kendő alól felelt röviden, hidegen:

- Hatos egy rakás.

De ha tovább ment a nagydiák, nyájasabban válaszolt:

- Nyolcon adom.

Dehát mért zavarta őt a nagydiákok arrayárása? Nem ismert ő közülök egyet sem, - csak látásból a tanítóképzőbe járókat. Az ő mindennapi gondolatai azok voltak.

Zsuzsi ugyanis, mikor elvégezte a négy polgárit, beiratkozott volna a tanítóképzőbe. De várnia kellett: az apácáknál nem tanítanak egyszerre négy osztályt, mint a fiúk képzőjében, hanem csak egy osztályt. Az első osztályba csak minden negyedik évben lehetséges a beiratkozás. Mikor Zsuzsi végzett, a harmadik osztály volt soron.

Zsuzsi arra gondolt, hogy megveszi a könyveket, és otthon tanul: mikorra amazok a negyedik év végére jutnak, utóléri őket. Elment a könyves boltba, és elszörnyülködve hallotta, hogy a könyvek ára ötvenegy korona.

Napokig búsult ezen.

Végre is egy délelőtt arra villant az elméje, hogy legjobb lenne, ha tanítóhoz menne feleségül: a tanítónak megvannak a könyvek. Esténként még magyaráz is a férje: ő is megszerzi a diplomát. S nem is szükséges, hogy otthagyja azután a férjét: ő tanítja majd a lányokat, a férje meg a fiukat, - a két fizetésből gyöngyen megélnek.

Dehát hol az a bokor, amelyiken a tanítóférj terem?

S mintha valaki azonnal felelt volna reá:

- Itt az orrod előtt Zsuzsika: avagy nem itt van-e a tanítóképző? Nem innen rajzik-e ki minden évben egy-egy raj fiatal tanító, csupa legényember!

Igaz. Csakhogy a házasság ismerkedéssel kezdődik, s neki nincs a képzősök közt ismerőse. Az ismerőseinek sincs. Minden leánypajtásának tudja: miféle-kiféle fiatal emberek az ismerősei, negyedik polgári korában, már gyakorta susogtak róluk az órák szüneteiben. Tanítójelöltről nem volt szó soha.

A gondolat mégis annyira felizgatta, hogy fogta a napernyőjét, mégegyszer beleszemlélődött a tükörbe, s délfelé ott sétálgatott már fitos orrockájával a képző előtt.

Tizenkét órákor csakúgy dőlt ki az ajtón a sok legényember. És Zsuzsi elpirosodva sietett el köztük. Alig mert föl-fölpillantani. Csak úgy szemszögből kapogatott el egy-egy fiatal arcot. És ragyogó szemmel érkezett haza.

Attólfogva méggondosabban öltözködött, s minden délben ott sétált a fő-utcán; leste a *férjét*.

Csakhamar ismert ő látásból minden képzős legényt. Már az első héten megkülönböztette, hogy akik a legbajuszosabbak, azok a negyedikesek. S ha együtt özönlöttek is elő az alsóbb osztályuakkal, csak a könyvükre pillantott akiknél egyforma könyv vagy rajzfüzet, vagy lénia volt, megismerte arról, hogy egyosztályba valók.

S már ki is választott vagy ötöt, hogy azok bármelyikének Évája tudna lenni. Csak hát a megismerkedés...

Bátor lány volt ő, a járása is valami acélos, eleven, s az orrocskáját ahogy fölfelé szegezve sietett az utcán, egy profeszorasszony egyszer így szólította meg:

- Hova sietsz úgy te kis szélcsoroszlya?

Ezt mindig rá lehetett volna mondani. Csupa erő volt és bátorság. Csak ha legényfélével állott szemben, akkor nem volt bátor: meggyávult, egyszerre meggyávult, szinte megbutult: nem mert ránézni se.

Az év azzal telt el, hogy minden nyakkendőt ismert már a képzősök nyakán, de egyiket se figyelmeztethette, ha valamelyik nyakkendő félrecsúszott. S egyszer csak májusban megszűntek a déli előjövetelek. Egy-egy képzőst ha látott is az utcán, csoportosan már nem mutatkoztak. Június elején meg valamennyien elmúltak a városból.

Szeptemberig bizony szomorú volt a nyár, de akkor megint megnépesült a képző, megint hetykélkedtek benne negyedikesek, és Zsuzsi megint válogatta őket, - szemérmes távolságban.

- Az idén már akárhogy is!...

S akkor következett az anyjának az a lába ficamodása.

- Hogy ez a paradicsom, lelkem?

- Nyolc egy rakás, - felelte Zsuzsi szomorún.

Az asszonyágok még nyári kabátkában jártak-keltek a kofák között. Dinnyét is vettek még itt-ott, de már szőlőt is, berzencei szilvát is. És különösen sok paradicsomot, téli eltevésre valót.

- Hogy ez a paradicsom, lelkem?

A portéka lassacskán elkelt. Tíz előtt már csak két rakás paradicsomja volt Zsuzsinak és két fej kelkáposztája.

Mikor az óra tizet ütött, belerakta a maradék paradicsomot és kelt a kisebbik kosárba. A fiú már ott állt. A hátára vette a puttont, puttonba a szétbontott zsákot. S vitte haza.

Zsuzsi megindult a kisebbik kosárral a torony alá.

Sohse járt ott. De az anyja elmondta, hogy a torony alatt van egy kettős ajtó. Annak a kilincsét csak meg kell nyomni. Kötelek lógnak ott, harangkötelek. Oldalt meg balról keskeny falépcső látható. Hat vagy hét lépcsőt hág: kanyarodót talál ottan. A kanyarodó mellett lóg a kosár.

Zsuzsi az arcát lehajtva lépigélt, és szorongó szívvel pillantgatott jobbra-balra: lát-e képzős ifjút, vagy lát-e úri leány félét? Ha negyedikes ifjút lát vagy úrileányt, akivel együtt járt iskolába, elfordul, áttér az útca másik járójára.

Ment, lépigélt sietőst.

A templomtéren jut eszébe, hogy szerdánkint az anyja egy másfélaraszos fadarabot szokott fűrészeltetni vele. Dorongfából, többnyire jegenyéből, fűrészelt, de néha fenyőfából is.

- A fejet, - szokta mondani az anyja, - fűrészeld a fejet.

Abból szokta ugyanis kifaragni a toronyőr a lovacskának a fejét.

Meglassudott.

Hazamenjen-e mármost azért a fejért? Messze laknak ők a külső városban. Vagy hogy délután küldje el a fiúval? Vagy hogy holnap reggel?

Közben a torony alá ért.

Megtalálta az ajtót, a harangköteleket. A lépcsőt is, a kosarat is. A kosár ócska volt és vastag zsinegen lógott. Az is régi zsineg volt. Egyáltalán minden réginek látszott ottan: az ajtó, a harangkötelek, a lépcső.

Felnézett a lyukon. Sötét volt az belől. Beletette hát a kosárba a zöldséget, krumplit, paradicsomot, kenyeret, két tojást.

S várt.

A kosár csakhamar meg is mozdult és fölfelé vonult. Zsuzsi nézett-nézett utána. A szemébe porszem esett. Előkapta a zsebkendőjét, s rányomogatta. Aztán felkiáltott a kosár után:

- Hé! Toronyőr bácsi!

Senki se felelt.

Zsuzsi várt kissé, s megint kiáltott:

- Hé! Nem hallják?

Senki se felelt.

Zsuzsi nem ismerte az őrt, csak épp kisiskolás korából emlékezett rá, hogy látta a torony erkélyén, amint a kürtöt fújja. Ahány negyed, annyi tú-tú. Az egy negyed egy hosszú *tú-ú-ú*. Az őrt csak akkorán látszott, mint egy krumpli. Bizonyára suba volt rajta. Lassú lépésekkel sétált körül a tornyot, és minden szögleten kürtölt: *tú-tuú*.

- Hé! Toronyőr bácsi!

Semmi felelet.

Dehát a fejnek az ügye nem maradhat elintézetlen. Zsuzsi nem várt tovább, - már akkor ki-könnyezte a porszemet, - neki-lódult a magasságnak. A keskeny poros lépcső ideoda-szögletekben emelkedett előtte. Hosszú-lábú embereknek szabhatták, mert ugyancsak meredek volt a hágó!

A torony közepe táján meg is állt Zsuzsi. A szíve dobogott, a melle zihált. Ablakocska világosolt ott. Kinézett rajta. Háztetők sokaságát látta.

Lassabbra fogta a lépést.

No nem gondolta, hogy ennyire magas a torony.

Feljebb valami erős, egyenletes és lassú kattanás hallatszott egyre-másra. Mingyárt tudta, hogy a torony órája az. Onnan feljebb már alacsonyabbak voltak a lépcső-fokok, - látszott rajtok, hogy nem régen újították. Avas olajszag terjengett ott a homályban, valami olyanféle szag, amilyenről a vakon-járó a lakatosműhelyre ismer. S feljebb egy-két lépcsővel már láthatók voltak a nagy fekete fogaskerekek, s a hordófenék nagyságu rozsdás ballagó. *Katt*, aztán megint *katt*, - lassú, hideg méltósággal.

Mégfeljebb teljesen megvilágosodott a lépcső. Az utolsó fokok látszottak ott, s egy csapóajtócska, amely azonban fel volt támasztva a falnak.

Kilépett az erkélyre és pihegve nézett le, szét a városon.

- No ide se jövök fel többet.

Az arca piros volt.

Hazafelé is nézett, de az ő házuk tetejét egy kékfestőnek a háza takarta. S arrafelé már sok akácfa is állt a házak között. Aztán lenézett a templomtérre. Sárgult fák álltak ott a házak előtt. Egy kert is látszott: a papház kertje.

Szédült.

Nem nézgélt tovább. Ajtót látott maga előtt s ablakokat. Bekopogtatott az ajtón.

- Szabad! - hangzott ki egy erős férfihang.

Zsuzsi benyit. Igen világos szoba. Az ablak mellől a napnak szélesen befénylő sugarában egy szőke legény kel föl. Ingujjban áll ott. A kezében a zöldségeskosár, amely az imént utazott fel alulról. Szép, lányosképű fiú. Vörhenyeges haja mint a felborzolt oroszlánsörény. A vállán egy feketeherceg.

Zsuzsi meglepődve nézett.

A fiú is csak állt és ámult.

És bámultak egymás arcára, mint két faragott kép. Még a rigó is mozdulatlanul állt a fiú vállán, és felnyulladva bámulta Zsuzsit.

- A fej, - szólalt meg végre Zsuzsi, mintha álomban rebegne, - otthon maradt...

S behunyta a szemét, és kipenderül. Futott le a lépcsőn, mintha kergetnék.

*

Még este is, mikor levetkezetten az ágy szélén ült, sokáig könyökölt a térdén, s gondolkodott: mért zavarodott meg annyira odafent?

Hogy egy öreg bácsi látására volt elkészülve, s helyette egy legényt talált?

Hogy olyan sörényt emberen sohse látott?

Hogy ingujjban volt?

A kérdések kérdések maradtak.

Másnap persze megint fel kellett öltetnie a parasztruhát, s hallgatnia megint:

- Hogy adja a paradicsomot, lelkem?

Űlt halványan, mint rab a vallatópadon, s minden negyedóránál föltekintett a háztetők résein át a toronyra.

- Tutuuú!...

De lám: nem az a szőke legény fújja a kürtöt. Csak arasznyinak látszik az ő, Zsuzsi szeme mégis megkülönbözteti. Valami barna ember, idős is. Apja talán?

Lehet, hogy ott volt az is tegnap a toronyszobában, de nem látta. A butorokat se látta, csak azt a legényt látta.

S isméten-ismét restelkedett, hogy gyáva volt, mint valami kislány. Meg kellett volna állania bátran, nyugodtan, mint olyan leánynak illik, aki négy polgárit végzett és jogosan viseli a kisasszony címet. Hát kicsoda-micsoda az a lófარagó? Köszönje meg, ha egy tanult kisasszony szóba áll vele.

Dehát most már nem lesz alkalom arra, hogy végigpillantson rajta. A zöldséget-mit bele fogja rakni a kosárba, s mikor a kosár megindul, ő is megindul.

- Tu-túú!...

Tíz óra felé lovas rendőr jelent meg a piacon:

- Félre az útból! Félre!

Következett egy halottas-kocsi, üveges oldalú. Benne: ezüstös koporsó, három-négy koszorú között. Fekete tollbóbás fekete lovak, bólingatva haladók. Lovak előtt papok. Kocsi mellett fáklyások. Kocsi után vagy húsz fekete-ruhás úr, s közte kettő hajadonfőtt, síró szemű. A harangok zúgtak. Egy falusi ló megbokrosodott.

- Jaj! - sikkantottak az árus asszonyok.

Mikor Zsuzsi megint a toronyra gondolhatott, már ugyancsak elmúlt tíz óra. A fiú is késett, - elbámészkodott valahol.

Zsuzsi sietten vitte a kosarát a torony alá.

Fordul a kettős ajtóhoz, vihogó suhanc-csoportot talál ottan. Az ajtó tárva van, s két kölyök úgy rángatózik a fel-alá mozgó harangköteleken, mint béka a horgon. Az ajtófélfához egy úriféle fiatalember támaszkodik. Iparosféle. De iparos mégse visel olyan hosszú fekete kabátot. A fekete kabát viseltes rajta. Gyér szakála is fekete. Rozsdás nagy kulcs a kezében. Az a cigánylegény forma ember is vihog: hosszú fehér fogai kivigyorodnak gyér bajusza alól.

S neveltükben valamennyien őrá néznek.

Zsuzsi incselkedéstől tartott, s legkivált annak a fekete ruhásnak a tréfájától. Már annyira ott volt, hogy vissza nem fordulhatott, hát csak besurrant köztük, s feliramlott a lépcsőn.

Ijedtében nem is kereste a fölülről lógó kosarat, csak fel, fel: futott a grádicson nagy lobbál. Tán a huszadik fordulón állt csak meg és fülelt lehengve, lükögő szívvel, fülelt visszafelé: futnak-e utána!

Közben egyre feljebb-feljebb, mint a sziklák zergéje, mikor vadásztól menekül. Egyszer csak fenn van a világoson, a csapóajtón besugárzó napfényben.

Megáll, lehelődzik.

Felmenjen-e?

Már elfeledte a bizonyítványát és kisasszony-voltát: aggodalommal pillog.

De lám nemcsak egy ember lehet odabent.

Nagyhangú beszéd hallatszik, szinte kiáltás:

- A fenét? Majd bizony addig várok, míg befagy az ajtóm! Én különben szoltam Füzes bácsinak. Reggel fel is jött. Dehát ő csak délután megy be.

Valami olyan hebre-habra beszéd hogy alig érthető.

El is áll, mintha lélekzenie kellene. Aztán megint megszólal:

- Nekem nincs favágóm. Az anyja sodrófáját! A város mindig aprófát küld ide. Hajnalonkint itt már deres a korlát. Nem hallom!

Zsuzsi elképedten állt a csapóajtó alatt. A lépcső alatt valami lánc zörrent. Utána halk vas-nyikkanás hallatszott, kétszer egymásután, mint a kenetlen pinceajtó nyikogása, aztán nagy kondulás, megint a kettős nyikkanás, megint kondulás.

A két kondulás hangja sokáig bung a lépcső alatt.

Zsuzsi érdeklődéssel hallgatná hangnak azt a hosszan elhaló remegését, de íme nyílik a szoba ajtó, s kilép a sörényes legény. A kezében kürt.

Megfújja a sarkon kétszer:

- *Tu-túú.*

Másik sarkon is:

- *Tu-túú.*

Zsuzsi ijedten áll ott. Az ő mellében is megszólal egy hang:

- *Vissza-vissza!*

Azonban a lába nem engedelmeskedik.

Az ör kürtje harmadszor is szól:

- *Tu-túú.*

Erős lépései a csapóajtó felé közelednek.

Az arca megjelenik a lyuk fölött. Kék szeme rányílik Zsuzsira. Meg is áll, de csak egy percre. A következő percben tovább-lép s a negyedik sarkon is megfújja a kürtöt:

- *Tu-túú.*

Visszatért akkor a csapóajtóhoz és mosolygott:

- *Gyrát. Mr flórája vrlak.*

Furcsa volt, hogy olyan szaporán szólott. Dehát meg lehetett érteni:

- Gyere hát, már félórája várlak.

Zsuzsi valami kellemes zsibbadást érzett. Megindult. Nem, nem fogja őt gyávának látni többé az a... lófaragó.

- Csak azért jöttem, - szólalt meg odabent, - hogy elhozta-e tegnap a fiú a fejet?

S bátran nézett a legény örvendő kék szemébe, noha a mellében vert a kalapács. Méginkább megbátorodott, mikor látta, hogy a legény arcán is pirosság terjedez.

Széttekintett, hogy hol a másik?

Nem látott senkit.

Körültekintett, hogy tán a háta mögött áll?

Senki. Csak a nagy ablakok. Egy összecsukott vaságy. Egy kerek bádog-kályhácska. A kályha mellett vékony létrácska. A falon egy hámlott bőru juhászbunda, egypár csizma is. Egy kis festetlen szekrény a fal-mellett, - régi. Rajta egy háromaraszos kürt, egy húzóharmonika, két tányér, vasszilke, vassfazék, két csésze. Aztán két kis polc a szekrény fölött: könyvek rajta,

csaknem mind új és valamennyi kötetlen. És egy elfeketült fénykép, afféle vásári bádógfénykép. *(Amerikai gyorrrsfényképészet! Tessék kérrem: csak húsz fillér!)*

A szoba levegőjét kellemetlen enyvszag nehezítette. Meg is látta az enyvét mingyárt: kormos-aljú cseréplábosban bűzölgött az asztalon, a szoba közepén. Olyanféle asztalka volt az ott, amilyen mellett suszterek és csizmadiák dolgoznak. Különféle kések, árák, fúrók és ráspolyok heverték rajta. Egy kislemez is.

A padlón forgács-szemét, por, kenyérhéjak. És csak két szék: egy nádszék meg egy csizmadiaszék a műhelyasztal előtt.

Azután a fiún futott végig a szemlélete: tömzsök szőke legény, kerek arcán alig mohodzó szakál és bajusz. Viseltes kék kabát van rajta, és szürke nadrág. A lábán bőrpapucs. Se nem úr, se nem paraszt, de iparos se. Valami olyanféle figura, aminőt délelőtt látni kisvárosi cirkuszokban, mikor a lovaglás művészei polgári ruhában ugrálnak abroncsba a ló hátán.

- A fejet elhozták, - habrikálta a legény, - de hát te ki vagy babám? *(Dháttekvagybám?)*

S a keze a leány állához emelkedett volna. Zsuzsi azonban méltóságos komolyan háritotta el. A székre tette a kosarát.

- Itt az élelem is, - mondotta komolyan és piroosan, - és engem ne tegezzen, mert nekem csak a ruhám paraszti.

Harciasan nézett szembe a legénnyel, mint, ahogy a megbátorodott macska néz szembe a szobai kutyával, - csapóra készen a tíz körme.

A legény bámult.

Zsuzsi, fölvette a kosarát:

- Hova rakjam?

- Oda a székre, - felelte a legény, mintha álomból ocsudna. Hát ki maga? Mért öltözik, ha kisasszony... Ej, mi bolondozol velem! *(...blondzlvlem.)*

S megint pajkosan nyúlt a leány arcához.

Zsuzsi hátrább lépett.

- Igenis *kisasszony*! Négy polgárit végeztem. És ha akarom, feljebb megyek. Megkövetelem, hogy tisztességes szemmel nézzen reám!

A fiú elkomolyodottan pillogott:

- De hát mért öltözött...

- Azért öltöztem, mert... Hát csak azért... Nincs-e rá jogom, hogy úgy öltözködjek, ahogy akarok?

S hogy a rigó az ablakba röppent, odatekintett. Egy nagy cserép muskátli virított az ablakban, gránátszín piros, csak a felső virága nyílt. A rigó a cserép szélére ugrott, s onnan lesett Zsuzsira a levelek közül:

Zsuzsi megrezzent.

- Eldönti!...

- Dehogyan dönti. Helyedre Fridolin! *(Hjdre Frdlin!)*

A rigó a vállá közé kapta a fejét, felröppent a falra, a kalitkájába.

A leány utána bámult. Csak akkor látta, hogy a kalitka fölött padlásajtó is van. A keskeny létra arra szolgál.

Zsuzsi nem gondolt volna vele, de hogy a fiú úgy képedezett, megenyhült iránta.

- Ott is laknak? - kérdezte leereszkedően.

- Lakunk, - pillogott a fiú, - a bátyám.

- Siket?

- A bátyám? Dehogyan is siket. *(Deosket.)*

- Kiabált neki az imént.

- Kiabáltam? Dehogyan is. A tűzoltókkal beszélgettem telefonon: hogy adjanak fát, és hogy legyen közte egy hársfa-hasáb vagy tuskó. Mert maguk sohse küldenek hársfát.

- Nézünk majd.

- Mert az a legpuhább. Dehát üljön le... Mi is a neve?

- Zsuzsi. Köszönöm: vár édesanyám. Isten vele... Mi is a neve?

- Átilla. *(Átla.)*

A leány elmosolyodott:

- Jónapot.

És kiperdült, kilebbent az ajtón.

- Nézünk majd hársfát, - mondta szinte gúnyosan egy visszatekintéssel.

S *brr* csakúgy perregett a fa-lépcső a lába alatt.

- Zsuzsika, - hangzott a fiú kiáltása mögötte.

A leány azonban futott le a lépcsőn a homályosig.

- Zsuzsika! - hangzott ismét a neve, - itt-felejtett valamit!

S hallatszott, hogyan robog utána a lépcsőn a fiú.

Zsuzsi csodálkozva nézett a kosarára: mit felejtett ott?

S állt tétován.

Az elméjében kérdések cikáztak: mit felejtett fenn?

Közben a legény leérkezett hozzá, s mosolyogva nyújtotta az ablak egyetlen virágát, a gránát-szín muskátlit:

- Magának nyílt Zsuzsika...

Zsuzsi habozva fogadta el a virágot. Odafenn nem fogadta volna el, de már hogy olyan rohanvást vitték utána...

- Köszönöm.

- Mikor jön el megint?

- Isten vele.

- Mikor jön el megint?

A leány nem felelt. Vigyázatosan ugrált lejjebb és lejjebb a lépcső fokain.

A fiú utána kiáltott:

- Zsuzsika!

A leány nem felelt.

A fiú kisvártatva megint kiáltott:

- Nem vagy te kisasszony! Véled, hogy elhittem? Bánom, hogy meg nem csókoltalak!

- Szentelen! - donogta Zsuzsi, - szentelen!

S megállt egy percre a kötelek alatt: leverte a port a szoknyája aljáról.

A virágot mégis megtartotta. De útközben is az ismeretlen tanítóra gondolt, aki majd őt feleségül veszi, s akinek bizonyára nemcsak egy cserép muskátlija lesz a kertjében.

Gyermekkorában látott afféle kerteket, mikor még az apja élt. Gyümölcsöt vásárolgatott össze az apja nyarankint a környéken. Néha őt is elvitte magával s ő vigyázott a kocsira, mikor itt-ott megálltak, - leginkább egy-egy kocsmá előtt.

Tetszetek neki a falusi kiskertek. Egy helyen a tanítóé volt a legszebb: csupa virág. A tanító fiatal ember volt, s a felesége mégfiatalabb, fehér nyakú, mosolygós. Ők is adtak el gyümölcsöt: szilvát, almát. S a tanítóné felkapta és megcsókolta őt:

- Jaj, egyem a szentedet! hogy hínak?

Sokszor eszébe jutott az a boldog arcú kis tanítóné. Arra is emlékezett, hogy szélesen kihajtott gyolcs gallér volt a tanítónén, s a haja lazán omlott a nyakára, arra a hajlékony szép nyakára. No ő is olyan gallért visel majd, ha tanítóné lesz, s az ő kertjében még több muskátli virul: piros muskátli, fehér muskátli és rózsaszínű halvány, pöttyös is, amilyen Horváth ügyvéd kiskertjében látható a Kécsillag-útcán.

Nem is emlékezett volna többé a torony oroszlánjára, de bántotta az a búcsuzkodás:

- *Nem vagy te kisasszony! Véled, hogy elhittem!*

- Még szerencse, - tűnődött este az ágyában könyökölve, - hogy körül nem tapogatott, mint ahogy bakák szokták a cseléd lányokat, a kaszárnya mellett. Szentelen!

S hogy ezt mondta: *Szentelen*, maga előtt látta a fiú két mohó kék szemét. Abba a két szembe mondta bele a szentelent.

S éjjel mégis minden álmában azt a kürtszót hallotta:

- *Tutúú-tutúú...*

Akár jobbra fordult, akár balra fordult, az álmaiban meg-megszólalt az a csodás-édes kúrthang:

- *Tutúú-tutúú...*

Úgy remegett tőle a lelke, mint ahogy az a falépcső remegett a harang bégásától.

*

Másnap az anyja már felkelt, s elvánszorgott a piacra. Ott úgyszólván árul, ott is pihen.

Zsuzsi ismét felölthette a kisasszony-ruháját.

Boldogan szemlélte magán a harántfüggő fali tükörben szép bolyhos őszi kabátját, a mogyorószínűt, és ibolyával díszített őzszínű bársony csalmáját, s a csalmájában rezgedező három kócsagtollat. Még az apjáé volt az a kócsagtoll: spirituszban szépen megfehérült.

Most látna az a szemtelen.

Már a napernyőért nyúlt, mikor arra gondolt, hogy az anyja még nem főzhet. Dél is lesz, mikorra hazavánszorog: boszankodni fog. Levetette hát a ruháját és a viseltes rózsaszín blúzáat öltötte fel. Tüzet rakott, s paszujt tett föl, vasfazékban.

- Még így is, ha látna az a...

Csak délután mehetett ki az utcára.

Tudta már, hogy akkor a képzősök csak gyéren szállingóznak. A képzőépületből zongora és orgona-hangok zunognak, dúdolognak ki az utcára. Akik kántorságot is tanulnak, azok zengetik odabent a zongorákat, s nyektetik az orgonát is. De öt órakor már elcsendesülnek a hangok, s egy csoport fiatal ember széled el az ajtó előtt.

Öt óra felé hát már arra sétált az ibolyás kalapban, mogyorószínű bolyhos kabátban, szarkaláb-szín szövetszoknyában, fehér keztyűsen, gombos cipőben a szokott könnyedke lépkedéseivel, és fitos orra mellől loppal pillantó szemérmes macska-szemével.

Pedig szeles volt az idő és borult is. A szél, csípős őszi szél. Az utcán sietősebben jártak az emberek. A hölgyek némelyike be is húzta a nyakát a boájába, s fátyolon is átpirosló orral sietett. Akik az útca végére értek, nem fordultak vissza, hogy megint végighaladjanak az aszfalton. Csak ő egymaga térülgetett-fordulgotott. Az ő orrocskája hegye is piros, de az arcán az a szokott boldog kifejezés, mintha valami édes illatot érezne a levegőben.

Mikor a torony órája az ötöt verte, felnézett a torony erkélyére. Az oroszlánfiú jelent meg ott feketés köpönyegben és kürtölte az órát:

- Tu-tu-tu-túúú...

A szél ide-oda lebbentette a köpönyegét, s gyorsan is lépkedett tovább, a torony másik sarkára:

- Tu-tu-tu-túúú...

Zsuzsi állt és nézett:

- A szemtelen! Most látna a szemtelen!

S állt és nézett, míg a fiú el nem tűnt. Várta, hogy odabent világosság gyullad. Szép lehet a torony, - gondolta, - ha az ablakai lámpafénytől világosak.

S várt-várt és nézett. Mellette jöttek, mentek. Ő csak állt és nézett a magasba.

Mikor aztán arra gondolt, hogy iszen ő voltaképpen a jövőendő férjét keresi, a képző kapuján már nem jött ki senki.

*

Még este is azon gondolkozott, micsoda rettenetes volna annak a toronybelinek, ha az utcán találkozónának, s ő ránézne büszkén és hidegen, s ellépne mellette. Ijedtében nem is köszönné a bogyas, csak meresztené a szemét, s megszegyenülten kullogna vissza a toronyba.

Másnap megintcsak délután juthatott ki az utcára, de nem az ötórás szemlélkedésre, hanem a három-órára. Mert befele-haladón is lehet látni az ifjakat. Kóta-tekerics van náluk, vagy vékony nagy lapos kötet.

Az idő napos volt. Gyenge szellőcske ingatta az útcái juharfák sárga leveleit. A gesztenyés ember aznap ült ki a kályhájával a gimnázium-iskola sarkára, s étvágygerjesztő illattal édesítette azon a sarkon a levegőt.

Zsuzsi csakúgy volt öltözve, mint az előttevaló napon, csakolyan magasan hordozta az orrocskáját, és csakolyan nem-látom arccal fogadta a legényszemek reátapadó figyelmét.

A kótás ifjak közül három tetszett neki különösen. Pörge-bajuszú vállas legény az egyik és füttyörésző ajkú, barna. Szilvaszín felső kabátot visel és zöldpettyes fekete nyakkendőt. De a nadrágja nyári szürkésávós és buggyos térdű: bizonyára nem olyan családból való, amelyik zsemlyével issza a kávé.

Nyúlánk agártermetű fiú a másik, szintén barna, komolyszemű. Elegánsabb is: új kemény kalap van a fején és keztyűt is visel, hamvasat, - azt is mostanában vehette. A nyakkendője azonban mindig az a sikoltó piros bársony, - bizonyára valami falusi kisasszonynak a kabátjából való maradék. Vajjon testvére-e az a falusi kisasszony? Vagy...

Cvikkeres szőke fiú a harmadik. Nyájas arcú. Szinte mindig mosolyog, noha kissé hátraszegi a nyakát. Drapszín felső kabátban jár az, és kissé kacsásan. Bizonyára pocakos ember lesz belőle. De akkor is vidám marad. Azzal át lehetne élni vagy hetven kalendáriumot valami kedves falombos faluban.

Azt a három ifjút mingyárt az év elején kiválasztotta magának, s még október végén se tudta, melyikkel kezdené szívesebben a kalendáriumokat?

Azt is kileste már a hármon, hogy melyik, hol lakik. No sok minden van abban a fejcskében!...

Csak az ismerkedés!...

Ami regényt olvasott, valamennyiben a férfi kezdte az ismerkedést. Ki véletlenből eredőn, ki keresetten, illedelmesen, ki tolakodón. De mindig a férfi kezdte.

Nem bírt kieszelni semmit. Elvégre csak nem szólíthatja meg őket! Se a szobájokba be nem léphet.

Gondolt már arra is, hogy a zsebkendőjét ejti el. Dehát ha fel is veszi valamelyik, mit ér el vele? Talán egy szót sem fog szólni a fiatalember, csak felkapja s odanyújtja udvariasan. S még az is megtörténhetik, hogy oda se néz az ifjú, vagy ha odanéz is, elmegy mellette. Még tán az is megtörténik, hogy ha szól is, csak hátrabök a hüvelykujjával:

- Kisasszony elvesztette a zsebkendőjét.

No, a zsebkendővel nem fogunk madarat.

Dehát mivel és hogyan?

Nem talált reá választ.

A leány-pajtásaival ha találkozott is az utcán, azok egyike se mutatkozott soha fiatalemberrel, hacsak nem testvére vagy jegyese volt az.

Dehát ha éppen képzős ifjúval sétált volna is valamelyik leány-pajtása, lehetett volna-e megállítania? Nem, az ilyesmi *nem komifő*, - mint a francia tanárkisasszony szokta mondani.

De hátha utána látogatná meg azt a pajtását?

Az lehetne *komifő*, de mégse lehet belőle semmi. Ő nem látogatta meg soha egyik iskolai leány-társát se. Hívták nem egyszer ide-oda uzsonnára kisebbskorán, nem ment sehova. Szörnyű volt neki az a gondolat, hogy viszonzónak a látogatását azok a begyes úri lányok. Látnák az udvarukon a disznóólat. Látnák a falon az anyja szoknyáit. Látnák az ajtósarokban az anyja két patkós csizmáját.

Csak valamennyire is úri volna a szobájok! Csak annyira is, mint Vájsz boltosé, akinek az utcái ablakát az ágyfa csaknem félig elfödí. De nálok semmi úri. Csak az a rongy csipkekárpit úri, az ablakon. Abban is csak az úri, hogy földig érő. Valami égett boltnak a maradványaiból vette az anyja a piacon.

Sétált.

És nem tudta: hogyan ismerkedjen meg a férjével. (Szegény Zsuzsik, kik nem Pesten jártatok iskolába...!)

Sétált.

És aznap is látta mind a három fiatalembert. Valami rajzolással járó óra volt szombatonként délután, mert a negyedikesek rajzpapírossal és vonalzóval mentek az intézetbe. A pörgebajúszú együtt ment a cvikkeressel. A piros-nyakkendős mingyárt utánok alig húsz lépésnyire egymagában. Mind a hárman rátekintettek, de csak azzal az érdeklődéssel, amelylyel más lányokra is.

Zsuzsi szíve gyorsabban vert a szokottnál. S mint mindennap, akkor is egy regényre gondolt, amelynek címét és íróját nem nézte meg, de amelyben egy halvány fiatalember így mutatkozik be a leánynak:

- Kisasszony, ha megengedi... de nem bírok találni más alkalmat...

Dehát ezek a fiatalemberek éppenséggel nem olvasnak regényt?

Zsuzsi feltekintett a torony erkélyére és órájára.

Még öt perc híja volt a háromnak és az erkélyen nem látszott senki.

Két hadnagy következett a piros-nyakkendős tanítójelölt után. Mind a kettő erősen szembenézte Zsuzsit. S ahogy mellette elhaladtak, az egyik hangosan szólott:

- Csinos kis fruska.

Zsuzsi szinte megrázkódott boldogágában. Máskor is történt már, hogy a mellette ellépők efféle véleményt pendítettek el mögötte, de aznap érzékenyebb volt iránta. Érezte hogy a két hadnagy meg is fordult. Ő persze siketül haladt tovább. Csak távolabb az órás kirakatánál állt meg egy percre, hogy az oldalsó tükör-falban magára gyönyörödjön.

- Most látna az a torony-csősz!

Pedighát nem volt az ő szépsége valami rámába való, csak amilyen a legtöbb leány a virágzása korában. Melyik virág nem szép? Bizony ritka. Csokoládét reggeliz-e a virág, vagy szalonnát? Nincs az rá írva az arcára. Zsuzsi tizenhét éves volt, s ha útlevelet kért volna akkoriban, azt írták volna bele: Keze-lába *rendes*, - arca *rendes*, - szája *rendes*, - csupa *rendes*, - és különös ismertető jele: *nincsen*.

Így írná valami hivatalába-savanyodott útlevél-írnok.

De *rendes* érzésű fiatal ember bezzeg nem így írná, hanem: keze-lába *szép*, - arca *szép*, - szája *szép*, - foga *szép*, csupa *szép*.

S a *különös ismertető jelre* külön mártaná meg a pennáját.

Különös ismertető jele: *mindig üde, mint a harmatos akácvirág*,
s arca kifejezése: *mintha mindig valami édes illatot érezne a levegőben*.

Dehát az útleveleket érzéketlen pennák írják, akiknek Palcsó Zsuzsánnán minden csak *rendes* és *rendes*, és semmi különös ismertető jel rajta nem látható.

No csak valljuk meg, hogy ez az igaz.

Hogy aznap mégis megfordult a két tiszt Zsuzsi után, talán csak azért történt, hogy új cipő volt a lábán, gombos, és kissé magas sarkú. A cipőtől megnyúlik a termet. Éshát mikor még könnyű bokákon jár a fiatal termet, mindig megnézni való, - véli legfőképpen, aki hadnagy.

Nézte magát a tükörben.

- Most látna az a...

A tornyon az óra kondult: egy-kettő-három.

Zsuzsi megfordult, mintha megrántották volna. Felnézett a torony erkélyére.

Átilla jelent meg ott:

- *Tu-tú...*

Zsuzsi megindult, mintha telegrammot vinne. Megindult a toronynak.

De még ötöt sem lépett, harangok kondultak: litániára.

Zsuzsi meghökkent, meglassudott, elkomolyodott. Megállt a vasáros előtt és gondolkodva nézte a kirakat fűrészzeit, srófjait, a kétaraszos spórherdet, kalapácsokat, fogókat, flóberpuskákat. Nézte, de nem látta.

Egyszer csak sarkon fordult, s ment a templomnak. De nem hátra, nem. A nagyajtónak ment: betért a litániára.

...Mennyszáznak ajtaja: hajnali szép csillag, - könnyörögj érettünk!

Beült a középső padba, a Szent György képe alá. Tömjénillatot érző arccal illesztette imádkozásra fehérkeztűs kezét, s elméjében az a gondolat lebegett, hogy csak éppen beköszön hidegen-ridegen, csupán a küszöbön maradva:

- Csak azért jöttem, hogy megmondjam: hársfa nincsen. Jónapot.

Ájtatos asszony-sóhajtás hallatszott mellette. Zsuzsi megröstelkedett, és imádkozásra gondolt.

Imádkozott is fél miatyánkot. De a mindennapi kenyérnél a persely cilingelése hallatszott. Zsuzsi a ridiküljébe nyúlt és egy fillért vett elő. Hogy hozzá érkezett a persely, föltekintett.

A harangozót látta piros minisztráns ruhában, ájtatos komolyan, - olyan ájtatos komolyan, mintha soha életében nem vigyorgott volna senkire.

De nem gondolt vele. Újra kezdte a miatyánkot, és hátradőlt a padban.

A fejét ájtatosan félrebillentve imádkozott volna tovább. De a nyugvó nap az ablakon át a Szent György képére világolt, s ő is odanézett.

Micsoda leányos képű vitéz az a Szent György! Diadalmas arccal áll a sárkányon. No fene rút gunár-nyakú féreg! Legyőzöttek tekereg még a fűben.

Sohse látta ilyen szépnek azt a képet. És Szent György haja olyan, mint Átilláé.

Nem várta meg a litánia végét: keresztet vetett magára. Fölkelt. Térdet hajtott. Az ajtóban a szentelt víz fölé nyujtotta a kezét, s újból keresztet vetett. Kisuhant az ajtón.

S került a templom hátuljába: a toronynak.

Szinte repült felfelé a lépcső világosán. A diadal öröme még az izmait is megerősítette. Úgy fog állani ott az ajtóban olyan büszkén, mint ahogy Szent György áll a sárkány fölött.

- Csak azért jöttem...

A homályon azonban meglassudott. Ha valaki szembe fut lefelé, összeütköznek.

Hallgatódzott.

De csak az orgona méltóságos bűgását hallotta, - szinte rezgett belé a lépcső:

...*Mennyországnak királynéja*...

A bűgás aztán feljebb-feljebb hágtában fokozatosan halkult. Fent már csak az óra hideg-józan meg-megkattanása hallatszott. Mégfeljebb elmúlt az is.

Zsuzsi megáll az ajtónál. Kopogtat bátran, erősen.

- Bujj be ördög! - hangzik belülről.

Zsuzsi szemöldöke összerándul: rácsap a kilincsre.

S megáll, mint Szent György.

A fiú háttal feléje az asztalkát törölgeti valami rongygyal a szoba közepén. A szoba meleg és tea-szag érzik benne.

A fiú törölget.

- Beh hamar elrántottad a litániát! - mondja a fiókba nyúlva.

S egy csomó kártyát vet az asztalra.

Zsuzsi nem felelt.

Átilla megfordul és elmered.

- Bocsánat... Ah Zsuzsika... kkk... kisasszony...

S elvörösödött.

- Jónapot, - biccentett a leány gőgösen, - csak azért jöttem fel...

- Tessék, - kapott székhez a fiú, - tessék. Ördögöt várok, és angyal jelenik meg... Ne haragudjon... Bocsásson meg a minapi hibámért is... Ha tudtam volna... Sohse bocsátja meg maga... Vigasztalhatatlan vagyok... Remélhetem-e, hogy megbocsát valamikor, Zsuzsika?

Olyan töredelmesen, olyan megalázkodottan állt ott, hogy Zsuzsi szívében megolvadt a jég. A kezét nyujtotta:

- Nem haragszom.

A fiú örömmel nyúlt érte, de mingyárt vissza is rántotta a kezét, és a két tenyerébe pillantott. A tomporába törölgette:

- Jaj, azt a szép fehér keztyűt... Dehogy is merem megfogni azt a szép fehér keztyűt. Poros a kezem...

Zsuzsi jóságos elmosolyodással gombolta ki a keztyűjét. Közben vissza is nyúlt a kilincsre: nem vonta még akkor be egészen az ajtót. Hát bevonta. Mert látta, hogy a kályhácskában tűz ég. A kályhán vasbögre gőzölög.

- Mit főz? - kérdezte a kezét nyujtva.

- Teát, - felelte a fiú boldogan. - Szolgállok magának is...

S az ajkához kapta Zsuzsinak a kezét. Megcsókolta, mielőtt Zsuzsi elránthatta volna.

- Engedje meg, hogy szolgáljak...

Ugrott a csészéért. Felkapta a rongyot az asztalról. Végigpillantott magán. Leverte a port sebtében térdéről, cipőjéről.

- Ha tudtam volna, felöltöztem volna. Bocsásson meg, hogy így vagyok. Dehát tessék: üljön le Zsuzsika. Méltóztassék... A napernyőt is méltóztassék letenni, kabátot is, Zsuzsika.

Zsuzsi a kézcsóktól elpirosodottad állt ott.

- Hogyisne, - szólalt meg zavarodottan. - Köszönöm, nem iszok teát. Csak azért jöttem, hogy: hársfa nincsen.

Komolyan és méltóságosan akarta mondani ezt, de inkább úgy mondta, mintha professzor előtt leckét mondana.

Azonban hogy a fiú azzal a szennyes ronggyal törölgette a csészét, amelyikkel az imént a cipőjét porolta le, egyszerre elmúlt a zavarodottsága, elmosolyodott.

- Isten vele, - mosolygott a kilincset megfogva, - csak ezért jöttem.

- Dehát Zsuzsika! Ne vessen meg Zsuzsika! Ne útálja a teámat. Finom tea. Haragszik maga, haragszik... Éreztem én akkor is, hogy maga nem parasztleány, de a ruhája...

És oly szomorúan nézett azzal az égő kék szemével, hogy Zsuzsi nem bírta lenyomni a kilincset.

- De parasztleány vagyok, - mondotta, olyan arccal, mint mikor az aranyláncos, háromtokás kanonok mondja nagyszerdán: *Por és hamu vagyok*.

Lebocsátkozott a székre az asztal mellé, és fehér keztyűs balkezét a napernyője gombjára hajlította.

- Parasztlány vagyok, mert anyám parasztasszony. Azért én szeretem őt. De nekem nincs okom arra, hogy paraszti ruhában járjak: négy polgárit végeztem. Most már a képző következik. Ha tanítói diplomám lesz, nem járhatok mezítláb és vasalt szoknyában. Eddig se jártam, csak most egynéhány napra öltöttem fel. Maga micsoda iparos?

S kicsinylőn nézett, szinte bigyerített is.

Átilla szeme megpillent.

- Iparos? Én nem vagyok iparos. Városi alkalmazott vagyok. Nekem évi fizetésem van itt és szabad fűtése, amennyi kell.

Elmosolyodott:

- A legmagasabb hivatal az enyém.

- Piliuliu! - kiáltott a rigó Zsuzsinak a háta mögött.

Kellemes volt a hangja a madárnak. Zsuzsi hátra is pillantott reá. Fenn ült a rigó az ajtó fölött, a kalitkája tetején.

- Szép hely, - mondta a leány elmosolyodva, - igen világos. És mintha a felhők között volna ez a lakás.

Átilla tiszta rongyot vett elő a szekrényből, láthatóképpen való szalvétának a rongyát: abba törölgette a két fíndsát újra.

- Bizony a felhők között, - bólított dicsekvőn, - felhők a szomszédjaim, különösen borult időben. De nincs is itt por. Se sár, se egér, se bolha. Ha véletlenül akad egy bolha, kiugratom az ablakon: törje ki a nyakát.

- Ezt hagyjuk, - mondta elkomolyodva Zsuzsi, - női társaságban nem szokás...

- Nem? Pedighát...

- Beszéljen másról.

- Hát, szóval: én ennél kellemesebb lakást nem ismerek. Itt az ablakra nem kell kárpit, mikor öltözködök.

- Ezt se folytassa.

- Hát nem igaz? És micsoda levegő, Zsuzsika! Nyáron, mikor az öspörös kertjében virágzik az olajfa... Az ablakom mindig nyitva van. Madarak a látogatóim. Igaz-e Fridolin?

- Pilupliu, - rikkantott Fridolin.

Átilla a kályhán gőzölgő ibriket fogta fülön a rongygyal.

- Nekem ne töltsön, - szabadkozott Zsuzsi, - csak magának.

- Ej... Hát...

Az óra nagy kondulattal szólalt meg alattuk:

- *bung... bung...*

Átilla letette az ibriket az asztalra és a kürtjéért nyúlt.

- Pardon.

Kilépett az ajtón s megfújta. Még háromszor megfújta. A harang hangja még akkor is elhalón dongott.

...Sokáig maradtam, - vélekedett Zsuzsi, - most már megyek.

Szétpillantott a szobában. A szekrényke fölött lógó női arcképen állt meg a szeme, a vásári bádorfényképen.

Fölkelt és odalépett. Idős nő, afféle kendős iparos-asszony. A két szeme mint a kitömött tengeri puffancs. Az ajka erősen összecukott.

Zsuzsi csak épp hogy rápillantott, visszaült mingyárt a helyére. Az ibrikre nézett. Valami fekete-kávé forma zavaros folyadék párált az ibrikben, de tea-szagú. Elmosolyodott.

- Most már megyek, - mondta a visszatérőnek.

S fölkelt:

- Most már megyek.

- Ilyen korán? Hát a teámat igazán nem kóstolja meg? Igen finom tea. Az öspöröséből való. A harangozó hozta. Boldogítson még kissé az itt létével.

S fogta az ibriket: csorgatta óvatosan a lét a findsába.

Zsuzsi mosolygott:

- Maga főz magának?

- Bizony magam. Ezen a kiskályhán.

- Dehát a tea nem paszuly.

- Nem paszuly?

- Nem így való főzni.

- Hát?

Az ajtón kopogtattak, s egyben be is nyitott egy fekete ruhás fiatalember.

Zsuzsi azonnal megismerte, hogy a harangozó.

Szinte összerézett.

A harangozó is nagy ablakot nyitott.

- Szerbusz! - kiáltotta Átilla, - gyere hadd mutassalak be! Üllei Pista kötél- és cérnarángató úr, az én legkedvesebb és egyetlen barátom. Palcsó Zsuzsika kisasszony, tanítójelölt.

Üllei nagy tisztelettel bókolt és vigyorította elő a foga fehérét. Zsuzsi a *tanítójelölt* szó kellemes hullámától érintve nyújtotta a kezét. És szeretett volna lefutni azonnal a toronyból.

De ne lássák őt gyávának.

- A tea már rég várja magát, - szólalt meg elmosolyodva, - és a kártya.

- A kártya hiába! - vidámkodott Átilla, - puncsot csinálunk Zsuzsika tiszteletére.

- Nem, nem, csak kártyázzanak! Én csak kis izenettel jöttem fel, - mentegetődzött Ülleihez fordulva. - Anyám szállítja a zöldséget-mit az őr úrnak, és... hogy hársfát nem szállíthat, annak a megmondására kellett feljönnöm.

- De az út oly fárasztó ide fel - kérlelte a harangozó, - kissé ülhet közöttünk kisasszony. Csinálunk puncsot!

Zsuzsi elmosolyodott: hogyan csinálnak ezek puncsot, ha teát se tudnak főzni?

- Krampampulit! - lelkesedett Átilla, - rumból! Van mazsolám is!

- Isten őrizz! - riadt meg Zsuzsi.

S az anyjára villant a gondolata. A szeszeknek még a szagát is gyűlölte.

Mégishát maradt, hogy olyan selymesen foglalkoztak vele.

- Mi az, - kérdezte visszaülve, - hogy: cérna-rángató?

- Egyházi szabó-üzletem van, - felelte büszkén Üllei, - csakis a főtisztelendő papságnak dolgozok.

Aztán össze-vissza csevegtek mindenfélét. Zsuzsi először társalgott így fiatalemberekkel. Rangján alól valóknak ítélte őket, de kissé királynéskodni melyik nő nem szeret?

Mosolygón hallgatta őket, s olykor a cipőjére pillantott. Kissé előrenyújtotta a jobb lábát és szinte csodálkozott, hogy az ő lába az a gomboscipős, formás.

Olykor meg kibocsátkozott a tekintete az ablakon. Ültében nem látta a háztetőket csak az eget. A nap éppen aranyosan alkonyodott, s mintha az a toronyszoba is benne volna az ég pompájának aranytengerében.

- Óh be szép itt!

És ivott a teából is, noha zavaros volt a tea, utálatosan zavaros. De ő nem érezte az ízét. Az arca ismét azt a kifejezést öltötte fel, mintha valami kellemes virágillatot érezne.

Beszélgettek. Közben megint kondult az óra. Átilla azonnal kiment és tutult. S ahogy ott állt az erkélyen az alkonyatnak aranyvilágában, a ráhulló vöröses napfényben, olyan volt, mintha nem is ennek a földi világnak volna a kürtöse.

De ez látomány csak egy-két percig tartott.

Átilla visszatért.

Zsuzsi pajkos érdeklődéssel vette el tőle a kürtöt. És belefujt. Meg se törölte a végét, úgy fujt bele. De a kürt nem szólt.

Átilla megmutatta: hogyan csucsorítsa az ajkát, s hogyan pirregesse. Megtörölte a végét a kabátja ujjában, s úgy nyujtotta Zsuzsinak, mintha valami virágcsokrot nyujtana.

Akkor aztán Zsuzsi ajkán is megszólalt a kürt:

- Trúúú...

- No, - vigyorgott a harangozó, - irigylem tőled Átilla ezt a kürtöt.

Zsuzsi kissé elpirult, s hogy a tekintete a rigóra fordult, arra térítette a beszédet:

- Milyen kedves az a rigó!

- Magának adom, ha szereti, - udvariaskodott Átilla, - magának adom. Fridolin!

- Óh dehogy...

A rigó már álmosan gunnyasztott a kalitkában. A hívó szóra kiröppent és Átillának az ujjára szállott.

- Oda, a kisasszony kezére.

A rigó nézett, tiprongott.

- Oda! - ismételte Átilla, - a rózsabokorra!

A rózsabokor már nyujtotta az ujját. Igen piros volt a rózsabokor.

A rigó végre is átröppent. Megült és hajlongott, mintha bókot gondolna.

Zsuzsi meg akarta fogni, hogy megcsókolja:

- Jaj te édes kis!...

De a rigó visszaröppent a kalitkájába és gyanakodón sandított vissza a leányra.

*

Zsuzsi azon az éjszakán nyugtalanul aludt.

Százsor is megforgatta a kérdést, hogy a két fiatalember mondhatott-e róla azután valami rosszat? Bizonytalán kártyáztak azután, hogy lekísérték, és krampampulit is ittak utána, - és órára beszélgettek. De milyen udvarias volt mind a kettő, s kivált a harangozó! Az olyan úri ember, hogy szinte elképzelhetetlen a tű és olló a kezében. Egy tok gyujtót elgyujtogatott eléje szálankint, hogy világítson a lépcső homályába. És gyöngéden figyelmeztetgette:

- Itt vigyázzon kisasszony: itt a lépcső inog. Itt tessék ügyelni: a lépcső széle csorba.

És Átilla is mögötte:

- Itt vigyázzon a lábacsájára Zsuzsika! Itt vigyázzon: a deszka gyalulatlan: megsérti a kezeckéjét. Itt a közepe a torony útjának, Zsuzsika. Ha tudtam volna Zsuzsika, hogy feljön, magam javítottam volna meg a lépcsőket.

Így udvariaskodtak. És elkísérték volna tovább is, de ő a torony aljában elbúcsúzkodott tőlük.

Üllei nagy kört vágott a kalapjával s meghajolt:

- Alászolgája kisasszony. Örülök, hogy kegyeddel tölthettem a mai délután legszebb félóráját.

Átilla meg mohón szorongatta a kezét:

- Viszontlátásra, - rebegte édesen, - viszontlátásra, Zsuzsika.

...Vajjon, hogy értette? - tűnődött Zsuzsi az ágyában, - úgy-e hogy ő jön el? Nem, ő nem jöhet el. Tehát úgy értette, hogy majd én megyek el megint. Micsoda szemtelenség!

De azért Átilla jobban tetszett neki a harangozónál. A harangozó is fiatalember, és a ruhája szinte elegáns. Ha olyan gyűrött nem volna mindig a redengotja, teljesen elegáns volna. De Átilla mégis különb: van benne valami viruló, csupa erő és vidámság. A harangozó bizonyára műveltebb, mégis valahogyan idegenes. Átilla azonnal bizalmat keltő. Üllei mindig idegen.

...Szép voltam, - tűnődött boldogan, - bizonyára szép voltam: elbájoltam őket. Szinte sajnálom, hogy nem ülhetek többé ott annál az alacsony asztalkánál.

Bizonyos volt neki, hogy nem lép fel többé oda. A két fiatal ember nem nekivaló. Átillát nem fogja többé látni. A harangozóval meg, ha az utcán találkozik, csak könnyű bólintással fogadja majd a köszöntését.

Másnap délben az anyja a rigóval tért haza. A kalitkával együtt.

- Ipacs küldi, - mondotta, - a toronyőr. Honnan ismered te a toronyőrt?

Dagadt volt még a lába... és kedvetlenkedett miatta. Le is dőlt mingyárt a dívánra.

- Honnan ismered?

- Nem lógott lent a kosara, - felelte nyugodtan a leány, - fölmentem hozzá. Fridolin! Az ujjamra Fridolin! Édes kis Fridolin!

S kinyitotta a kalitka ajtaját.

- Fridolin!

A rigó azonban félőn húzódott a kalitka sarkába, és csak úgy oldalt sunyított Zsuzsira a drót közül.

*

Aznapi délelőtt nem ment ki Zsuzsi a szokott sétájára, pedig szép napos volt az idő. De a három tanítójelölt még csak eszébe se jutott aznap délelőtt.

- Nem megyek többé oda a toronyba, - mondogatta magában többször is.

Ebéd közben gyakorta fölkel s a rigóhoz lépett. Kínálta kenyérmorzsával, főtt répával, krumplival:

- Fridolin, édes kis Fridolin!

Az ajkát összecsucsorítva beszélt neki, mintha csecsemővel gügyögne:

- Fridolinka, egyél kis Fridolin!

A rigó búsan gunnyasztott a kalitkában, és csak félvállról nézett.

Csak mikor aprított húst nyújtott be neki, akkor ugrott elő és falt egypár falatot.

- Fridolin, - mondta örömmel a leány, - ha megszokol, itt is kedvedre röpködhetsz. Kert is van itt: füttyörészhetsz benne. Tyütyütyütyü...

Aztán arra gondolt, hogy viszonznia illenék valamivel a rigó-ajándékot.

De mivel?

Legjobban egy seprű kellene oda, cirokseprű. Látszik, hogy nincsen asszonyi kéz ott a toronyban. Nem is volt tán soha. Nem is lesz. Ki menne oda asszonynak? A torony remetéje... Ha fiatal is, de remete. Remeték nem házasodnak.

Mégishát mit küldjön?

Ha tavasz volna egy cserép muskátlit küldene. A magáéból. Egy fehéres rózsaszínűt. Ha nő is lakna ott a toronyban, az egész erkély körül volna rakva muskátlival. Borostyán is volna ott. Leánder is, napraforgó is. Messziről is szép volna a torony: virágtorony. A vadszőlő alulról is felfutna reá, - az a fajta, amelyet nem kell kötözni. A borostyán is felfutna alulról a tetejéig. De a férfiak az ilyesmit nem értik.

Aztán meg arra gondolt, hogy ki kellett volna loccsantania azt a moslékszín teát az ajtón, s főznie nekik tiszta, széplevű teát. Micsoda gyönyörűséggel itták volna. Nem tudják az effélék, mi a jó.

A ház előtt egy fás-kordé állt meg. A kisajtó zörrent.

- Nyisd meg a kaput, - szólalt meg az anyja, - egy kordé fát vettem. Puha fa is van közte.

- Hársfa-e? Az ör hársfát kíván.

- Amilyen olyan.

Zsuzsi kifutott.

- Mért nem hársfát hozott? - robbant az emberre.

- Hászen jegenyét mondtak, hogy hozzak.

- Nohát hozzon egy hasáb hársfát akárhonnan is. Visszavihet érte ezekből ötöt.

S másnap délután diadalmasan hágicált fel a toronyba. Mögötte a puttonhordó fiú. Négy tusok hársfát vittek fel.

*

- Tessék!

Átilla a széken ült, és egy másik ember nyírta. Csak úgy tótosan: egy nagy virágcserep a fején. A nyíró a cserep széle körül csettegette el a fölösleges haját.

Zsuzsi borbélynak nézte a nyurga embert. De, ahogy az arca ráfordult, látta, hogy nem lehet más, csak Átillának a bátyja. A szökesége és a szeme egyezett az Átilláéval. Csak épp az ajka volt keskenyebb és keserűbb vonású, az arca fakó, a szemehéja gyulladáson vörös.

A nyírás tán el se végződött, Átilla fölugrott és udvariasan lekapta a kalapját, azazhogy a cserepet.

- Isten hozta Zsuzsika, Isten hozta! Engedje meg, hogy bemutassam Bendegúz bátyámat. Betűszedő és bagoly. Éjfélíg betűszedő, éjféltutón bagoly.

- Bolond, - böffent rá Bendegúz csak épp bólíntva Zsuzsinak, - éjfélíg bolond, reggel nyolcig csacsi! Mer akkor is csacsi mikor alszik. Tessék kisasszony: ide a kályha mellé.

S odatette az egyetlen széket.

- Tessék.

- Köszönöm, megyek, csak...

- Dehogy is megyen. Az öcsém mondta, hogy maga mennyire kedves én is hadd ismerjem. Ne járjak el az utcán mellette úgy, hogy ne köszönjek. Söpörd el Átla a sörényedet.

Vizet öntött a vas-bögrébe és teát is vett elő a kurta szekrényből. Egy ezüstpapírosba burkolt csomócskát, meg egy papíros-csuklyában valót, ahogy a kisvárosi boltosok mérik.

- Zsuzsikának is Bende, - habricált Átilla a sörényét söpörve, - Zsuzsikának is.

- Hát persze. Csak nem veti tán meg a teáinkat? Barnán szereti? Vagy csak épp...

- Ha megengedik, hogy én főzzem, - szökkent fel a leány.

S a választ meg se várva lépett a kályhához: megigazította a tüzet, s rakott is reá.

Míg a víz melegedett, beszélgettek.

Zsuzsi érdeklődéssel hallgatta, hogy Bende úr únja a tornyot.

- Amerikába, ha mehetnék, - sóhajtott Bende, - ott mindenkinek van jövője.

- Ott magasabbak a tornyok, - pötytyentett közbe tudálékosan Zsuzsi.

Bende boszusan hümmentett:

- Lakjon bennök az ördög. Itthon is megelégettem. A torony, Zsuzsika, ez az én életemnek az átka. De hogy hagyjam magára ezt a kölyket? Fogadott szemre bízni az effélét bajos. Iszen ha csak egyszer is gyullad tűz, amelyikre nem lát az ör szeme, elcsapják Átillát. Már pedig hatszáz korona nagy pénz. A mai keserves világban... Pláne akinek nincsen mestersége.

S gúnyosan pillantott a bátya az öcsre.

Átilla azonban megmozdult:

- Még te beszélsz, te betűkapkodó! Hát az is mesterség? Ide kapok, oda kapok. Minden rekeszen rajta a betű. Az is tudomány? Dominusz vobiszkum, az a tudomány - tisztelendő úr.

A csipkelődésükből kiértődött, hogy Bendét papnak szánta az apjok, Átillát meg kántornak. Az volt az öregnek az álma, hogy valamikor majd egyfaluban hivataloskodnak: Bende lesz a plébános, Átilla a kántor, ő meg a harangozó. Csizmadia volt az öreg, s a csizmadiák elméje sok mindent kifundál varrás és szögezés közben.

Meg is indult a tanulás meredekének mind a két gyerek, de mikorra a latin bércekre értek volna, meghalt az anyjuk.

- Igazi édesanya volt, - mondta Átilla, a bádogfényképet levéve, - nézze Zsuzsika, ilyen volt szegény. A szemét ugyan elhibázta a fényképész, meg a száját se így csukta ő, de azért mink tudjuk milyen volt.

- Bizony, - bólogatott Bende, - mink nemcsak szokásbul mondtuk *édesanyánknak*, hanem valóban édes volt annak a szíve, Isten nyugtassa szegényt. Ha apánk megvert, ő jajgatott legjobban.

Átilla ismét megtörülte a képet, s megcsókolta, úgy akasztotta vissza a szekrény fölé.

Ahol anya hal meg, akárcsak a mestergerenda szakadt volna le: új fejezet kezdődik a család történetében.

Lent lakott addig a család a Flóriánházban, ahol Üllei lakik. Onnan hordta az asszony a kész csizmát péntekenként a piacra. Odahordták a fejelni és talpalni való csizmákat is az öreg Ipacs kezének becsülői. A csizmák a toronyba utaztak: ott volt a műhely. Az öreg Ipacs nappal dolgozott odafenn, a legénye meg éjjel. Mi lesz, hogy lesz mármost? Fogadott asszonyra bízza-e a házat, gyerekeit, műveit, és a megbízások elfogadását? Nem lehet. Házasodni mégúgy se lehet.

Felköltözött hát a két gyerekkel a toronyba. Bende már bírhatta a virrasztást, - a legényt elbocsátotta. Bendének hajnali négyig kellett virrasztania, s tutulgatnia. Négykor odaszólhatott az apjának:

- Jó reggelt édesapám uram!

Akkor aztán hétig alhatott Bende. Estefelé megint alhatott nyolcig. Akkor az apja szólt oda:

- Bende, az apád teremtésit!

Bende fölkel. Az apja a helyére feküdt.

Elérkezik június. Kérdezi az öreg:

- Mikor lesz az egzámen?

- Huszonkettedikén, - feleli a fiú.

Elérkezik huszonkettedike. Kérdezi az öreg:

- No, hol a bizonyítvány?

- Még nem kaptuk meg, - feleli Bende.

- Hát?

- Három nap múlva.

- Haza ne gyere, ha szurkos a bizonyítvány!

Elmúlik három nap.

- No?

- Holnap, - feleli a fiú.

Másnap este nyolckor nincsen ott Bende.

Átilla megszólal:

- Én virrasztanék Bende helyett, édesapám uram.

- Mér?

- Aszonta, hogy én győjjek.

- Hát ő?

- Lent marad.

- Kinél marad? Mért marad?

- Keresztanyánknál hál.

- Mér? Mi dolga ott?

- Sír.

- Mér sír?

- Mer fél.
- Fél? Tyhű, kuttya lángos? Szurok a bizonyítvány!
- Nem tudom.

Az öreg leviharzik a toronyból: viszi magával persze a lábszíjat is.

Bende azonban nincsen sehol. A keresztanyja, Flóriánné, színét se látta a gyerekeknek. És ezt el is lehetett hinni... Oly fősvény asszony az, hogy maga szájától is sajnálja a kenyeret.

Megyen másnap délután az öreg; a gimnázium igazgatójához: ott tudja meg, hogy Bende a félévi bizonyítványt elsinkófalta valahogy, s a második félévben már nem látták. Öt szekunda volt abban a bizonyítványban.

Vagy két hétig nem került Bende szem elé. Olyankor bújt haza, mikor az öreg is aludt. Akkor is csak a torony aljába lopakodott be, az aprófa mögé. Átilla táplálta ott titkon, testvériesen.

De az öreg szem végre is átlát a gyermeki ravaszságon: egyszer lefekvés helyett fenmaradt még egy órát. Fogta akkor a lámpást és a lábszíjat, és lement meztláb a lépcsőn.

No szerencse, hogy a lábszija nem tör csontot.

Egy öreg betűszedő mászott fel másnap sok szusszal, kapaszkodással, megállással a toronyba, - Szőlőssi nevű, - az egyetlen betűszedő, aki még magyar ruhában, magyar csizmában rótt a földi pályájának csendes útját. Aznap délelőtt érdeklődött volna egy fejelés iránt.

Látja a fiút a keserű lében. Tanácsolja az apának, hogy adja őmellé: ő majd kimódolja, hogy csak délutánonként járjon be a fiú. Így fejelődött meg Bende sorsa is egy csizmafejeléssel együtt, amelynek ára persze belemúlt a szívességbe.

Mármost Átillának lett volna kötelessége, hogy pap legyen. Átilla azonban őszintébb volt: mingyárt az első félévben annyi szekundával tért haza, hogy még a kántorságra való számításokat is dongába döntötte.

A lábszija-nótát persze őrajta is elhúzta a megbúsult apa. Dehát Átilla ezt rendjén valónak ismerte: előre megbélelte a kabátjának és nadrágjának veszedelmi részeit, s ordított, mintha nem is számított volna a viharra. Hiába, hát apák sorsa a csalódás, fiúk sorsa a lábszija. A fiú elvakarta a lábszíjat, az öreg is elvakarta a fején a papságot, kántorságot, harangozóságot, - egy-két csizmadia-káromkodással persze ami nélkül az efféle ügyeket becsületesen elvégezni nem is lehető.

- Eridj, - mondta aztán másnap reggel a bús apa, - válassz magadnak: mesterséget, ha az nem kellett, amit én választottam. Estére hazagyösz, megmondod: mi leszel? Holnap már munkába állsz.

Átilla megindult s gondolkodott. Kószált s gondolkodott. Nézelődött, gondolkodott.

Legfőképpen az utcán-járó inasokat szemlélgette. Ki szurtos volt, ki festékes, ki meszes, ki fekete-kezü.

Elfáradt: leült a Kígyó-patika lépcsőjére s gondolkodott.

Megint fölkel, járkált, gondolkodott. Megállt az esztergályos kirakata előtt és nagymaguntában a pipaszárat nézegette ottan, meg a billiárdgolyókat, kárpittartókat és asztallábakat. Tajtékpipák is fehérkedtek ott és borostyánvégű szivarszipókák. Az egyik szipóka lófejet ábrázolt. Azt hosszasan nézegette.

- Esztergályos leszek, - jelentette este az apjának.

Persze aztán, mikor már benne volt a mesterségben, látta, hogy nem lófejeket faragnak ott, hanem csak bútor lábakat meg pipaszárakat. S vele még csak olyat se faragtatnak, hanem kisgyereket ringattatnak, hordoztatnak.

- Csitt Imruska, csitt: jön a mumus!...

A kisgyereknek egy kis falova volt afféle karajos talpú lova, amilyen a gyermekszobákban mindenütt látható. Unalmában sokszor nézte azt a falovat, hogy milyen otromba faragás ahhoz képest, amelyik a kirakatban látható. S a formák beleragadtak az elméjébe.

Vagy öt évre rá meghalt az apjok, s a toronyőri hivatal kettőjekre maradt.

Zsuzsi nagy érdeklődéssel hallgatta a toronyi család történetét, de közben ügyelt a teára is. A szilkébe három kanálnyi teát vetett, s mikor már a tűz parazslott, kinyitotta a kályha ajtaját, és ott forralta a vizet tovább.

A víz egyszerre megbuzdult, forrt. Kapta a szilkét s loccsantott bele a forróból. Befödte a csésze aljával: a vas bögrét megint a kályha tetejére tette. És csak valami három perc múlva vette le onnan és töltötte meg belőle először a szilkét, aztán a csészéket.

- Nohát ilyen jó teát még Amerikában se főznek, - csettintett Bende.

- Mint az olvasztott arany! - lelkesedett Átilla is. - Nohát ezért meg kell csókolnom azt az aranyos kis kezét!

*

Palcsóné azon ősztől kezdve egyre többet és többet dörrögött a leányára:

- Mért nem délelőttönként jársz ki, mint azelőtt! Mindennap létánia! Rómába se létániáznak mindennap!

Estefelé ugyanis sokmindes dolog volt a háznál: az ólban hízó, a katrocban tömni való lúd. A másnapra való piaci árulások ügyét is akkor beszélték meg és rakogatták össze. November közepétől már sült tököt is árult Palcsóné, és babot is, aszalt gyümölcsöket is. A tököt a kertből hordták be, a babot a kamarából, a szilvát a padlásról. No sok tedd-vedd, és Zsuzsi csak este hatra-hétre vetődik haza.

- Hol jártál, hol csavarogtál, te gonosz teremtés!

- Litánián, - duzzogott Zsuzsi, - és szentbeszédet is hallgattam.

- Tudja fene, hol létániázol te, és micsoda beszédeket hallgatsz te! De kikaparom a szemedet, csak megtudjam, hogy...

- Akkor sohse vakulok meg.

De azért Zsuzsi másnap is csakúgy elment a mindennapi ájtatoskodásra: litániára és szentbeszédre. Akármilyen szél fujt, akármilyen eső esett, elment, odamaradt. És ha dolgozott is utána, szórakozott volt és álmodozó arcú és hallgatag.

*

Egy vasárnap délben, ahogy a lepénynél tartanak, megszólal a leány, - megszólal a harapás lepény mellől, könnyedkén, mintha csak valami véletlenül ötlött volna az eszébe:

- Kéröm volna, anyám.

- Kicsoda? - körkent meg Palcsóné.

Mintha azt kérdezte volna: ki gyújtja fel a házat?

A leány pillogott, mosolygott, habozva felelt:

- Nem ismeri. Az apját ismerte csak.

- Kicsoda?!

- Hát mit mérgeskedik? Iszen még azt se tudja: kicsoda.

- Kicsoda!?

- Kicsoda? Hát senki se. Iszen most már látom: akárkit mondok, ellenezni fogja.

S nyugodt színnel veregette le a lepénymorzsát a szoknyájáról. Azért veregette le, mert érezte, hogy a keze remeg.

Palcsóné horgosan meresztette a szemét. Ismerték ők egymást.

- Kicsoda hát!? - durrant a leányára.

- Hagyjuk abba, édesanyám. Iszen nem fontos.

- Ha vakkantottál, most már csaholj is!

A leány színtelenné vált. Hallgatott. A képeket nézte a falon.

- Beszélj hát!

- Minek?

- Tudni, akarom!

- Ipacsnak a fia, a toronyőré.

Palcsóné szája tátva maradt, a szeme karikán.

- Melyik fia?

A leány unatkozó szemmel nézett az ajtó sarkába, az anyja köznapi csizmájára. Csak vállról felelt:

- Átilla.

Palcsóné két ököllel nyomta az asztalt:

- Az a taknyos? Az a veres huncut? Az az esztergályos pesztra? Hogy keveredtél vele cimboraságba?

Zsuzsi így várta, mégis elsápadt:

- Uri ember az, és művelt, - dohogta elcsavarult orral, - mancsottát visel, és több könyvet olvas, mint a pap. Huszonegy éves már.

Úgy érezte, mintha valami idegennel beszélne, akinek a markában mégis benne van véletlen-
valahogy az élete-sorsa.

Az anya valóban idegenül nézett és vadul. Aztán uralkodni akart az indulatán: levette a két öklét az asztalról s visszazökkent a helyére.

- Huszonegy éves? Az a kölyök huszonegy éves?

- Huszonegy éves múlt augusztusban.

- Ha annyi is... Nincs annak semmije! Se műhelye, se bótja! Egy becsületes nadrágja sincs annak!

- Fizetése van. Városi alkalmazott ő: tűz-őr. Rendes évi fizetés jár neki a várostól. És úriember, művelt.

Palcsóné csak nézett. A közlésre olyan volt az elméje, mint földrengés után az összedőlt város. Álmaiban is tanítónénak látta már a lányát s magát is mellette úgy félig-meddig úri ruhában, attól fogva, ha majd írja a *tésasszony-lányom*, hogy:

„Győjjék hamar édsanyám és hozzék magával egy szép *bőcsőt*.”

No úgy nézett, mint a pofonnal ébresztett csizmadia-inas.

- Mi a fizetése? Mi a vagyona?

Zsuzsi vállat vont:

- Vagyona? Vagyona a férfinak a kereső két keze. A nőnek kell a vagyon, aki férjhez megyen. A fizetése pedig hatszáz korona és lakás és fűtés. És ő művelt úri ember.

Palcsóné a hatszáz koronára kissé megenyhült. De mingyárt arra is gondolt, hogy a lakás a toronyban van s az ő dagadt lábának az a néhány lépcső a torony kosaráig is nyögedelmes. A fejét rázta:

- Nem nekedvaló!

Zsuzsi vállat vont:

- Az való nekem, akit én választok. Ha magára várok...

- Szép választás!

- Nekem szép. A szívemnek nem parancsolhat... Én magam se parancsolhatok a...

A *szívemnek* szó már akkor a szemén jött ki. Előkapta a zsebkendőjét, és az asztalra borult.

Palcsóné dühösen képedezett.

- Hallatlan! Ezért taníttattam, ezért oskoláztattam! Kisasszonyok oskolájába! Neveltem kisasszonynak! Még tán mőringot is kérne az a gyönyörű mákvirág!?

- Az élet drága: családalapításra fundamentum kell.

- Örökölsz. Tudod, hogy örökölsz. De akkor se neki, mert őhózzá nem adlak.

- Más mégtöbbet kíván: pénzt. Átilla csak annyit, hogy valamelyes bútorunk legyen, egy kis spórhert is, edényünk is.

- Nincs!

- A házra adnak...

Palcsóné az asztalra csapott:

- A házra spekulál a gazember! Fiskálisok kezére juttatná a házamat!... Még ezt a kis vackomat is elprédálnák!...

Zsuzsi a következő napokon könnyes szemmel lézengett a házban. Várta, hogy talán az anyja szíve megfordul.

Az anyja azonban egyre bőszültebben tért haza a piacról:

- A gazember! Még aszongya, hogy hatszáz korona a fizetése. Az ám: háromszáz. A rendőr tudja: két emberre szól a hatszáz korona: egy nappali őrnek, meg egy éjjelinek. És még csak mestersége sincs. Iszen nem tanulta ki az esztergyósságot. Elcsapták. Szógáló való annak, nem tanult kisasszony!

Egy délután, hogy a leánya megint a tükör előtt ült és Fedák-frizurán művészkedett, csípőre tette előtte a kezét.

- Hova mégy?

A leány elsápadt:

- Nem ülhetek mindig itthon...

- Itthon ülsz, míg a tanító-eskola meg nem nyílik.

Zsuzsi méginkább elsápadt. De elszánt arccal öltözködött tovább. A szép ibolyás kalapot tette föl. A bolyhos fekete szoknyát vette magára. Aztán fogta a napernyőjét, ridiküljét. Kilépett búcsúzatlanul.

A kapu azonban be volt zárva.

Szinte halálszín arccal tért vissza.

- A kulcsot...

- A kulcsot? Nesze!...

S néhány perccel később a szép ibolyás kalap, napernyő, ridikül, szanaszét hevert a szoba földjén. A szép kabát, a szép szoknya foszlányokban. A Fedák-frizurát pedig maga Fedák se ismerte volna meg.

- A kulcs az enyém! - rikoltozta Palcsóné - és az enyém is marad!

Másnap délben, hogy hazament Palcsóné, hiába zörgetett a kapun.

- Zsuzsi! Siket vagy?

Senki nem mozdult belülről.

Palcsóné benyúlt a kapufélfa belső felére. Mikoriban még iskolába járt a leány, a kapukulcsot oda szokta kívülről beakasztani. Palcsóné megtalálta a kulcsot.

A kulcs az övé maradt, de a leánya nem.

II.

A paradicsom helyét másutt keresik a keresztények, másutt a mohamedánok, másutt a buddhások. Pedighát mindenütt ott van, ahol Ádám megtalálja a bordáját. Ha nem is mindig angol kert. Ha patak nem hogy négyével folya benne, egy sincs. Ha gyümölcsfák merőben hiányzanak is. Bár a sátán se volna már benne sehol! De biz az ott lappang ma is minden paradicsomban, s előbb-utóbb meg is jelenik, - ha nem is mindig kígyóbőr-kosztümben öltözötten.

- Nohát, - dobbantott Átilla, - ha anyád ellenünk van, elveszlek nála nélkül. Legalább nem lesz anyósom!

Zsuzsi sokat sírt aznap. Az édes szavakra fel-felszáradt a szeme, de a zsebkendőcskét csak elő-elővette.

Szörnyűség is, amit ővele az anyja cselekedett! Ővele, aki már *Theiszet* is tanult, *Középső Theiszet*, és *Mein viertes Buchot*! Ővele akit a tanárasszonyok is kisasszonynak szólítottak már a negyedikben:

- Ön megint nem készült Palcsó kisasszony. Sajnálom, de szekundát írok be, Palcsó kisasszony.

S mily nyájasan bólintott neki csak a minap is az utcán a francia kisasszony:

- Bonzsur mamzel.

Valami szentségtörésféle bűnnek érezte, amit vele az anyja cselekedett. Már őneki hiába beszél a negyedik parancsolat: őneki már nincsen anyja. Még a temetésére se megy el. Még a másvilágon is, ha találkozik vele, csak hidegen köszön neki.

- Igaz hogy ön szült Palcsóné asszony, de nem azért, mert én én vagyok, hanem azért mert szülnie kellett akkoron. És igaz, hogy felnevelt, de maga hasznára nevelt, mint libáját, kappanját. Nem Palcsóné asszony: a férj kérdése nem anyós-üzlet. A számításnak putty! És ami jót rakott ön a mérő egyik serpenyőjébe, százannyi rosszat a másikba. Alásszolgája Palcsóné asszony!

Sírt. Nem, azt nem lehet megbocsátani többé, amit vele Palcsóné cselekedett!

Három óra tájban Bende is fölébredt és lebecsátkozott a létrán. Sovány ujjával cigarettát sodort, és csodálkozva hallgatta a fiatalokat.

- Jó jó, - mondta, - de nem tudom, hogy szülői beleegyezés nélkül... Zsuzsi kiskorú még.

Erre bíz ők nem gondoltak.

Zsuzsi még keservesebben fordult a zsebkendőjébe.

Hogy térjen most már haza?

Minden ruháját, fehérneműjét elhozta, - felpakolta egy fiú hátára, s elhozta. Az anyja bizonyára mingyárt meglátta, hogy a szekrény üres.

Hogy térjen haza?

- Forduljon kissé az ablaknak Zsuzsika, - mondta Bende, - mosdanék.

S mosdott kedvetlenül.

Az utóbbi hetekben apróra megbeszélték, hogy mihelyt a házasság megtörténik, ő mingyárt aznap megindul Amerikába. Ötszáz koronája van rá. Az útlevelet is megszerezte már. Az amerikai betűszedő barátjának is megírta, hogy télközépre odaérkezik. Az a barátja már kétszer is biztatta, hogy az amerikai magyar újságok nyomdáiba keresve keresik a munkást.

Kedvetlenül itta a teáját, aztán megint cigarettára gyújtott. Gondolkodott.

- Az anyák végre is bele szoktak egyezni az ilyesmibe, - mondotta sovány kezét lebecsátva a cigarettával. - Ha nem ad mórington, az se valami nagy baj, dehát...

- Süsse meg a móringtonját! - habricált Átilla, - nem kell ide semmi bútor! Csak éppenhogy tájtéket vettem volna, meg egypár pipafaragó szerszámot.

- Nem, az én anyám nem, - sírta a fejét csóválva Zsuzsi, - az nem olyan: soha nem egyezik bele!

- Beleegyezik, - csillapította Bende, - csak sírjon szorgalmasan és teljes erővel Zsuzsika...

- De hogyan mehessek most már haza? Nem, soha többé nem kerülhetek én öeléje. Azt a küszöböt én többé át nem lépem! De... itt se hálhatok. Jaj, Istenem, hát hol háljak az éjjel? Iszen agyonver!...

Az óra kondult. Átilla fogta a kürtöt és kilépett.

- Nekem sincs olyan ismerősöm pedig, - lógatta a fejét félkönyéken Bende. - Ugyan hát van köztünk feleséges ember, van egy jóbarátom is, Puskás Bandi, de mégishát... Mondhatnám, hogy rokonleány, és látogatóba jött, de az asszonyféle mingyárt faggatódzik: Honnan jött? Mért van úgy kisírva a szeme? Vannak-e testvérei? Stb. Stb. Tud maga hazudni?

- Egy-két szót legfeljebb, - höppentett Zsuzsi, - folyamatosan nem.

- Baj. Iszen csak három napra kellene. Azalatt az édesanyja gondolkodása megfordulhat. Elvégre az anya mindig anya marad.

- Ő nem.

- Anya marad. Még a tyúk is csak véletlenül lép rá a csirkéje nyakára. Három nap múlva aztán elmegyek én magam az anyjához és rábeszélem, hogy...

- Azt nem lehet rábeszélni: az én anyám kofa.

- Sz' annál inkább: megszokta, hogy alkudjanak vele.

- Megszokta. Lehet is. De csak ameddig ő ereszti az árat. Azontúl csökönyös.

Átilla visszatért.

- Hátha keresztanyánkhhoz? - mondta a kürtöt letéve.

Bende a fejét rázta:

- Gyerekkorunkban is csak akkor nézett ránk, ha seprűt fogott, hogy hozzánk vágja. Tudhatod.

- Mégis gondolnám: eredj le hozzá. Bizonyosan rozoga annak minden bútora. Mondd neki, hogy megenyvezem, megfényesítem, csak hálóhelyet adjon Zsuzsinak kisidőre, míg Palcsóné megpuhul.

Bende a fejét rázta, de azért felcsapta a kalapját, lement.

Zsuzsi kiemelte az arcát a zsebkendőből:

- Ki az a keresztanyjuk, Átilla? Miféle?

Átilla legyintett:

- Boszorkány. Flóriánné. Nem is tudom, hogy kerültek vele a szüleink komaságba? Talán, hogy ott laktunk. De soha nem adott az minékünk egy szem aszalt szilvát se. Garas-pucoló. A hordozható kert kitalálója. Cserepekbe ülteti a babot, petrezselymet, paradicsomot, hagymát, kaptot, minden-mindent. És minden este behordja minden cserepét és ládáját a konyhába. Reggel meg megint kihordja. Száz cserép is áll ott nyarankint a kút mellett. Üllei most a lakója.

- Akkor az aligha ad helyet.

- Magam se bízik benne. Valami pletykával kellett volna mennie Bendének. Ej hogy nem gondoltunk rá. A pletykán igen kap minden boszorkány.

Várakozással néztek le az erkélyről a templomtérnek arra a legalacsonyabb házacskájára. Csak az utcai két ablak volt onnan látható, meg a fakó vörös kapu, no meg a teteje a házikónak: öt kéményke rajta.

- A rigómat sajnálom, hogy ottmaradt, - szólalt meg Átilla. - Szegény Fridolin.

- Jön! - rándult meg Zsuzsi, - jön!

Bende csakugyan künn volt már, és teljes gözzel vágott a toronynak.

Átilla a szájához tette a két tenyerét. Lekiáltott:

- Ha-hó!

Bende föltekintett, és intett kezével, fejével:

- Rendben az ügy!

Két perc múlva fenn volt a toronyban:

- Készítsd az enyvet, holnapra. Minden széke inog.

- Ad szállást?

- Ad.

No ez nagy öröm volt. Zsuzsi mingyárt bontotta is a batyuját, hogy ami fehérenemű lent kell, viszi magával. Hátra szól Bendének:

- Mondta-e: ki vagyok?

- Mondtam, Zsuzsika. Még azt is pengettem neki, hogy közbenjáró lehetne. Asszony-mesterség az efféle.

- És vállalta?

- Szívesen. Mingyárt fogta a botját, és már kullog is.

Zsuzsi kezéből kiesett a fehérenemű.

- Akkor nem mehetek hozzá. Az én anyámmal máma nem lehet beszélni. Estére ott lesz Flóriánnénál, és engem a hajamnál fogva húz haza.

Keserves sírásra fakadt.

- Nem ismerik maguk az én anyámat!

Átilla toppantott:

- No a sodrófáját, hát én elmegyek hozzá! Én magam mondom meg neki, hogy pogány. Köszönje meg, ha valaki anyósának vállalja!

- Isten őrizz! - riadt meg Zsuzsi. - Borzasztó erős kezű!

- Hiszen nem birkózni megyek hozzá. Csak megmondom...

- Agyonveri. Ami a kezébe akad, azt vágja a fejéhez.

- ...affene? Csak a mozsarat tán mégse?

Zsuzsi letörölte a könnyeit, s körütekintett, fel a padlásra is.

- Hátha én odafenn hálnék, Bende? Aztán maga hálna másutt?

- Hát a virrasztás?

- Virrasztok én. Ki látja éjjel, hogy leány fujja a kürtöt?

S felkapta. Belefujt:

- Tú-tuú!...

Kissé trottyogva jött ki a tú-tuú, de kijött. Látnivaló, hogy egy-két napi gyakorlás után, rendesen szól a kürt.

Mosolyogták.

- De a létrát felhúdom ám, - mondta a leány a könnyein át is pajkos pillantással.

*

Nagy várakozással lesték másnap, hogy a zöldségeskosár zsinege megrándul-e? Zsuzsi szeme egyre a csengőn állott, mintha a csengő korábban mozdulna a szavánál.

- Nem fog hozni, - vélekedett Zsuzsi.

- Fog hozni, - biztatta Átilla.

Halkan beszéltek, nehogy Bendét felébresszék.

Aludt még a jó ember. Átillának az ágyában aludt. Hajnali négykor feküdt le, ahogy szokott.

- Ismerem anyámat, - susogta Zsuzsi szomorún.

- Csakhogy az üzlet más: aki pénzre néz, se testvért nem lát, se ellenséget.

- De ő a kosárra is néz, és tudja, hogy a kosár ide száll fel. És azt is tudja, hogy én idejöttem.

- Hát legfeljebb záptojást küld a jó helyett.

S néztek mind a ketten az asztal alá a csengőre.

Tíz óra felé Bende horkolásba fogott. De csak néhány percig húzta a bőrt a fagyon. Akkor egy nagy hortytyal megébredt.

- Jóreggelt! - mosolygott rá Zsuzsi.

Abban a pillanatban megrándult a csengő. És Zsuzsi is megrándult.

Átilla megnyitotta a csapó-ajtót az asztal alatt, és gyors kézzel vont a zsinórt.

A kosár megjelent a nyíláson. A zöldség, a kenyér, a két tojás csakúgy benne volt, mint máskor.

- Jó jel, - mondta vigan Bende. - Holnap elmegyek hozzá. Két hét múlva meglesz az esküvőtök. Két hét múlva indulok Amerikába.

Zsuzsi is megvidámult, noha ő nem bízott az anyjában. De azért vigan főzte az ebédet. A szekrényben volt szalonna, só és hagyma is.

Átilla lefutott fáért és vízért. Zsuzsi serényen aprította a kelkáposztát. Szalonnát pirított reá. Palacsintát is sütött volna, de nem volt a toronyban afféle lapos serpenyő, hát csak lábosban sütötte meg a tésztát.

Még a tutu-kürt is vigabban szólt aznap.

A zöldségeskosár másnap is megérkezett, harmadnap is. Zsuzsi mindannyiszor fülelt és reszketett. Várta, hogy talán az anyja felrikolt.

- Zsuzsi! Gyere le te gyalázatos!

Azonban nem hallatszott semmi hang.

Az erkélyről látták, hogyan cammog el Palcsóné a torony ajtajából.

A harmadik nap ebédutánján Bende a fekete ruhájába öltözött, s nekivágott nagy elszántan a leánykérő útnak.

Lesték-várták az erkélyen, mikor tűnik elő, hazafelé.

- Ha siet, jó jel, - vélekedett Zsuzsi, - de meglássa, hogy lassan jön.

Mégis dobogó szívvvel várt, lesett, izgett-mozgott, sápadozott.

- Ó szent Antalkám, csak most az egyszer segíts meg!

- Külön falovat faragok neki, ha megsegít, - mondta rá Átilla, - és azt külön adjuk el, pénzen. Magam viszem le azt a pénzt a templom perselyébe.

Lestek, vártak.

- Jön! - kiáltotta végre Átilla.

- Lassan, - mondta rá elszomorodva Zsuzsi.

És pádovai Szent Antal is elszomorodva állhatott aznap a perselye mellett.

*

Bende a következő éjjel már künn hált. Mondta, hogy Puskásék adnak neki szállást. A ruháit is odavitte kofferben.

- Délelőtt elmegyek a paphoz, - mondta, - a polgármesterhez is. Nincs folyó kanyarodó nélkül. A törvénynek is vannak kanyarodói, engedményei: megtudakolom, hogyan esküdhetnétek össze? Ha az anya elúzi a háztól a gyermekét, rendelkezhetik-e a sorsával? Ha a lehetőségnek csak akkora csücske is mutatkozik, mint egy ürge füle, megcsípjük.

A délelőtt megint nagy várakozásban telt el. Átilla éjjel is virrasztott. Álmosan járt-kelt.

- Úgy se tudtam volna aludni, - mondta. - Ha Bende valamit a fejébe vesz, kijárja. Meglássa Zsuzsika, kijárja.

Bende úgy egy óra tájt megtért. Fáradt volt s gondolkodó.

- Bajos az ügy, - mondta, - sem a pap nem tágít, sem a polgármester. Ha nincs szülő, kell lennie gyámnak. Ha nincsen gyám, megbíznak vele valakit. De beleegyezést mindenképpen követelnek.

- Az anyja sodrófáját annak a törvénynek! - boszankodott Átilla, - hát kinek mi köze vele, hogy Ipacs Átilla szíve jobbrul-balra dobog-e, vagy balrul-jobbra? Vagy hogy Palcsó Zsuzsanna kisasszony kinek a kalapjához akar virágot tűzni? Kinek mi köze?

Bende vállat vont:

- Az anyjának.

- De ha a tehén elrúgja a borját... Bocsánat Zsuzsika.

- Azért csak melléje kötik. Bocsánat Zsuzsika. A törvény: törvény. De nincs törvény kanyarodó nélkül. Majd beszélek én valami köz- és váltórókéval is.

Várták aztán vacsorára is, de arra már nem hágott haza.

- Lehet, hogy csak este beszélhet az ügyvéddel, - vélekedett Átilla, - vagy hogy névnap van, valamelyik társának a nevenapja. Sohse szabadulhatott innen szegény.

Bende azonban másnap se mutatkozott.

Alkonyatkor már Átilla nyugtalanul hallgatódzott a lépcsőre. Minden öt percben leszemléldött az utcára is.

- Beteg talán? Lefutok Zsuzsikám: megnézem.

Azonban félig se öltözött fel, megrándult a csengő.

Mind a ketten megrezzentek.

A csengő nem szólalt meg csak reggelenként.

Ki csenget? Mért csenget?

Átilla megvonja a zsineget: valami nehézkezt érez.

- Mi lehet?

Gyors kézzel vonja fel.

Hát egypár rossz cipő, Bendének a cipője. Vagy három szennyes gallér is fehérlik az egyik cipőben. De valami levél is. A címzése:

Ipacs Átilla toronyőr úrnak.

Átilla elképed: megismerte, hogy Bendegúz írása.

Felszakítja a levelet, hát először is egy százkoronás bankó fordul ki belőle.

Maga a levél így szól:

Kedves Átillám!

Mikorra ezt a leveletem olvasod, én már a vonaton ülök. Puskás barátomat kértem meg, hogy a műhelyi cipőmet, meg ezt a levelet akassza rá a zsinegre.

Itt küldök neked egyúttal száz koronát is, a megtakarított pénzemből. Nekem elég odáig négyszáz korona. Nektek azonban kell valamelyes pénz, ha majd a házasságod ügye mégis dűlőre jut. Merthiszen végre is nincs olyan jég, hogy egyszer ne engedjen. Az anya akkor is enged, ha nem békül: beleegyezik, aztán majd később békül, - mert Lutherként: egyebet nem tehet.

Bocsáss meg, hogy nem búcsúztam el tőled, de minden elválás kínos, - az utazásnak a legnehezebb motyója az elválás emléke. Asszonyoknak való.

A következő leveletem már Amerikából kapod.

Csókollak és Isten áldását kérem mindkettőtökre:

Bende.

Átilla dermedten bámult a levélre.

- Spórhertet! - szökkent fel Zsuzsi, - először is egy kis spórhertet veszünk! Ezt a kályhácskát kidobjuk innen.

Megnyújtózkodott, hogy karcsú dereka szinte ropogott belé. S az arcán újra megjelent a jóillatot érző kifejezés.

Átilla kábuldozva bámult.

- Node ilyen...

- És veszünk edényt is Átla: egy tésztaszűrő különösen kell, és palacsinta-sütő. Tarkedli-sütőt is veszünk.

- Bende mindig ilyen volt: sohse lehetett tudni, hova lép.

- Talán a szerencséje útjára lépett Átla. Három szép teás csészét is veszünk, öblöset, rózsaszínekkel karikázottat. Vékony porcelánból valót. Sokkal ízletesebb szép csészéből a tea. És tormaeszélőt, hogy ha disznófülét főzök... És egy pogácsa-szagatót Átla, - pohárral bajos.

S következtek vidám sütések-főzések. Délutánonkint, tea. Vasárnap délután, ha fenn ült náluk a harangozó is, puncson és krampampulin vigadtak, vagy fahéjas forralt boron. A bort mindig Üllei vitte s vélhetőleg papi bor volt, ha nem is mise-bor, de éppenséggel nem kocsmai.

A két ember többnyire kártyázott. S nem is kis pénzbe. Legkisebb tét ezer korona, - depersze mindig csak *hozomra*. Átilla már körülbelül nyolcadfélmillió koronával tartozott Ülleinek s Üllei minden játék után követelte a tartozását: végrehajtóval fenyegette. Átilla könyörgött, hogy csak egy heti haladékot adjon. S végre is megunták a veszekedést: Átilla fogta a harmonikáját és a nyakába akasztotta.

Danoltak. Zsuzsi vékonyan, Átilla vastagon, Üllei fahangon. De Üllei színházi nótákat is tudott, hosszukat és kacskaringósakat. Világlátott ember volt Pesten inaskodott, Gráciban legénykedett, hát sok mindent látott-hallott, tudott. Különös kedvvel fújta: *Óh női szív, változó mint a tenger...*

Azt Zsuzsi kedvéért mindig el kellett fűjnia. Néha ugyan fent kezdte és a második szakaszban erőlködött. Átilla olyankor felkapta a létrát és hozzáugrott vele.

Sokat nevettek.

Ha meg Üllei vacsorára is ott maradt, vacsora után elkomédiázta, hogyan énekli az aranymisés esperes az *Ite missa estet*, vagy húsvétkor az *alleluját*, s más efféle kanyargós gregoriánus énekeket. Vagy elmajszolta, hogyan prédikált a kiskáplán egyszer, mikor köhögött:

- Én pedig, mondom néktek: kihi-kuhu-kihi... Őrízkegyetek a büntől, mert a bűn kuhi-kihi-kuhi...

Vagy állatokat komédiázott. Mindenféle állatnak a hangját és mozgását: pincsi kutya, ahogy kiugat a kerítésen, a nagykutya meg vissza. Sohse maradt el a macska-szerenád, s a disznórívás és malacrívás, - üres pohárral csinálta. A tyúknak a kotkodácsolását is jól játszotta. Hát még a majomnak a mozdulatait, mikor ugrik, vakaródzik, vagy mikor citromba harap.

- A csikót is eljátszanám, - mondta, - ahogy kifut az istálóból. De arra itt nincs elég tágasság.

Mégishát valamennyire fel és alá ugrált s a redengőtja hátulját felfelé lebegtette és nyerített:

- Nyihhahahaha!

Dőltek neveltükben.

- Jaj, nagy kutya maga Üllei! - kacagott Zsuzsi a két oldalát fogva.

Üllei olyankor magával elégedetten kocintott Átillával:

- Hátha még minden eszembe jutna amit tudok.

Látszott rajta, hogy szívesen nevelteti Zsuzsikát.

Pedighát Zsuzsi sokszor bágyadt volt. Reggeli hét óráig ő fújta a kürtöt, sőt néha nyolcig is, ha sokáig fenn bolondoztak. De néha még nyolc után is meg kellett várnia, míg Átilla a mézár-székben is megfordul. Félfont húst szoktak feltenni hetenkint kétszer-háromszor leves ételnek.

Őmaga nem mert lemenni. Pedig már akkor az anyjával megszakadt minden kapcsolatuk. A toronyba-költözése után való hétfőn még fölérkezett az eledes-kosár, de mikor Átilla le-bocsátotta a falovat, a csengő nem csendült. A falovacská ott-maradt. Átillának más kofát kellett keresnie. Talált is. Még szerencsésebben is kötötte az egyezséget: félliter tejet is kaptak naponként, egy kisbőgre tejfelt és túrót is kaptak minden pénteken.

Az alkudozásoknak azokon a napjain persze Zsuzsi mégkevesebbet aludt. Meg is vékonyodott az arca. És a színe is olyanná vált, mintha nem is toronyban lakna, hanem pincében.

De nemcsak az álmatlankodás viselte meg, hanem az éjféle félelmek is. Néha köd volt és a városból nem látszott semmi, az utcái lámpások világossága se, de a torony körül tiszta volt a levegő. Zsuzsinak valami félelmes volt, hogy fenn fényeskednek a csillagok, lenn meg semmi se látszik a világból.

Méggrosszabb volt, ha szél fújt éjszakánként. A toronyban a szél, mintha vonyítva dühöngő fenevadnak lelke járna. Talán hogy a harangokat is súrolta a szél, meg a villámhárító drótja volt útjában. Szinte sikoltott azon a dróton.

Az álmosággal is sokat küzdött. Az olvasás se sokat segített. Csupa olyan könyv volt ott, amely Bende nyomdájából került oda. Magtalan elmék terméspróbái. Csekély műveltségű fejeknek is unalmasak. Hát csak álmoskodott. Könyöklés nélkül kellett üldögnie, mert ha lebókol az asztalra, bizony elalszik.

De akárhogy bóbiskolt is, a kondulásra mindig felrándult, magára kapta a köpönyeget, s fogta a kürtöt. Kilépett vele az erkélyre.

- Tu-tuú...

Nagy szelek idején bizony meg kellett kapaszkodnia. A szél ide oda cibálta a szoknyáját, haját, köpönyeget, mintha az is az anyja pártján volna. De azért át kellett nyomakodnia a másik sarokra is:

- Tu-tuú.

Csak egypár lépés a következő szeglet, de a szél ott legerőszakosabb, - hogy azt véli olykor: leveti a toronyból. Görcsösen kapaszkodik a korlát vasába, s balkézbe szorítja a kürtöt:

- Tu-tuú.

Pedighát ki hallgat arra a kürtszóra éjnek évadján, mikor a szelek vad süvöltözése hallatszik mindenfelé? A kürtnek szólania kell, jó-időben, rossz-időben, egyképpen.

Éjjelenként bizony pityergélt is olykor, ha eszébe jutott, hogy őt az anyja hogyan megtépázta.

- Nem, nem volt igazi anya! - fakadt ki olykor, - engem megverni, egy ilyen nagy leányt, aki már *Középső Theisztet* is tanult és *Mein viertes Buchot*, és akit mindenki kisasszonynak szólít. Nem, nem volt igazi anyám! Még a temetésére se megyek el!

Pityergett, néha tán akkor is, ha nem az anyja forgott az eszében, csak mint ahogy asszony-félék unalmukban is szoktak, - arra gondolva, hogy egy-egy kis sírás szépíti a szemet.

De ha Átillára nézett, mosolygott, félrehajló fejjel, mosolygott boldogan.

*

Karácsonkor mégis elhagyták egy estére a tornyot.

Üllei hívta meg őket még december elején, hogy töltsék majd önála a szent estét.

- Nekem, - ígymond, - bajosabb onnan lejárnom azon a sötét lépcsőn éjfél előtt a háromszor való harangozásra. A szobám is melegebb. Vacsorát meg pompásat eszünk: a néném főzi, Cseh Istvánné, tisztos özvegy és remekelt kanalú diáktartó hölgy. A diákjai mind hazamennek szünetre: olyan vacsorát remekeltetek vele, hogy királyok is kanalat nyalnának utána.

Zsuzsinak kissé viszolgott a háta, hogy idegen nő is lesz ott, dehát a gondolat mégis tetszett. Az öreg Füzes tűzoltó vállalkozott rá, hogy virraszt éjféltutáni egyig a toronyban. A harangozó ígért neki két liter *menyei vöröset* meg egy döböz muskotály-dohányt, lelke rajta, hogy honnan.

No ez nagy öröm volt. Már hetekkel előbb, minden órában beszélgettek róla. Szép, hogy Üllei így viszonzza a vasárnapi szívességeket.

- Csak most bánt, hogy a télikabátomat otthon hagytam, - tipródott Zsuzsi, - dehát a padláson volt a vasas ládában: megfeledkeztem róla.

- Minek a?

- Hát, kellene. Ha Üllei csak maga fogadott volna bennünket... De egy idegen asszony is lesz ott...

- Ugyan ne képzelődj! - horkant rá Átilla, - annak a fináncnének a kedvéért egy hétig öltözködnél.

- A muffom is ott van.

- Nézi is az a te muffodat, meg télikabátodat. Azon kezdem, hogy nincs is tél.

Abban az évben valóban havatlan volt az idő karácson előtt.

Hát Zsuzsi nagy kénytelen-kelletlen megnyugodott a bolyhos kabátkájában. De már nagykendőt mégse vett magára, a kabát fölé.

- A muffomat mégis sajnálom: Látnád, milyen szép kis muffom van. Fekete. De nem adja azt ki anyám.

- Majd kiadja.

Már ötkor lementek a toronyból, hogy Zsuzsi segítsen is Csehnének. Ezt is megbeszélték előre.

A szoba már meleg volt. Nagy függőlámpás világította meg öregapámos bútorait. Az asztal közepén háromaraszos kis karácsonfa, még gyújtatlan, de a rajta lógó almák illatával már tele a szoba.

- Ah, milyen kellemes itt! - lehelte Zsuzsi körültekintve.

A harangozó mellett egy vastagderekú, tokás asszony fogadta őket mosolyogva, mint szőlő-hegyen a nyári holdvilág.

- Ipacsné, - mutatta be Zsuzsit Üllei, - legkedvesebb barátomnak legkedvesebb felesége.

Zsuzsi elpirult. Először történt, hogy asszonynak szólítják. Dehát hogyan lehessen szót igazítania? Hallgatott és örült, hogy Csehné megcsókolja.

- Már én csak a körösztnévén szólítom, - nyájaskodott Csehné.

- Zsuzsi...

- Zsuzsimnak. Maga meg csak néninek mondjon, Rózsa néninek.

Zsuzsi levette a kabátját és kötenyt vett ki a ridiküljéből. Elámulva nézett szét a konyhában a szétrakott ételféléken. Nyúzott nyúl, disznó-töltemények egy nagy tálban, kappan, tejfel, túró, zöldpaprika, torma, befőttek, diós és mákos kalácsok, - szédületes bősége az élelemnek!

- Mi lesz itt? Lakadalom?

- Hát az ördög hurcolja meg ezt a Pistát, azt mondta nekem, hogy nyolc szájra készüljek. Aztán még ő maga is hozta ezt a nyulat. A pap adta neki.

Mikor terítettek, dorgálta odabent is az öccsét:

- Minek cipeltettél ide annyi mindent? Mondasz nyolcat, én meg hozok tízre: vagyunk négyen.

A két ember már akkor sorra ízlelgette a hat boros palackot.

Üllei nevetett:

- Még karácsonkor se rontsuk el a gyomrunkat?

- Node ennyit!

- Hát hívjunk még valakit. Akárkit. Nem bánom én, ha dróttal fogja is.

- Most már? Hívd meg hát a háziasszonyodat legalább. Szegény öreg, hadd legyen egy jó estéje.

Üllei elkomolyodott kissé, de aztán összetekintett Átillával.

- Hidd meg, - mondta vigan Átilla, - rugassuk be az öreget! Még táncolni is fog tán.

- Nem bánom hát, - hagyta rá Üllei, - a köszönet ugyan az lesz, hogy februárban feljebb rántja a házbért. Azt mondja, hogy aki ilyen jól él, fizethet is. Nohát csak hívja.

Míg Ülleinek az inaskája a tüzet rakta, míg Csehné átment Floriánnéhoz, Zsuzsi körülnézett a szobában. Nem annyira a bútorokat nézte, - Noé bárkájabeli ócskaságok, - hanem inkább a falon függő szentképeket, s köztük Barabionak az olajgallyas Máriáját. Akkor látta először azt a színnyomatos képet, és igen tetszett neki.

- Mennyi sok a képe, Üllei!

Üllei kivette a lámpást a függőláncból:

- A műhelyem is tele van. Tessék, nézze meg Zsuzsika.

A másik szoba volt a műhely. Közöséges szabó-műhely, amilyen minden olyan szabóé, aki tiz-húsz rendelőjének a munkáltatásából él. Csak egy ócska ágy, meg egy rokkant ajtajú szekrény minden bútor. No meg a nagy alacsony asztal az ablak előtt. De a fal el van borítva szentképekkel. Valami régi szent könyvekből kinyírt fametszetű képek. Tekeredett nyakú szentek, bőingű angyalok és egynehány Mária-fej és Krisztus-fej. De van köztük három nagy kép is. Egyik Ádámot ábrázolja, amint Ábel holtteste mellett Káinra kiált, - a testre mutat és kiált:

- Mit cselekedtél!?

Valami klastromból kitett vízfoltos kép volt, eltörlődött szénrajza valami régi barátnak, aki tán festett is. Ádám arcán a fájdalmas harag vonásai jól meg voltak a képen rajzolva.

- Szinte hallani, ahogy kiált! - bámulta Zsuzsi.

A másik kép annak a párja: ahogy Jézus Lázárt hívja a sziklasír előtt. Ott is az az egy arc volt feltűnő. Ott is a homlok ráncai voltak művészién megrajzolva.

- Szinte hallani, ahogy kiált, - mondta arra is Zsuzsi.

A harmadik kép valami diákgyerek szénrajza, ahogy kimásolta nagyítottnak az iskolai bibliából a tékozló fiú képét: a fiú térdel. Az apa tárt karokkal siet hozzá.

- Gyönyörű képek, - álmélkodott Zsuzsi, - ha enyémeek volnának, mindig ezeket nézném.

- Tessék, válasszon Zsuzsika: akármelyiket odaadom.

Zsuzsinak már ugrált is a szeme a képeken, - de Átilla ellegyintette az ügyet:

- Hova tennénk?

Bizony a kis toronyszobában nem volt arra hely.

Tálalás előtt Üllei meggyújtotta a karácsonfa öt-hat szál piroska gyertyácskáját.

- Ahun az ablak! - dobbantott a lábával, - ott les be Jézuska!

S abban a percben, hogy akaratlanul is az ablakra néztek, három nagy pénzeslevél forma borítékot lopott a karácsonfa alá.

Az egyik borítékon az írás: *Tűzleső Átillának*. A másikon: *Fazékvári Cseh-Pimasz István-nének*. A harmadikon: *A torony galambjának*.

Persze mind a három címzett érdeklődéssel bontotta fel a levelét. Átillában kurta szárú fapipa volt, Csehnében aranyozott nyelű fakanál, Zsuzsiében színes cukor-tojások.

Nevettek rajta.

- Hát magának? - mondta Zsuzsi, - nem küldött Jézuska?

- Dehogyan, - finomkodott Üllei, - három kedves vendéget. Negyediket meg az ördög, - mondta halk szóval, az ajtóra tekintve.

Akkor csoszogott be Flóriánné, - botjára görnyedő agg asszonyka, fekete gyöngyös fejkötőben. A vállán is ódivatú rojtos fekete selyem vállkendő.

- Hát hun vagy Átilla? - mötyögte, - hun vagy kedves körösfiam? Már meg se ismerlek, olyan régen nem láttalak.

- Bizony van húsz éve, kedves keresztanyám.

- Húsz éve? Olyan, mintha tennap vót vóna, hogy a karomon tartottalak.

Átilla kezet csókolt. Csehné előbbre vonta Zsuzsit.

- A felesége... Átilla felesége.

Zsuzsi is kezet csókolt. Flóriánné mosolyogva hökkölt.

- Felesége? Ej-ej! Hát megtörtént?... No lám, aztán engem meg se hívtatok a lakadalmatokra.

- Nem volt lakadalom! - hörkent meg Átilla.

- Nem volt? Hát akkor legalább az esküvőtökre.

A cipők kezdtek szorosakká válni. Átilla szeme úgy forgott, mint a dühös bikáé. Üllei lépett közbe:

- Tessék Flórián néni: ide a jó karosszékbe. Elhül az étel. Már csak magát vártuk.

Az öreg engedelmeskedett, de azért nem szakította el a cérnáját.

- Hát megvolt? Hálistennek, - mötyögte a széken elhelyezkedve, mintha egy tyúkaljnyi tojásra ülne. - Mikor esküdtetek?

Üllei eléje tette a tálat.

- Tessék, vegyen, mert elhül!

Úgy kiáltott rá, mintha siketet kínálna.

Az öreg merített. Jó négy kanállal merített a tyúkléből, de nem hagyta abba a szót:

- Mikor esküdtetek?

Átilla izgatottan szólt Csehnére:

- Tessék csak velünk nyugodtan. Nem olyan sürgős egyre-másra!...

Csehné azonban nem ült le.

- Majd a végén. Szakácsnénak csak a végén szabad.

Az aggnő Zsuzsihoz fordult:

- Hát mikor volt az esküvőtök lelkem? Hogy én nem is tudtam.

Zsuzsi már előbb is vörös volt, mint a pipacs. Méginkább elvörösödve hajolt a tányérjára.

Üllei megint odakiáltott:

- Elhül a tyúkléje Flórián néni!

- Dehogy hül lelkem, iszen most égette meg a számat. Mikor esküdtetek lelkem?

Átilla már reszketett dühében:

- Milyen az egészsége, kedves keresztanyám? - kiáltotta csaknem a fogát csattogtatva, - látom nincs baja, hálistennek.

Flóriánné búsan legyintett:

- Dehogy nincs, lelkem, dehogy nincs. A derekam, a hátam. Így télen... Tegnap is feküdtem. Mustárt raggattam a lapockám közé. A mellemre is. Ma se keltem volna fel. Dehát hálisten, hogy mégis beleegyezett anyátok. Mikor volt az esküvőtök lelkem?

Átilla dühösen böffent reá:

- November harmincegyedikén.

Flóriánné elgondolkodva kevergette a tyúklevet.

- November harmincegy, - mötyögte maga elé, - november harmincegy...

Aztán fölemelte a fejét:

- Te Átilla, te bizonyosan tévedsz.

- Nem tévedek!

- Tévedsz, körösztfiam. Mert látod én sok novembert értem már meg, de még olyat egyet se, amelyikben harmincegy nap volt volna.

- Szökő év van az idén!

Flóriánné a fejét rezgette:

- Szökő év? Értem körösztfiam: Zsuzsinak szökő év. Értem.

- Értse, ahogy akarja. (*Csegyakargy.*)

Flóriánné rosszalóan fordította reá mélyen bennülő vén két kígyószemét.

- Értem, hát... afféle... madárházasság...

- Madárházasság! - pattant rá Átilla. - A madarat is az Isten teremtette, a házasságát is. Jártunk fűhöz-fához, mindent megtettünk, amit tehettünk, az emberek meg semmit se tettek meg. Nem engedem, hogy akárki is finnyálja a házasságunkat!

Zsuzsinak már akkor csöpögögélt az eresze.

Flóriánné ráfordította pillátlan vén szemét:

- Hát azért ne sírj lelkem, majd eligazítjátok. Én csak azért mondtam... Nem tudtam. Minek mondtátok úgy? Iszen ha úgy van, hát úgy van. Csakhogy... az ilyen házasságban nem együtt fehérednek meg a fejek.

Belekezdett a tyúklébe és evett. Evett, mintha száz éve koplalt volna arra az egy vacsorára. Anekdotázhattak, tréfálkozhattak, kacaghattak körülötte, nem nézett ő se jobbra, se balra. Csak a tányérjára, meg a tálra. Aztán megint a tányérjára, megint a tálra. Apróra metélte a húst, és szorgalmas elmélyedéssel evett, hogy orra, füle is mozgott belé.

Kisideig kedvetlenül ültek valamennyien az asztalnál.

Csak Flóriánné evőgelődött vidáman. Még a pohárból is boldog csemcsegeccsel ivott. Fehér bor, vörös bor, mindenikre azt mondta:

- Finom bor. Ennél különbet, lelkem, az öspörös úrnál sem ihatnak.

- Tessék csak, - biztatta rángatózó arccal Üllei, - egyszer látunk csak karácsont minden esztendőben.

- Igyék keresztanyám, - biztatta gonosz-vidáman Átilla is.

De az agg asszony csak a nyelve hegyén szürcsölte az italt:

- Finom bor, lelkem, finom. Te is ihat sz Zsuzsi *most már*... Jaj lelkem, beh igen szép hely, az a ti házatok. Mer azér a tiéd is az. A szavam is elállt, ahogy megláttam azt a nagy szép kertet. Micsoda boldogság!

- Óh dehogy is szép, - biggyesztett Zsuzsi, - iszen nincs abba semmi, csak káposzta, meg zöldség, meg...

- Hát iszen az a szép, lelkem a káposzta, meg a zöldség. A rózsát nem lehet megfőzni, se a muskátlit. A káposzta az élet lelkem, meg a szép paszuly, meg a mélygyökerű zöldség. Hát még az a sok szép gyümölcsfák: ingyen adja nektek a gyümölcsöt. Baromfit is tarthattok: maga kaparja meg az eledelét. Micsoda sütnivaló tökök!

- Palóc torta, - fitymálódott Üllei.

- Hát palóc torta. De nem is válik kővé a gyomorban. Se vajbúze nincsen. Óh lelkem, nem tudjátok ti fiatalok... Még anyád se tudja. Mer ahogy mondtam neki: Jaj micsoda szerencséje az Istennek! - még csodálkozott. Hogy aszongya:

- Én-e? Evvel a fájós lábammal? Az is bolond vót, aki ide építette ezt a házat, ilyen messzire a piactúl.

- Hát cseréljünk, - mondtam rá, - nekem van egy ennél többet érő házam a város közepin, közel a piachoz. Négy százötven koronát fizetnek a külső lakásért. Megélhet belőle. Meg még többet is kaphat érte. (Üllei összerezzenet.) Ha jó lakója találkozik, többet is kaphat érte. Aztán akár ki se mozduljon a fájós lábával. A kedves lányához is közel lakhatik.

- A lányomho? - aszongya, - a lányomho?

Akkor vágódik eszembe, hogy nem is mondtam még, mért mentem?

- Ahhoz, - mondok, - ahhoz, a kedves lányához, Zsuzsikához. Csak kinéz az ablakán, fellát Zsuzsikára.

- Nincs énnekem, - aszongya, - semmiféle Zsuzsikám! semmiféle lányom!

- Már hogyne vóna, - mondok, - nem ló az asszony, hogy feledje vemhét.

- Nincs énnekem vemhem, - aszongya, - se csikóm, se borjam, se lányom.

- Hát aki a toronyba van, a kedves körösztfiam szívéen. Bizony megengesztelődhetne iránta. Csak jusson eszünkbe: mink is vótunk fiatalok.

De nem hallgatott az én rám, csak ahogy ott ült a küszöbön, fogta a kötényt, aztán törülgette ami csöppent.

- Ne beszéljen rúla! - rikoltotta, - nincsen lányom! Csak vót!

No úgy elpityorodott, mintha akkor terítették vóna ki a lányát.

Zsuzsi eleinte mosolyogva hallgatta, de aztán, hogy az anyja keservét beszélte Flóriánné, az ő szemébe is könnyek futottak. Maga elé pillogott és a zsebkendőjét kereste.

Flóriánné azonban vígan mötyögött tovább, mintha valami mulatságos anekdótával kedveskedne a társaságnak:

- Hát uramfia, egyszerscsak igen megmérgeged rám. Hogy aszongya: Kicsoda maga? Mit akar itt? Pusztuljon innen a körösztfiával együtt! Ide ne hordjon semmiféle izeneteket! Énnekem nincs lányom! Pusztuljon innen! Hogy a putnoki ragya essen beléjük! Magába is!

Ittak és vigadoztak azután, mint karácson estéjén jó keresztényeknek illik. Üllei persze elkomédiázta vacsora végeztével az öreg esperes kornyikálásait, a kiskáplán köhögéseit s az állatos tréfákat, a macska-szerenádtól a csikó-nyerítésig.

Már volt hely arra, hogy körülfutkosson s hányja-vesse a fejét, lebegtesse a redengotja hátulját:

- Nyihahhahahahaha!

Danoltak is aztán, kiki a maga nótáját. Zsuzsinak a nótájára Átilla figurázott: tút vitt a szája elé s buzgón fűzte bele a hangokat. Zsuzsi félbehagyta nevéttében a nótát. Pajkosan püfölte. Átilla persze jajgatott komikusan.

Az öreg Flóriánné arca is kitüzesedett lassankint. A szeme szinte előbújt a ráncok közül s két fényes gombként csillogott.

- Maga is, - biztatták, - danoljon maga is.

- Danolok lelkem, danolok. - Köhintett vagy kettőt, szemérmesen mosolygott. Megint köhintett s rákezdte:

Ne menj rózsám a tarlóra.

A hangja olyan volt, mint a talyiganyikorgás. Összekacsintva nevettek.

- Táncoljon keresztanyám! - biztatta Átilla.

S felkapta a harmonikáját: rákezdte a tolnai lakadalmast.

Flóriánné azonban arra már nem vállalkozott.

- Régen vót a' lelkeim, régen. Még akkor a Fiastyúk is csak kotlott az égen.

Átilla a frissét szaporázta a lakodalmasnak. Üllei táncra penderítette Zsuzsit.

*

Zsuzsi másnap betegen feküdt.

Lehet, hogy akkor hült meg, mikor a harangozó szobájából kilépett a hidegre. A szoba igen meleg volt, éshogy táncolt is, arra vélekedtek. Ámbátor lehet, hogy fenn a toronyban hült meg, a virrasztás ideje közben. Az öreg Füzes ugyan éjféltűt is virrasztott volna, de az a tűzoltó, aki az ő helyén hált, csak éjféltűt egyig vállalkozott: haza kellett térnie. Átilla oly álmos volt, hogy alig állt a lábán. Igazat szólva: nem az álmoság miatt. De azért virrasztani akart Zsuzsi helyett.

- Csak feküdj le, - jószágoskodott Zsuzsi, - ne változtassunk a renden.

A negyedet éjféltűt épp akkor kondította a harang, mikor az ünnepi ruháját levetette s az egyik gombos cipőjét is letette már a szék mellé. A gombok még nem jártak egyrántásra, hát időt vesztett vele, noha csak fél minutumot. De azt is sokalta: csakúgy alsószoknyában lépett ki s talán az volt az oka.

Az ügy eleinte nem látszott aggasztónak: egykis nátha, egykis köhögés, - csak öreg grófnék gondolnak mingyárt a halál szekerére. Mégishát valamelyes zavarodást okozott a baj a régi rendben: Átilla nem engedte, hogy Zsuzsi virrasszon. Tél elején mindig gyakori a kéménytűz: Zsuzsi nem tudta olyan jól megkülönböztetni a füstöket, hogy idején telefonozhatott volna a tűzoltóknak. Átilla nyugtalankodott, keveset aludt, a faragással se haladt, - egyre várta, hogy Zsuzsi egy reggel egészséggel ébred.

Zsuzsin azonban egyre nagyobbodott esténként a forróság. Éjfél felé már mintha tüzes kemen-cében hanykolódna, értelmetlen szavakat rebegett. Olykor nagypihelve, mintha kínos munka tikkasztotta volna el, vizet kért.

Átilla olyankor aggódó arccal ült az ágy előtt. Főzött neki hársvirágot, bodzát, húslét, vörösbort, mindent, amit kigondolhatott s az álmatlankodástól maga is betegen töprengett, hogy mégis orvost kell hivatnia.

Az orvos ám pénzbe kerül éshát hogyan lehessen oda fel orvost hivatnia? Akármelyik is azt mondja: hozassa le azt a beteget, betegnek nem torony tetején a helye s akkor majd meg-nézzük.

Vagy pedig a kórházba vitetik. Polgári szívnek szörnyű szó a *kórház*.

Szilveszter előtt való nap délelőttjén mégis könnyebbültnek látszott a torony galambja.

- Felkelek, - mondotta, - feküdj le édesem. Hiszen szörnyűség, hogy egy hete nem aludtál!

- De aludtam, - felelte Átilla, - hát nem tudod, hogy tegnap délután is itt volt az öreg Füzes.

- Éjjel nem volt itt. Feküdj le.

- Csupa jég és hó az erkély: ebből a melegebből, ha kilépsz, tízezer szent se ment meg a haláltól.

Zsuzsi az ablakra nézett. Csupa jégvirág volt minden ablak s kívül a keretek alsó részén ujjnyi vastag hóprém.

Mégis míg Átilla lement fáért és szénért, fölkelte. A ruháját kereste. Ott lógtak a ruhái a szegen.

- Fölkelek, - rebegte, - fölkelek és héjat húzok a vánkosra: Átlát lefektetem.

Föl is kelt, de tántorgott, mint aki részeg. Vissza ült az ágyára és csak épp hogy magára rántotta a takarót, elhanyatlott, elaludt.

Esti harangszó után Üllei jelent meg a szobácskában. A Szilveszter-esti vacsora iránt érdeklődött volna, hogy lemennek-e hozzá ismét? Bámulva látta, hogy Zsuzsi fekszik, Átilla meg alig lát, úgy ki van vörösödve a szeme az álmatlankodástól.

- Hmnye, hát mér nem hívtok orvost?

- Orvost? Ide? Csak nem gondolod tán, hogy nagy a baj?

- Ha már feküdni kell, orvos is kell.

Halkan beszélgettek.

Zsuzsi aludt. Hanyattan fekvé aludt. A két keze a mellén keresztbe. A haja ziláltan a feje alatt.

- Az ablakra valami gyékényt szegez, - susogta Üllei, - a beteg érzékeny a szél iránt.

A harangozónál acetilén-lámpás volt. Azokban a napokban vehette. Mikor az óra kondult, Átilla magára kapta a juhászbundát. Kivitte a lámpást is magával meg a seprűt. A lámpást felakasztotta az erkély-tartó vasma, és lesöpörte a havat az ablaküvegek keretéről. Végignézte a gittelést.

Üllei is kilépett.

- Hagyd ott a lámpást, mondta, - gyere be: valami érdekeset látsz.

S mutatta odabent, hogy az acetilén világosságában micsoda érdekes a jégvirágos nagy ablak, s ahogy a jégvirágokon átverődő zöldes-fehér fény megvilágítja az ágyat s a benne fekvőt. Micsoda szép!

Átilla merőn nézett a leányra. Még a haja is borzolódt. Neki bizony olyan volt, mintha Zsuzsi halott volna.

- Elmegyek orvosért, - susogta aggódva, - de most már késő: reggel elmegyek.

S mikor Zsuzsi felébredt, vele is közölte a szándékát.

- Ne hívj orvost, - rebegte Zsuzsi bágyadtan, - hiszen jobban vagyok. Meglásd: holnap már semmi bajom. A szentekkel álmodtam, Üllei szentjeivel: leszálltak a falról...

- De hát csak annyi, hogy megnézetlek. Megnéz az orvos, azután meg mondja...

- Minek?

- Ártani nem árt.

- Fölösleges. Pénzbe is kerül.
- Van még: négy koronám van még.
- Nem, nem. Jobban vagyok. Menj le majd reggel húsért: megfőzzük kevés lében. Meglásd: holnap már virraszthatok.
- Dehogya is virraszthatsz te. Ha beteg vagy, beteg vagy. Lemegyek reggel keresztanyámhoz: csak ád tán annyi kis időre helyet, míg az orvos megnéz.
- Isten őrizzen, - rázta a fejét Zsuzsi, - mit gondolsz: mingyárt megujságná anyámnak.
- Ugyan...
- De megujságná. Csak azért is megujságná, hogy a háza cseréjéről is beszélhessen.
- Hát aztán? Csak nem gondolod, hogy anyád...
- De.
- Ugyan már! ilyen betegen, már hogy bántana!
- Rosszabbat is tehet.
- Mi rosszabbat?

Zsuzsi hallgatott. Csak idő multával rebegte:

- Haza vitet.

Megint forró volt a feje.

Átilla vizes kendőt tett rá. És odaült az ágy elé.

Zsuzsi megint elaludt.

Az álma nehéz volt. Nagy szomjúság égette. De nem bírt megszólalni. Csak álma-nyomatában várta, hogy a nyelve magától megmozdul.

És mintha száz év mult volna így el ebben az ónos várakozásban.

Egyszer csak hallja, hogy az óralánc gördül, kalapács kettősen nyikog, harang kondul: egy-kettő...

Hány órának a felét veri az óra? - nem tudta.

Várta, hogy a szokásos halk rosszánása következik a székek. Utána három lépés, az után hat lépés, ajtó-nyillanás.

Azonban semmi...

Megnyitja a szemét. Látja a mécsnek bágyadt világosságában Átillát a kisszéken, az asztalnál: két karjára borultan alszik.

Alszik!

Egy villanatban megérti, hogy Átilla már nem bírja a virrasztást.

A következő pillanatban felugrik.

Hol a bunda?

Átilla rajta ül.

Kapja a kürtöt: ki az ajtón, csak úgy mezítláb, egy szál ingben.

Az erkély fehér a hótól. A város is fehér. Fehér és csendes. Csillagok ragyognak.

A korlátról hollók röppennek nagy burranással tova.

- Krá! - kiáltja az egyik.

Zsuzsi félszárig süllyed a hóba. Támolyog.

- Óh Szent Antalkám, segíts!

S megfújja a sarkon a kürtöt nagynehezen, lelke gyökeréből is odaszedve minden erejét:

- *tu-tuú...*

A falba tápaszkodva gázol a másik sarokra a hó hidegében, - a másik sarokra.

Áll és kapaszkodik a korlát vasába. Fújná a kürtöt. Csak halk tullanás...

- Óh Szent Antalkám...

Mellének minden erejét összelélekzi, fújja újra:

- *tuhú...*

Rogyadozva, pihegve igyekszik a harmadik sarokra, - a félszárigérő hó hidegében, - a harmadik sarokra.

- Óh Szent Antalka csak most...

A csillagok zavarognak az égen, táncolnak. Zsuzsi úgy érzi, mintha mozogna az erkély: valami hatalmas kéz hátrarántja a lába alatt, hátrarántja az erkélyt... a tornyot... s ő nem bír megállani a hóban, a hó hidegében: elbukik arcra.

*

Meddig feküdt ott? Maga se tudta. Átilla se tudta. Átilla fölérzett a hidegre. Látta, hogy tárva van az ajtó, üres az ágy. Akkor rohant ki.

Zsuzsi ott hevert a hóban arcon. Kezében a kürt.

- Zsuzsi!

Fölnyalábolta és bevitte nagy jajgatva. Takarta dunyhába. Még a bundát is odaterítette a dunyha fölé.

- Zsuzsi lelkem! Óh Zsuzsikám!

Zsuzsi megnyitotta a szemét:

- Rakj a tűzre, - rebegte, - hideg van.

Átilla reggelig ott jajgatott, káromkodott, imádkozott, sírt-rítt mellette. Az ágya szélére ült és a mellére szorítva melengette, míg a könnyei a fejére hullongtak:

- Óh édes Zsuzsikám! Óh édes kis Palcsó Zsuzsikám, meg ne halj!

Reggel alig világosodott, telefonált a tűzoltóknak.

- Az öreg Füzest küldjék fel egy vagy két órára: orvoshoz kell mennem. Orvoshoz!

Belecsavargatta Zsuzsit a paplanba. Hiába vergődött, kapálódzott Zsuzsi:

- Nem, nem!... Nem akarom!

Belecsavargatta a paplanba. Paplan fölé még a nagykendőt is. Levitte, mint valami gyermeket.

Ülleihez vitte:

- Fuss orvoshoz, ha Istent ismersz! Én egyet se tudok: hol lakik!

Az orvos megérkezett, - Makróczy, az öreg volt mizerikordiánus. Nézte, vizsgálta Zsuzsit a vastag szemüvegen át. Hallgatta a melle hörgését, szíve dobogását.

- No, még jóra fordulhat, - bólogatott a szakálát simogatva. Egy kis orvosságot írok, aztán...
Fiatal test kiheveri.

És Átilla megint bepólyázta, mint előbb, s vitte fel, ahogyan lehozta, csak immár boldogan.

- Fiatal test kiheveri... Zsuzsikám, kiheveri... Óh édes kis Palcsó Zsuzsikám, csakhogy kiheveri!

III.

Egy áprilisi napon sorozásra kellett mennie Átillának.

- Ha nem vesznek be, - szólt utána Zsuzsi, - hozz örömdben valami ritkaságot.

- Ritkaságot? Micsoda ritkaságot, édes angyalom?

- Vagy félfont marhahúst.

Már hetek óta nem fordult hús az asztalukon. Csizmát és cipőt kellett venniök. A csizmát Átillának, a cipőt Zsuzsinak, s meleg alsó ruhát is Zsuzsinak, nehogy megint meghüljön. Az orvos és a patika is pénzbe került a télen: kevesebbet költöttek konyhára.

- Vagy félfont marhahúst...

Aznap reggel persze nem feküdt le Zsuzsi.

- Dehogya is tudnék aludni, - mondta, - míg meg nem jössz.

S tett-vett álmosan. Egy dézsányi essővizet gyűjtött az előtte való napokban: míg Átilla odajárt, megsúrolta a szobácskát, megmosta az ablakokat.

Átilla csak tizenegykor vetődött haza. Hozta a húst.

- Bevettek, - mosolygott, - de azért meghoztam a ritkaságot.

- Jézus Mária!

- Se Jézus, se Mária, hanem a nagyságos polgármester úr. Nem engednek engem, nyugodj meg.

- Bizonyos?

Átilla felvonta a vállát:

- Ezt a szót nem mondták. De mikor az orvos alkalmasnak ítélte, a katonai szenátor hangosan szólott: *toronyőr*. Erre aztán a hajdúja súgott odaki a fülembe, hogy a polgármester úr nem engedi a város mellőzhetetlen tisztviselőit.

- Akkorhát hálistennek!

S a nyakába szökött Átillának:

- Hálistennek Átilla, hálistennek! No, - most hát felteszem a húst, aztán lefekszek. Már alig állok a lábamon.

Kibontja a húst az újságpapírosból. Nézi: rútul vörös a hús. Szimmantja: az orrocskája elfintorodik.

- Micsoda húst hoztál?

- Marhahúst, szegyet.

- Nem nézted meg.

- Dehogya nem.

- Hát te mindent elfogadsz, amit eléd tesznek? Szagold csak.

- Szagolja a fene!

Már akkor boszús volt:

- Eridj magad, ha nem tetszik. (*Rigy mgad hmcik.*)

Csapkodott, vörös volt.

- Nem férfi dolga. (*Nefri dolga.*)

S hogy a munka-asztala elé tette háromlábú széket, úgy odazuhintotta, hogy a szék lába majdnem a padlóba lyukadt.

Aznap nem ettek húst.

Aznap nem danoltak.

Aznap Zsuzsinak nappal is szépült a szeme.

Néhány nap múlva meg a liszttel volt baj. Átilla síma lisztet hozott, darás helyett. Zsuzsi kedvetlenül tapogatta el a két ujja között.

- Mondtam, hogy darást kérj, darás nullás lisztet.

- Liszt: liszt.

- Liszt: nem liszt. A síma liszt nehezen keveredik a tojással, vízzel.

- Eredj magad, ha nem tetszik. Mindig kritizálsz-e már?

Így kedvetlenkedtek is már akkor néha-napján. Mint ahogy idő múltával a legszerelmesebb párok is szoktak, ha elégett a rántás, vagy ha adóintést visznek a házba, vagy ha borult az idő, vagy hát csupa unalmukban is.

Május vége felé egyszer úgy elmérgedt köztük valami kis szóváltás, hogy Zsuzsi hangos sírásra fakadt:

- Nem, ezt nem bírom ki!

- Én se, én se!

- Meguntál ügye? Le akarsz már rázni a nyakadról. Mért nem mondod meg nyiltan? Azt véled-e, hogy nálad nélkül nem élhetek meg?

- Még fenyegetsz?

- Én fenyegetlek? Nem, ezt nem bírom ki! Ha el akarsz válni, nem szükség, hogy így éreztesd. Elég értelmes vagyok arra, hogy szebben is megértsem.

És igen nedvesítette a zsebkendőjét, csakhamar a kötenyét is. Kiült a csapóajtó szélére. Az óra épp akkor kondult négyen. Zsuzsi lelépett a lépcsőn, hogy útjában ne legyen Átillának. Aztán, ahogy, lefelé lépegetett, arra gondolt, hogy Átilla megszeppen majd, és utána lépked, és visszahívja. Lement a lépcső aljáig, a harangkötelekig.

Átilla azonban nem indult utána. Ezen méginkább elkeseredett. Leült a legalsó lépcsőre, és ott ityergélt-pityergélt. Közben meglátta, hogy a cipőjén megoldódzott a fűző. Megkötötte. Közben arra gondolt, hogy a szeretet is fűző: két szívnek az összefűzője, - ez a gondolat méginkább megindította a sírókáját.

Egyszercsak, mintha valaki járna ott. Felpillant a kötenye sarka mellől, hát: Üllei.

A harangozó nagy szemmel néz.

- Mi baja Zsuzsika?

Zsuzsi mégkeservesebb sírásra fakad: hadd lássák, ha már meglátták, hogy az ő szíve milyen sebzett.

A harangozó nem szól többet, megmarkolja a legvékonyabb kötelet és fél kézzel rángatja. Közben a szeme egyre Zsuzsin kereklik.

- Nohát ez disznóság! - dörmög hangosan, - ilyen gyöngé teremtéssel...

Zsuzsi méginkább zokog. Neki is éppen ez a véleménye: *ilyen gyöngé teremtéssel...*

Üllei egy rándítással megállítja kötelet, és Zsuzsi elé lép.

- Megverte? Úgye megverte?

Zsuzsi csak a fejével int, hogy nem.

A harangozó azonban tovább fortog-buzog:

- Csakegy az, ha szóval is. Magát nem szabad megütnie szóval se! Mert maga: nő, és a nőt nem szabad... Akkor se szabad, ha a férfié az igazság.

- Nem övé!

- Tudom, gondolom. No megállj ebadta csiszlikje! Felmenjek? Megmondjam neki?

- Ne. Felfalja magát is. Köszönöm. Maga bársony ember, Üllei. Hagyjon magamra.

Üllei meghajolt:

- Bármikor, - mondta lovagi kézmozdulattal, - bármikor menedékre szorulna, a hajlékom nyitva van.

S udvariasan lebbentett a kalapján.

Zsuzsi tovább pityergélt.

Nem tellett bele öt perc, megint lépéseket hallott, de fölülről, a lépcsőn. Átilla ereszkedett alá.

Odaült ő is a lépcsőre Zsuzsi mellé. Átölelte.

- Ne sírj no, kis madaram-badaram... pinyem-pontyom...

Megölelgette, megcsókolgatta. Aztán felhajította a vállára, mint valami zsákot, és visszavitte fel a toronyba.

*

De másnap délből már megint összeördültek. Átilla nem találta a kishűróját. Zsuzsira mingyárt a fölkeléskor rálobbant:

- A kishűrómat! Az új kishűrómat!

- Nem tudok róla.

- Más nem keverhette el! Már mindent felhánytam, még a spórhertben is kerestem. Hova tetted?

- Nem láttam.

- Más nem járt itt!

- Nem ettem meg.

- Tudnod kell!

- Nem őrzök hűrókat. A te szerszámod.

Zsuzsi álmos volt még és dercés kedvű. Hogy mosdásra is készült, csakúgy félvállról vette a szót.

Átilla ezen méginkább megbőszült.

- Az anyád sodrófáját, hát csak így beszélsz te velem?

- Hogy beszéljek hát? Nem is tudom már, hogy beszéljek. Rettenetes vagy néha, Átilla.

És csöpögő szemmel főzte az ebédet. Enni sem evett, csak félre ült.

Várta, hogy Átilla mégiscsak szól majd egy jó szót, ha egyebet nem, azt mondja neki: Eredj más fürőért. De Átilla nem nem szólt: boszúsan úrt-fürt a kopott füróval az új falovon.

De neki magának is érthetetlen volt, hogy eltűnhetett az a füró. A harangozó csak vasárnaponként szokott feljárni hozzájuk, nagyrítkán, ha szombaton is, s aznap szombat volt. Senki nem járt nálok pénteken, se reggel, azon a héten senki. A kiséfüróval Átilla mindennap dolgozott: valóban észállító, hogy olyan kis szobában egy füró elveszhet.

Pityergél és töprenkedik. Sajtolja az elméjét: hova vesztetett az az átkozott kiséfüró?

Úgy négy óra tájban egyszer csak észébe nyílamodik hogy hajnal felé, ahogy a széken bóbiskolt, a szék lába megingott, s ő attól tartott, hogy elbillen alatta. Nagy álmosan odanyúlt az asztalra s tapogatott: mit nyomhatna alulról a láb mellé?

Olyan nevetésre fakadt, hogy Átilla szinte rémulten fordult meg.

- Mi lelt?

- A részeg huszárt nevetem, - kacagott Zsuzsi könnyes szemmel, - rajta ülsz és keresed...

Átilla még mindig nem értette. Fölkelt és maga alá nézett. Zsuzsi odaugrott és felfordította a széket: a kiséfüró valóban ott volt.

- Nohát ilyen tréfákat! - fakadt ki Átilla.

De már maga is nevette:

- Mért nem mondtad meg mingyárt?

Zsuzsi boldogan borult a nyakába:

- Elfelejtettem.

És napestig a kiséfürón nevettek.

Még másnap délben is, hogy Zsuzsi felébredt, az első szava ahogy lelépett a létrán, a kiséfüró volt:

- Megvan-e a kis füró? Hálistennek, - mosolygott, - nem kell Ülleihez futnom.

S fát tett a tűzre, a tejes lábos alá.

Átilla megfordul:

- Ülleihez futnod? Mi az, hogy *Ülleihez futnom*?

- Hát a multkor, hogy úgy sírtam lenn a lépcső alján, Üllei vigasztalt. Derék, jó ember az az Üllei. Látszik, hogy mindig urak között forog.

Átilla szeme elnyílik:

- Vigasztalt?

Zsuzsi arra gondol: hadd lássa Átilla, hogy őt más is megbecsüli.

- Vigasztalt, - feleli az orrocskáját büszkén felvetve. - Azt mondta az ő hajléka mindig nyitva van.

- Számodra nyitva van?

- Számomra nyitva van.

- Hát még?

- Hát máségeket is, ahogy művelt ember szokott.

- Dehát mégis: mit?

Zsuzsi akkor már érezte, hogy csak lent a templomban üdvösek az idézetek: ellegyintette az ügyet mosolyogva:

- Csak beszélt: egypár vigasztaló szót csöppentett, ahogy szokás olyankor.

- Dehát mit?

S akkor, ha véletlenül sötét van, Átilla két szeme tán szikrázott volna benne.

- Mit?

Zsuzsi pillogott, mosolygott:

- Elfelejtettem. Majd bizony, mikor úgy kesergek, a harangozó szavait rakogatom az emlékezetembe.

Átilla nem kérdez többet. Festi a lovát. A homloka ráncolt. Aztán összetakarítja a szerszámain. Csapja a fiókba.

Zsuzsi a kávéját iszogatja, s vídáman rak a tűzre. Dúdolva teszi fel a húst és káposztát.

*

Litánia után vígan szökdécsel felfelé Üllei, a gyűrött hátuljú redengótjában. Egy palack bor is a hóna alatt.

Hevesen kopogtat az ajtón, s lihegve várja a víg *Bujj be!* kiáltást. Helyette azonban a Zsuzsi halk szavát hallja:

- Tessék.

- Nagy újság! - robban be Üllei, - óriás újság! Leestek a toronybúl, ha meghalljátok. Megölték a trónörökös! Ferenc Ferdit! Igaz, valóságos igaz! Szerajóban a vadrácok! Képtető, ügye? Bombával vagy pisztolylyal ölték meg! Még nem tudják, kicsoda. De megölték. Most futottak a nyomdába, hogy külön kiadást röpítsenek az újságból.

S a kezét nyujtotta:

- Alászolgája Zsuzsika.

- Alászolgája, - felelte halkán és komolyan Zsuzsi, a kezét készségesen odaengedve.

A harangozó letette a bort az asztalra.

Átillára nézett.

- Hallatlan ügye?!

Az csak állt a sublónak támaszkodva, összeöltött karral, mint Napóleon. S hogy Üllei a kezét nyujtotta, csak végignézte.

- Hallatlan, hogy elém mersz még lépni! - dörrent meg vadul, - ez a *hallatlan*! Elvidd azt a bort innen! Se borod nem kell, se magad nem kellesz!

A harangozó csak nézett, mintha kötele szakadt volna. Az első pillanatban azt vélte, hogy tréfál az őr. De aztán látta, hogy megvörösödik, mint a tüzes vas. Rábámult.

- Mit ettél?

- Akármit: veled van tele a gyomrom! Miket beszéltél a feleségemnek a minap a lépcső alatt?!

Zsuzsi megrándult. Csillapítón lépett Átillához:

- Ugyan Átla. Hiszen nem mondott semmi olyat... Nem értelek.

- Nem mondott? *Hajlékom nyitva van!... a maga számára nyitva van!...* Ez semmi?! Az én feleségemnek illet mondani...

A harangozó elsárgult. De azért megállt a sarkán:

- Hát először is: nem *feleséged*...

- Feleségem! Ha én azt mondom: *feleségem*, hát feleségem! A sodrófáját! Ha nem is esküdhetünk meg, az csak külsőség. És most már csak azért is feleségem! Nekem ebben senki nem parancsol! Én a várost szolgálom, nem a papokat! Engem a papok nem dirigálnak! Én a toronyban lakok...

Üllei már az ajtóig hátrált.

- Az erkölcs dirigál...

Átilla már tüzet és lángot okádott:

- Itt nincs erkölcs! Itt nem parancsol senki! Mars le innen! Mit prédikál nékem a harangozó?! Ki innen, az anyád sodrófáját!... Mert úgy leruglak!... Az esperes udvarára esel, úgy leruglak!...

Reszketett dühében. Zsuzsit ellökte magától, hogy csillapítani akarta. Nekiment a harangozónak, de az már eblábolt kifelé, lefelé.

Csak a csapóajtó alól vonyított vissza gúnyosan!

- Itt nincsen erkölcs!

*

Átilla akkor úgy fordult Zsuzsinak, mint a veszett víziló:

- Te bátorítottad rá, hogy szemtelenkedjen veled!

- Én? - hüledezett Zsuzsi.

- Valld meg, hogy beszélgetni szoktál vele!

- Mikor? Hol?

- Itt a szemem előtt is nyájaskodik! Melléje ülsz! A térded hozzáér az övéhez.

- De Átla!

- *A torony galambja!*? Most már értem! Táncolni is, hogy táncoltatok karácson este!? Gondoltátok: nem látom!? Markolászott a derekadon! Szemtelenül! Tisztességes nő...

- Átilla!...

- Tisztességes nő eltolja magától az ilyen táncost! Tisztességes nőnek nem meri azt mondani legényember: *Nyitva a hajlékom*.

Zsuzsi elsápadt. Leborult a szekrényre: sírva fakadt.

Az óra kondult.

Átilla fogta a kürtöt, s kilépett. Künn is maradt. Dühösen járt köröskörül az erkélyen. Még a másik negyed is ottérte. Aztán sétálássá lassúdott a járása. Visszatért.

Zsuzsi még sírt:

- Valóban, - zokogta, - nem vagyok tisztességes nő.

Átilla nézett rá. Aztán hozzálépett. Megsimította a haját, magához ölelte a fejét.

- Ne sírj no kis pintyem-pontyom, madaram-badaram... Bocsáss meg no... Angyalnak úgy illik. Hát persze, hogy nem tehetsz róla, ha szemtelen valaki. Node hát nem tolja ide az orrát többé!

Nem is tolt.

Zsuzsi úgy egy hét múlva a festékes boltból tért haza. Mosolyogva újságolta:

- Képzeld: Ülleivel találkoztam.

Átilla elnyílt szemmel várta a többit.

- A Széchenyi-útcán, - folytatta mosolyogva Zsuzsi, - ruhát vitt haza valakinek. Igen megijedtem. De már nem volt időm rá, hogy áttérjek a másik sorra.

- No és...

- Köszönt.

Átilla dühösen rándult meg:

- Beszéltél vele!

Zsuzsi mosolygott:

- Nem. Csak köszönt. Udvariasan, komolyan. És...

- És?!

- Nem fogadtam.

- Helyes!

- Csak elmentem mellette, mintha nem láttam volna.

- Helyes!

Átilla elégedett arccal keverte a bögrében a lófestéket. Kis idő múlva megszólal:

- Rá kellett volna nézned! A szeme közé! Aztán végig-pillantanod rajta megvetőn!

Akkoriban már meleg napok jártak. Estennen kiültek néha az erkélyre, az árnyékra.

Cserepes-virágok zöldültek ott köröskörül. Átilla hozott fel olykor a piacról még a tavaszon, persze csak garasos virághagymákat. Zsuzsi meg azt az egy cserép muskátlit szaporította el, amelyik Átillának még az anyjáról maradt. Odaöntögették az elhasznált vizet. És Zsuzsi arról álmodozott, hogy a következő évben már köröskörül virágos lesz az erkély, az ablakok is virágosak.

Kiültek néha az erkélyre.

Megtörtént, hogy a harangozó kilépett a házból, s a torony alatt ment el. Olyankor Átilla átpillantott a téren járnak-e sokan? Ha úriféle ember nem látszott a téren, felugrott és lemekegett:

- Mhe-e-e-e!

Üllei dühösen pillantott fel.

Ő is körülnézett. Ha teljesen néptelen volt a tér, csikósan ugrott, és fellebegtette a redengotja hátulját:

- Nyihhahahahaha!...

Arra gúnyolt, hogy Átilla a lófaragáson túl semmi egyebet nem ért.

- No megállj az anyád sodrófáját! - csikorogta Átilla, - iszen csak megfogjalak!

Jóval erősebb, markosabb volt a szabónál.

De mégis olyankor ment le, mikor nem harangoztak.

És Üllei is lúdbőrös háttal állt mindig a toronyajtóban: mindig gyerekekkel harangoztatott és aggodalmas szemmel pillantgatott a lépcsőre.

IV.

Július végén nagy zajgás hallatszik egy este a városban. Katonabanda, *Éljen*-zúgások, magyar-himnusz, Rákóczi-induló.

Megint nagy éljenezések.

Nézik, hallgatják, találgatják odafenn: mi lehet? Végre is Átilla lefut a toronyból.

Vagy félóra mulván valami nyomtatott papirossal tér vissza.

- Háború! Zsuzsi, háború! Háború indul, a vadrácokra! Helyes! Bikacsökkel kellene rájok menni!

Zsuzsi elfehéřült.

- Csak nem mégy el te is?

Átilla szinte megütödött a kérdésen:

- Én? Én? Hogy maradhatna a város őřízetlen?

De azért szinte ette az újságot.

- Az anyjuk sodrófáját!... Nem azért a Habsburgért, - mondta Szöllősi bácsi, - hanem, hogy az a német mégis a mi képűket is viselte ott valamennyire. A magyarságot is megbántották!

Attól fogva minden reggel lefutott újságért. Nagy kiadás volt nekik, de fel is falta minden betűjét.

- Már a muszka is!

S mindennap irtóztatóbb hírek: már a francia is, már az angol is! Még Montenegró is, a kis pucok!

- Csakhogy téged nem visznek el, - hálistenkedett Zsuzsi.

Aztán következtek az első csaták, a belgiumi szörnyűségek.

Átilla nagy szemmel olvasta, hogy a hadakozók legelőször is a templomok tornyára irányozták az ágyújokat.

- Nohát ez disznóság!

A városban már akkor minden utcán fegyver zörgött: katonák jöttek-mentek, nyüzsögtek mindenfelé. A mészáros azt újságolta húsvágás közben, hogy a muszka benyomakodott már a határon.

Az újságok mindennap megcáfolták az efféle vakhíreket, de mikor csupa fehér folt az újság, mindenki azt olvassa oda, amit a piacokon és a boltokban beszélnek.

Gyakran állt Átilla a telefontól is. A tűzörség mindennap újságolt valamit.

- Annyi a muszka, mint a sáska: ellepik az országunkat!

- Hol járnak?

- Már Lembergől jönnek a menekülők.

- Költemény!

- Épp most jött behívó hat tűzoltónak. Ez csak nem költemény?

- Lehetetlen!

- De: Ácsnak, Bartalusnak, Henicsnek, Fazekasnak, Birónak, Nagynak. Holnap már mennek. Egy napon meg azt hirtelen az újság, hogy a bajor király hosszúra jósolja a háborút.

Átilla elkomorodott:

- Ha hosszú lesz, sok katona elfogy. Ha sok katona elfogy, mindenkit elvisznek. Mindenkit.

De Zsuzsinak nem szólt róla, csak dobált, csapkodott, káromkodott.

- Minden királyt ide kellene felhozni. Aztán rábízni, hogy mit csináljak velük!

Egy délután, hogy az enyvbe több vizet öntött Zsuzsi a kelleténél, Átilla földhöz csapta az enyves-lábost.

- Az anyád sodrófáját!

Zsuzsi megrándult:

- Köszönöm, hogy nem a fejemhez csaptad!

- Még az is megtörténhet!

- Azt merd!...

Átilla felpattant. A szeme elkarikásodott, a keze ökölbe szorult.

Zsuzsi ijedten hőkölt a spórhert mellé.

S álltak egymással szembe, mint két szobor. A női szobor összehúzott vállal és üveg-szemmel. A másik Dávid állásában, mikor parittyá-sujtásnak huzakodik. - Álltak.

A merevültségnek ebben a vérfagyasztó percében az óralánc halk csördülése hallatszott, s utána a hideg vasnyikkanás, és

kong-kong...

Átilla arca abban a pillanatban rendessé vált. Megfordult és a szekrényhez lépett.

Máskor is történt már, hogy szóváltásuk vagy szerelmeskedésük közben kondult az óra. Abban a pillanatban Átilla toronyőrré vált. Ha evett is, és a falatot már felbökte, hogy a szájába tegye, ha az óra kondult, visszabocsátotta a tányérba, s a kürtért nyúlt.

Megszokás volt ez, gyermekkortól való megszokás, hogy a világon semmi nem fontosabb az óra megkürtölésénél, s hogy csak fél percnyi késés is olyan bűn volna, hogy összeomlana tőle a világ.

Fogta a kürtöt és kilépett.

Tu-tuuú, - hangzott az egyik sarkon. *Tu-tuuú,* - a másikon, - harmadikon, negyediken.

A járása gépies volt, mint szokott. A kürtölése is. Ahogy az ajtót benyitotta is.

Csak hogy Zsuzsi már akkor nem állt ott. Fenn volt a padláson. A létrát is felvonta maga után.

Hallgattak.

Átilla fűrészelt, kalapácsolt, ráspolyozott. A negyedeket megkürtölte, aztán megint dolgozott tovább.

Hogy az est rásötétedett, abbahagyta. Hallatszott, hogyan teszi ki az összeenyvezett falovat az erkélyre, a fal mellé. Hallatszott, hogyan tér vissza, s hogyan sercen a gyújtó.

- Gyere hát már le! - szólal meg dorozmán.

Zsuzsi nem felel.

Kisidőre rá megint szól Átilla:

- Zsuzsi, alszol? Zsuzsi!

Zsuzsi nem felel.

Az óra kondul. Átilla körülkürtöl. Visszatér.

- Zsuzsikám!...

A padláson akkor lépések hallhatók. A csapó-ajtó megnyílik, s a létra alábocsátkozik, - a létrán Zsuzsi is.

Kissé hidegkedett még. Rá se nézett Átillára, úgy szedte össze a forgácsot, s rakta a sporhertbe.

De aztán Átilla magához karolta:

- Ne haragudj no, kis madaram-badaram... pinyem-pontyom...

Így zsörtölődtek abban az időben.

Átilla ideges volt, valahányszor tűzoltók berukkolásáról értesült, Zsuzsi ideges volt, valahányszor Átilla kedvetlenkedett.

De néha meg szinte őrjöngve ölelgették egymást.

Zsuzsi érezte, hogy Átilla ezt gondolja:

- Hova tegyelek, ha engem is behíznak?

Nem merte kérdezni, hogy hát: *Behívhatnak?* - mert attól tartott, hogy Átilla azt feleli: *Be.*

S Átilla meg azt érezte, hogy Zsuzsi szíve így dobog:

- Aznap haljak meg, mikor el kell válnunk!

És könnyes szemmel ölelgették egymást.

*

Szeptember elsején dél felé fellép a hajdú a toronyőri fizetéssel. Átilla éppen az újságot faldossa.

- Mi van abban? - legyint a hajdú, - nincs abban semmi, Átilla öcsém.

- Semmi? Három krajcárért maga még több vért is kíván?

- Sózhatjuk mán Magyarországot!

- Hogyhogy?

- Szörnyű hírek járnak, Átilla öcsém: bent a muszka!

- Hol?

- Galiciában.

- Hallom mán én ezt három hete, Ignác bácsi.

- De most igaz.

- Nem igaz az, Ignác bácsi.

- Nem igaz? Hát a telegrám nem igaz? A polgármester úrnak jött. Benne van, hogy a muszka betört.

- Nem lehet a.

- Betört. Tulajdon élő két szememmel olvastam a telegrámmot. Amíg kiment a szobájából. Vége már az országnak. A hadnak is. Szerbiában is egymást lőtte a sötétben két magyar sereg. Öten maradtak belőle, mikorra ráösmertek egymásra. Azok is vérükben heverték. Még az a híre is jár, hogy az öreg királyunkat megütötte a guta, hogy ezt megújáságoták neki.

- Ez is a telegramban vót?

- Nem, ezt a patika előtt hallottam. Urak beszéltek. Halott már az öreg Ferenc József, csak épp nem engedik világgá a hírét. Nem szabad erről tudni. Bezárják, aki kotyog. Aztán azt is hallottam, hogy most már mindenkit fegyverbe szólítanak, aki csak elbír egy puskát. Nem marad a városba csak csupa asszony nép meg kisgyerek, meg a nyomorékok.

- Meg maga Ignác bácsi.

- Meg én, a polgármester úrral. Nem teréfa ez, Átilla öcsém.

A hajdú elmegy. Átilla nagy koppal szögezi a falovat. Káromkodik. Vakarózik.

- Isten süllyessze pokol fenekére azt a disznógyár Szerbiát!

A délnek utána való negyedben Zsuzsi zördül, kászolódik odafenn a padlásszobában. Nem-sokára rá száll is lefelé a létrán. Már fölülről odanéz a tűzhelyre. Látja, hogy a tej mozogva dombosodik a lábokban.

Kiáltana Átillának, de Átilla nincs odabent.

Zsuzsi nagy léleklobbal ugrik már a negyedik fokról, s egyben kapja a lábost is. Az ugrásban megtántorul: a lábost bizony úgy rántódik le a tűzről, hogy a tej mind kilottyán, szét a szobába, - még Átillára is, ahogy épp belép.

Átilla visszahökken.

Zsuzsi áll az üres lábosttal, boglyasan, ijedten, mint aki gyerekeit ejtette kútba. S hogy a lábost nyele égeti a kezét, azt is egy rándulással a padlóra veti. Reccsen darabokra.

Zsuzsi a fogát szívjá:

- Tyű az anyádnak azt a...

S hogy ezt sziszegi, boszúságtól és fájdalomtól fanciesalodott arccal néz Átillára.

Csakúgy véletlenül csapott ki az ajkán ez a szó: anyádnak. S nem is Átillára. De hogy rá-nézett, mikor ezt mondta, Átilla csak magára érthette.

Átilla arca, mintha láng csapott volna rá, megvörösödött.

- Anyámat szidod-e! Az én anyámat?

Zsuzsi a tenyerét nyomogatja, szívogatja. Nyöszörög:

- Hát mikor te...

- Az én anyám jó asszony volt, becsületes, dolgozó!...

- Az én anyám is.

- Mi közöd neked anyáddal? Még véded velem szemben!? Minek jöttél el tőle, ha...

S hogy leült a szerszámaival csapkodta.

Zsuzsi fájdalmasan nézett;

- Minek jöttem el? Valóban én is kérdezhetném magamtól.

Már akkor sírt. Mosdott könnyezve, többet a maga könnyeiben, mint a vízben. Fésülködött könnyezve. Szívogatta az orrát. Öltözködött könnyezve.

- Nem tűröm, - szipogta, - én se tűröm, hogy anyámat bántsák!

- Iszákos kofa!

- Akármilyen: szült, felnevelt...

- Részeges boszorkány!

- A te anyád!

- Az én anyám!? - fordul rá Átilla vérbelobbant arccal. Az én anyámra mered ezt mondani? Az én szentemlékű anyám... Ki meri az én szentemlékű anyámat... Megölöm, aki az én anyámat... megölöm!...

Felugrik.

Zsuzsi rémülettől fakult arccal hátrál.

Az idő kereke egy percre megáll.

Halálos csend.

S abba a csendbe belekondul az óra. Hidegen, méltóságosan:

Kong... kong...

Átilla is sápadt már. De a kürtözhöz lép és ki.

A kürt szinte bög odakünn. A járása is gyorsabb, szinte reng alatta az erkély.

S az ajtót szinte felszakítva tér vissza.

Zsuzsi ott áll.

Még mindig úgy áll ott, ahogy előbb. Az arca viaszszín. A szeme elszántan merev. Az utolsó könnycsepp szinte ráfagyott. A melle nagy lélekzetekben emelkedő.

Átilla nekiront:

- Velem szállasz-e szembe? Anyámat szidod, és meg mersz előttem állani!

Zsuzsi néz szembe, elszántan.

- Nincs jogod, - rebegi. - Nincs jogod arra, hogy megüss!

Átilla szeme akkorára nyúlik, mint a dühös oroszláné.

- Nincs jogom?!

- Nincs. Nem vagy hites uram!

Átilla szinte elkékül.

- Nem vagyok hites urad? Hát akkor miért vagy itt? Hát akkor... hát akkor...

Az asszony takarta az arcát. Sikoltott, jajgatott.

- Segítség! Megöl! Segítség!

- Megöllek! Igenis megöllek! Nem vagyok hites urad, hát pusztulj a toronyból! Ledoblak! Ledoblak!

S hörgött-hortyogott, tombolt, mint az állat.

Az ajtónak estek. Az ajtó recsegve szakadt ki.

Akkor Zsuzsi valahogy mégis kitépedett a kezéből és a lejárathoz ugrott. Nem is nézte a lépcsőt, csak rohant alá - vakon. A fordulóknál kétszer is nekizuhant az óra-gerendáknak, s le-le!

Ahogy leér, beleütődik valakibe, aki épp az ajtót nyitja be.

Tébolyodott szemmel néz rá, hát Üllei.

Visszatántorodott.

Odaborult a falra, és keserves zokogásra fakadt.

Üllei egy suhancsal jött. S lélekre csendítettett.

Őmaga csak állt Zsuzsi mögött.

Nézte.

Gondolkodott.

- Megverte ügye? - szólalt meg nyugodtan.

Zsuzsi bólintott. És úgy sírt, hogy majd a lelke szakadt ki.

A harangozó megint megszólalt:

- Ha tagadná is, látnám. A haja bomlott. A ruhája tépett. A háta poros. De úgykell. Maga hálátlan, Zsuzsika. A multkor is hogy megsajnálтам, mi volt érte a köszönete? Az, hogy ellenségemmé vadította Átillát. Nem törődök vele. De azért magát mégis sajnálom.

- Mentsen meg! - rítta Zsuzsi - mentsen meg!

Megfordult, s a harangozónak a mellére borult. Gyermekként zokogta:

- Mentsen meg!

V.

A harangozó egy arra haladó egylovasba ültette Zsuzsit.

Csehnéhez vitte.

Elmondta neki egynéhány szóval, hogy Zsuzsival mi történt.

- Rútul bánt vele.

- Meg akart ölni, - nyekeregte Zsuzsi sírva.

- Dehát mért?

Zsuzsival azonban nem lehetett beszélni. Ágyat kért, hogy lefekhessen. A válla, karja, háta vörös foltokkal volt tarka.

- Szerencse, hogy semmije nem törött, - sajnálkozott a fejét csóválva Csehné, - feküdjön egy-két nap: elmúlik. Aztán, ha akar, segíthet nekem, míg el nem igazodik a dolga.

Vélték mind a ketten, hogy Zsuzsi vissza fog térni, keserve multán, a toronyba.

Ülleinek némi gonoszka öröme is tellett benne, hogy az ellensége élete-párja az ő szárnya alá menekült, s ha majd visszatér, kénytelen megvallani:

- Üllei szedett fel...

Zsuzsi azonban másnap délben is eltökélten nyilatkozott:

- Soha többé nem ismerem azt az embert!

A szeme még könnyes volt, mindig könnyes volt, s meg-megeredt a patakja, ha róla beszélt. De az a patak már a gyűlölet kerekeit forgatta a szívében.

- Megölt volna, ledobott volna a toronyból. Örült az az ember! Egyik percben csókol, a másikban üt. Nem lehet ép elméjű! És csak azért mert azt mondtam: nincs joga. Hogy mer engem megütni! *Engem* megütni! Az a senki, semmi!

Lelke viharának egy-egy kis csillapulásában végigvizsgálta a történeteket: hogyan csapott ki belőle ez a szó:

...anyádnak?

Mért értette magára az a bolond? Éshát utána is, hogyan fakadt ki belőle:

- *Hát mikor te?...*

Inkább maga szentségére mondta. Hiszen Átillának volt a szavajárása:

- *Az anyád sodrófáját!*

És bizonyára meg is értették volna egymást, ha az égés sebe annyira nem kínos. De hogy Átilla úgy fortyogott, ahelyett, hogy őt sajnálta volna, az ingerelte fel őt is. Azután meg hogy Átilla neki-ágaskodott, egyszerre megvadult ő is. Most már *Átilla is?*... Az anyjától se tűrte. S nem és nem, ezt ő nem tűri senkitől. Ő, aki már a *Középső Teiszet* is tanulta s a *Mein viertes Buch* is mögötte van... egy ilyen senki, aki két bével írja: *egyéb*... Egy ilyen... Csak azért, mert ő erős... Nem, ezt nem bocsátja meg, még a másvilágon se!

És újra megeredt a zápor.

- Engem megütni!... megverni, mint valami kutyát!... Visszamegyek anyámhoz: ha már ez a sorsom, legalább az üssön agyon, aki szült.

És sűrűn ömlött a könny a szeméből.

Csehné megsímogatta a fejét.

- Hát ne menjen vissza. Nálam sok a munka: sok gyerek, sok dolog. Lányomnak fogadom kedves, lányomnak.

Zsuzsi hálásan csókolt kezét.

Mégishát az anyján bolygott az esze: ha visszatérhetne... Elvégre otthon is van dolog, de az otthonvaló dolog mégis maga dolga. Kezdi, amikor akarja. Csinálja, ahogyan akarja. Félben-hagyja, amikor akarja. Aztánhát ki is járhat délelőttönként megint. Merthiszen a képzőn megintcsak van negyedik osztály...

Hogy azonban erre fordult a gondolata, aggodalmak nehezítették el: mi lesz, ha meg is ismerkedik valamelyikkel? - most már öneki *multja* van. Sülyesztő szörnyűség!

Közben teltek a napok. Üllei mindennaposan beszélgetett vele, napjában kétszer is:

- Hogy aludt Zsuzsika? Úgye, hogy meg lehet szokni itt is?

És Zsuzsinak balszem volt, hogy valaki ennyire érdeklődik iránta. Készségesen elmondta:

- Bizony furcsa, hogy még most is fel-felriadok álmomból és keresem a kürtöt.

Szomorúan mosolygott.

Üllei a fejét csóválgatta:

- Nem érdemelte meg magát az a tuskófaragó. Maga-magán bezzeg nem faraghat. Hálátlan gögös fráter! Az Isten odadob neki egy gyöngyöt, és ő meg rátípor.

Mégis a következő napokon is szíves arccal tudakolta, hogy óhajt-e írni vagy izenni a toronyba? Ha ír, ő ráakasztja a zsinórra. Ha izen, rábízta a tűzoltók telefonjának az órére, s ő is ott lesz, hogy a választ elhozza.

- Nem írok, nem izenek! - lobbant meg elvizesedő szemmel Zsuzsi, - semmi közöm többé azzal az emberrel!

Egy héttel később már szinte boszúsan felelt:

- Ha szíves óhajt lenni Üllei, ne említse nekem többé azt a tornyot.

Üllei attól fogva hosszasan üldögélt az asztalnál. Újságot is olvasott a két nőnek. De mikor azt olvasta, hogy a belgák kiszúrják a sebesültek szemét, vagy hogy petróleumot öntenek rájuk s meggyújtják, Zsuzsi elszörnyülködve fogta be a fülét:

- Ne olvasson többet! Ne hozzon ide újságot!

Csehné is kifakadt:

- Hagyd abba! Minekünk nem kell háború! Még utóbb téged is elvisznek odavisznek a belgákhoz.

A harangozó nem tartott attól: a görnyedten dolgozó ember mind horpadt mellű és erőtlen lábú. S ő ebben a tekintetben bizonyos volt a maga ügye felől, - szinte lenézte az *alkalmasakat*.

- Nagyobb gondom nekem, hogy hol kapok legényt, - kedvetlenkedett a fejét rázva, - éjfélig is fenn kell maradoznom.

Mégis sokáig elüldögélt ott a két asszonynyal, s mikor elvált, hosszan szorongatta Zsuzsinak a kezét.

Zsuzsi már a toronyban is tapasztalta, hogy Üllei szeme igen tapadós reá. Akkor meg már, hogy Átilláról hallani se akart többé, Üllei egyre gyakrabban fordította égnek a szeme fehéret, s a melléből olyan sóhajtások fakadtak, hogy szélalmot lehetett volna indítani velök.

Nem is csodálkozott, hogy egy este, mikor Csehné a kis diákokat fektette, Üllei a szokottnál is jobban indította a szélalmot, s egyszercsak belefogott a szíve titkának kirakásába:

- Mondanék valamit, Zsuzsika. De csak úgy, ha kitalálja az elejét, Zsuzsika.

És megfogta a kezét a lánynak. Édesdeden nézett az arcára.

Tán a tizedik napon történt ez. De Zsuzsi már egy héttel előbb is tudta, hogy ez fog következni. Napközben is méregette, fontolgatta az elméjében, hogy Üllei ugyan csak *majsztram*, de hát a tanító is *mester* úr falun. A két szó azonos, mint ezt már az is tudhatja aki a *Mein erstes Buchot* tanulta. Azonos. Még a hosszú kabát is, - a tanítók különösen kedvelik a hosszú kabátot. Csak éppen hogy Üllei nem vasalja gondosan. Jövedelmek tekintetében meg hát Üllei bizonyára nem cserélne semmiféle falusi tanítóval. Igazi úr a Földön csupán csak az, aki Isten szolgáinak dolgozik. Már ha el is szabná olykor a reverendát, a pap nem megy más szabóhoz. Harangozói fizetése is van. El se tudja költeni a pénzét. *Ülleiné*, - nem is hangzik rosszul, - *Üllei Istvánné téssasszony*.

Aztánhát hadd pukkadjon az a goromba is! az a vadállat!! az a hóhérlélek!!! ha majd lenéz az erkélyről, és ott látja őt Üllei ablakában. Sok virág pompázik majd ott abban az ablakban. És ő gúnyosan hunyorít fel reá:

- Látod nyomorult: van aki megbecsül!

Engedte hát, hogy Üllei két kézzel szorongassa a kezét. És a szemét lesütve rebegte:

- Hogy tudhassam én azt Üllei, mi magának a gondolata?

*

Üllei szinte táncolva ment haza, s elvigyorodva tekintgetett fel a toronyra.

Ha Átilla történetesen látta is őt nappalokint, már nem mekegett le reá, s Üllei se nyerített fel vissza. Csak éppen, hogy Átilla sohse ment le, mikor harangoztak, Üllei meg mégkijebb állt az ajtónál.

Az eljegyzésről persze nem szólt Üllei senkinek.

Zsuzsi se beszélt róla.

Megegyeztek abban, hogy nem halogatják sokáig az esküvőt, csak hát mégis az anyai házból vigye el a harangozó.

Könnyezve mondta ezt Zsuzsi:

- Az anyai házból.

Különben is nedvedzett még mindig a szeme.

Ülleinek tehát el kell mennie Palcsónéhoz: elmondania a sorukat, éshogy Zsuzsi kegyelmet kér.

No nehéz ügy.

Dehát Üllei vállalja.

Grácban járt ember mindenre vállalkozhatik. Különben is olyan ő az örökös redengótjában, mint valami gróf, valami gyűrött gróf.

Hát neki is vág Üllei egy délután s azon kezdi, hogy kezét csókol Palcsónénak.

- Jaj lelkem, nagyságos úr! - hüledezett Palcsóné.

- Dehogy *nagyságos úr*, Palcsó néni, csak Pista vagyok én, Üllei Pista. Kedves leánya, Zsuzsika is csak *Pistának* szólít. És csak szabómester vagyok. Igaz, hogy első szabó a városban. A polgármester úr is most rendelt nálam egy öltözet szalonruhát.

- A lányom? Hát hol a lányom?

- Nálunk Palcsó néni, jó helyen, a nénémnél. Csehnénél.

- No, hálístennek, csakhogyan megvan. Rossz bicska nem vesz el. Az Ipacs-gyerek is járt nálam: odajött a piacra. Még megörültem, hogy mondok: a beleegyezésemet kéri. Isten neki, - gondoltam, - hát ha más megvót a szántás, legyen meg a boronálás is, ha más nem élhetnek egymás nélkül. Akkor értem a szavából, hogy elhagyta lányom.

- De el ám!

- Az Ipacs-gyerek azon könyörgött, hogy ne haragudjak rá, se a lányom ne haragudjon. Mondok, azóta se láttam színt Zsuzsinak, mióta megvált a kapufélfátul. Nem hitte. Könyörgött, hogy ne tagadjam, hogy nálam van Zsuzsi. No mondok, hát ha nem hiszed, itt a házam kulcsa: nézd meg tulajdon magad szemével. Aztán még kétszer ott lábatlankodott a piacon.

Üllei a szemét meregette:

- Ne szóljon róla Zsuzsinak, kedves Palcsó néni ne szóljon róla. Nem érdemli meg az a semmiházi! Durván bánt Zsuzsival!

- Az én lányommal? Hogy a putnoki csuda verje meg a cudarját. Iszen csak kerüljön még egyszer a szemem elé!

Zsuzsi még aznap visszaköltözött az anyjához, és attól fogva már Üllei odakutyagolt el minden estefelé.

Vasárnaponként ott is ebédelt.

És az ebédek után persze az új életéről beszélgettek, amely a házasságuk órájától kezdődik.

- Legelőször is egy jó erős cselédet fogadsz, - mondta Üllei. - Nem engedem, hogy moss, sikálj, fát hordj be a tűzre. Te csak parancsolj kedves. Még a műhelyem is nagyobb virágzásnak indul, ha te fogadod a megrendelőket.

- Elég egy kis cseléd is.

- Ha új megrendelő jön, te is ott leszel, mikor a mintakönyvet eléje teszem. Más az, ha szép asszony bizonyoz, hogy ez vagy az a szín milyen tetszetős, fogása milyen kellemes, színét nem vesztí, könyökön nem fényesedik, stb. Szép asszonynak mit el nem hisz a férfi! A szobát milyenre festessem? Holnap beszélek a szobafestővel. Idehozatom a mintákat. Jó?

- Hamvaskékre, és rózsákat belé. Én meg nézd mire gondoltam: hogy azt a sok szentet, ami a műhelyben van, mind kifestem.

- Pompás gondolat. Dehát értesz te ahhoz?
  - Hogyne. Tanultam én színezést is a polgáriban. A negyedikben már virágképeket festettünk. Azokat a szent képeket mind kifestem és a ráájukat megaranyozom folyékony arannyal. Gyönyörű lesz!
  - Mint te.
  - Beakasztjuk aztán valamennyit az első szobába. És sok virág az ablakban, sok virág! Télen is.
  - Magad a legszebb!
  - A konyhaajtó előtt jobbról-balról két nagy leánder. Arra öntöm mindig a kávészacc levét, meg a hús-vizet. Száz virág lesz rajtok jövő ilyenkorra! Szeretném, ha vennénk varrógépet is.
  - Varrógépet? Hát az én pompás Singerem? Sülyeszthető...
  - No nézd, hát azt nem láttam.
  - Persze, mert csak a szenteket nézted. Emlékszel-e, hogy szerettél volna belőlök? Most már a tied valamennyi. Az égnek minden szentje a tiéd. Az enyém meg a legszebb angyala az égnek! Czipp-czupp!
- Így ábrándozgattak az esküvő előtt, noha Zsuzsi még nem volt annyira vidám, mint a menyasszonyok szoktak lenni. Az ábrándjai legszebb ötleteit is olyan komoly arccal mondta el, mintha valami szomorú ügyről szólna.
- Sajolja még Átillát, - gondolta Üllei.
- S azért is játszottá eléje a házaseletüknek azokat a képeit, amelyek azt éreztették Zsuzsival, hogy jobb lesz a sorsa, szebb lesz az élete ömelllette.
- Nem úgy mint a toronyban.
  - Ne emlegesd nekem többé azt a tornyot! - fakadt ki egyszer Zsuzsi, - se azt az embert! Nem is ember! Aki nőt üt meg, nem ember!

*

Mingyárt az első vasárnap történt, hogy a póstás levéllel lépett a házba:

- Palcsó Zsuzsánna kisasszonynak. Itt lakik?

Zsuzsi elvette a levelet. Rózsaszínű levél volt. Csak rápillantott. A következő pillanatban már összetépte, apróra összetépte és a szoba sarkába vetette.

- Jövöre, - mondta boszúsan, - maga tépje össze, ha ilyen írású levél érkezik.
- Én nem téphetem, - jámborkodott a póstás, - nekem el kell hoznom.
- Ide ne hozza! Ide semmiféle levelet ne hozzon!
- Kötelességem...
- Nohát nekem meg nem kötelességem, hogy elfogadjam.

A póstás vállat vont:

- Akkor hát rá fogom írni: *Címzett nem fogadja el.*

Üllei diadalmasan nézett. S hogy a póstás elment, a szívére ölelte Zsuzsit: megcsókolta.

A következő vasárnap Zsuzsi főzött. Tudta már, micsoda ételek kedvesek Ülleinek. Aznap túrós rétesen dolgozott: hártványi vékonyra vonogatta, ahogyan Csehné szokta.

Az ebéd emmiatt késett valamicskét. Üllei únta, hogy ott üldögéljen a szobában, künn lődörgött az udvaron. Egyszer csak rigófüttyöt hall. Nézdegél: hol szól a rigó? Hát a fás-fészernak a kerti oldalán, a disznóól mellett.

- Mért tartjátok künn azt a szép rigót? - szól be a konyhára Zsuzsinak, - mért nem hozzátok be a szobába?

Zsuzsi elkomolyodott:

- Mondtam anyámnak, hogy dobja ki.

- Az örnek a rigója volt, - szólalt meg Palcsóné a tűzhely mellett. - Mán, hogy dobnám ki? Eladom én azt ősszel jó áron.

Üllei boldog volt, hogy ezeket látta és hallotta, mégis szorongva gondolt az esküvőre.

Átilla nem tudhat arról, hogy Zsuzsival eljegyezkedett, de mikor esküvőre mennek, nyitott kocsiban kell menniök, megláthatja a toronyból. S akkor az a vadállat abban a hirtelen haragjában... Hiszen attól kitelik, hogy az oltárnál lökdösi szét őket:

- Ez az én párom! Nem engedem!

Az esküvő után már nem baj, ha megtudja. Akkor már bizonyára taglóütésként sujt rá a hír. Megérti egyben, hogy az ügyön nem változtathat. S fújhatja a tu-tút dühös-keservesen.

Mégishát érdeklődéssel vizsgálta, hogy a templom-téri rendőr oda-kiáltható-e könnyen az ő ablakából?

S a vasáros bolt kirakata előtt is meg-megállt: nézegette a zsebben hordozható revolvereket.

*

A mátkaság rózsás napjait ezen az aggodalmon túl, csak egyetlen árnyékocska zavarta meg egyszer, fertility napra.

A második vasárnap, hogy együtt ültek még az asztalnál, Zsuzsi egyszer csak megrezzen:

- Egér! - susogja, - ott... ott... Odabujt a csizma alá.

Az anyjának a csizmájára mutatott, az ajtó mellett, a sarokba.

Üllei fogja a légycsapót. Lábujjhegyen lopakodik oda. Balkézzel mind a két csizmát mozditja óvatosan. Egyszer csak lecsap.

Az egér átszökken a légycsapón: illan a sublót alá.

Üllei alája kurkász a sublótnak.

Zsuzsi széken áll és kiált:

- Az ablak-sarokban!

Üllei az ablak-sarokba lép. Les a lelógó kárpit alá.

Az egér ott guborog a sarokban. Amint azonban a kárpit elmozdul, az egér is sutty! a diván mögé.

Üllei megvonja a diván hátát, hogy jobban lelásson. Valami üveg-lapra tapint. Nézi jobban: mi az? Hát arasznyi kis ablak-üveg s rajta valami rózsaszínű papiros-szeletek.

Elővonja nehogy lehulljon és összetörjön. Bámulva látja, hogy valami levél: apró szeletekből összeragasztott levél.

Abban a pillanatban megismerte Átilla vastag vonású betűit. Abban a pillanatban megértette, hogy a széttépett levél.

Zsuzsi elvörösödött:

- Dobja el, törje össze! Igazán restellem... Dehát mégis... Kíváncsi voltam...

Üllei lehülten nézett Zsuzsira és a levélre. Úgy nagyjából átfutott rajta:

...Bocsáss meg... Ingerültségem oka... Nem mondtam miért... Magam se tudtam... a hiányos alvások... katonaság aggasztott... mégegyszer te szárnyatlan angyal... első és utolsó és egyetlen... Várlak!... a nap és éj minden percében...

Elszontyolodottan nyujtotta oda Zsuzsinak:

- Ha maga ezt így megbecsüli...

Zsuzsi kapta a kést és boszúsan kotorta-szaggatta le az üvegről a papirost. Összemarkolta: kidobta az ablakon az utcára.

Mégis aznap felhős volt az ég.

*

Reggel aztán Üllei józanabbul ítélte meg az ügyet: hiába hát minden asszonynak Éva volt a dédenes-déd öreganyja. Asszonyféle, ha vérpadon térdelve látna is maga előtt egy szelet rózsaszínű levelet, ott is azon járna a szeme, míg a hóhér a pallosát emelné. A kíváncsiság és a szerelem két külön láng az asszonyban: bolondság azt követelni, hogy egyik láng eloltsa a másikat.

S vitte már este megint a rózsát, a cukrot, bókjait és csókjait a szokott vidámsággal.

Oh női szív, változó mint a tenger, - dudolta macskadorombon, olykor-olykor ki-kiböföntve egy-egy magas hangot. A kalapját félreacsapta, s rá se pillantott a mellette elhaladó leányokra.

- A muszka betört az országba - újságolta, amint belépett, - no ne ijedjenek meg: azóta már ki is verték.

A két nő azonban mégis megszeppent.

- Jézus Mária! - jajdult meg Palcsóné, - hátha megint begyönnök? Hónap minden tyúkomat eladom.

- Sohse féljen: van annyi katonánk!... De ha eljutnának is idáig, nem bántják manapság már a hadak a polgári lakosságot.

(Még akkor másmindenki is hitte, hogy a kozákok is emberek.)

Elővette az újságot és elolvasott nekik egy cikket. A menekülő galíciai lengyel lakosságról szólt ez a cikk, s a menekülés úgy meg volt festve, mintha Doré tustintájába mártogatta volna a tollát az írója. Egy másik cikkben meg az volt leírva, hogy tizennégy hős bakánk nekirontott egy helyt az oroszok ágyúsorának, s persze darabokban szállt mind a tizennégy a másvilágra.

- Ne olvassa! - könyörgött Zsuzsi, - csak tegye el azt az újságot: ne is lássam!

Palcsóné azonban igen érdeklődött a tizennégy hős baka iránt, s egyáltalán az újság iránt. El is vitte magával a piacra. Ott is hűledezett rajta:

- Hogy a putnoki csoda!...

Elmondogatta persze a híreket a kofa-társainak is:

- Jól megverték a németek a poroszokat!

Neki a porosz meg az orosz egynép volt, Páris meg London ország, az *offenziva* város, az *üteg* meg ütés. Később meg, hogy a Dardanellákat kezdték emlegetni az újságok, érdeklődéssel tudakolta Ülleitől:

- Miféle nép azok a *dardamellák*? Én se azokról nem hallottam, se az *entente* népről. Azok is a mi pártunkon harcolnak-e?

S tovább-szörnyülködött a háborún.

Üllei persze buzgón hordta az *Élőnyelv és Vidéke* híreit is: A cárt megölték. Boroevicsot főbelőtték. Az orosz cárné kétfejű gyereket szült. A király harctérre utazott.

- A tűzoltókat is mind elviszik, - újságolta egy este, - ma délután mondta nekem maga a polgármester úr, hogy ott jártam. Az új ruhát próbáltuk. Ő maga mondta, hogy igaz. Csak az öreg Füzes marad itthon.

- Akkor *őt* is elviszik, - szólott, nyugodtan Zsuzsi.

Ez volt Ülleinek is a belső titkos öröme. Ha nincs tűzoltó, nem kell toronyőr se.

S az esküvő előtt való negyedik napon szinte kirobbant belőle a szó:

- Viszik! Ipacsot is viszik!

Zsuzsi szeme elnyílt.

- Ki mondta?

- Maga a polgármester úr. Ahogy ma reggel odaviszem a ruhát a polgármester úrnak, látom, hogy tetszik neki a ruha, jókedvű. Kértem tőle: igaz-e nagyságos uram, hogy a tűzoltók holnap mind berukkolnak?

- Igaz, - azt mondja, - csak a szertáros marad itthon.

És Üllei jókedvűen szívott a cigarettáján:

- Csak a szertáros, az öreg Füzes.

Zsuzsi csak nézett, de az arca nyugodt maradt.

- Gondoltam, - felelte egykedvűen.

S mingyárt másra is fordította a beszédet.

- Rántott csirke lesz vacsorára. Szereted?

- Majdnem úgy, mint téged, Zsuzsikám.

Aznap ajánlott levelet vitt oda a póstás.

Zsuzsi maga írta rá:

Vissza. Címzett nem fogadja el.

*

A következő vasárnapon sok volt a harangozás délután is, - szentségkitételes könyörgések: Üllei csak esti harangozás után lódulhatott Zsuzsihoz.

Komfortáblin ment aznap. S tán harmadszor ült életében efféle úri alkalmatosságon. De előttevaló nap kapta meg a polgármestertől is a szaloni ruha árát éshát Palcsóéknak tetszeni fog, hogy a vőlegény hintóban jár.

- Érdekes újság! - lobogott, a szegfűcsokrocskát Zsuzsinak nyujtva, - a toronyban elhallgatott a *tutú*.

Szép meleg szeptemberi nap volt aznap. A széles, akácfás külsővárosi utcán sokan künn ültek még a házak előtt, sárguló fák alatt. Az utcai lámpásokat akkor gyujtogatták.

A két fiatal az ablakban könyökölt. Palcsóné azonban már lefeküdt a belső szobácskába, - bizonyára jócskán foglalkozott aznap a lapos üvegével. (Pedig, hogy kérte Zsuzsi: csak leg-alább az esküvőig ne!...)

Ahogy ott álmodoznak az ablakban, - Zsuzsi két könyéken, Üllei félkönyéken, másik karjával Zsuzsit ölelve, - a túlsó soron egy katona lépked. Csak a sapkája katonai. De a háborúnak abban a szakában még a gyakorlótereken is lehetett látni polgáriruhás csapatokat.

A katona lépked a túlsó soron a homályban. Az átellenes ház előtt megáll, - Szappanosék előtt. Hallatszik, hogy kérdezősködik:

- A nyolcvanhetes... Melyik kérem a nyolcvanhetes szám?

- Amaz ott a.

- Ott lakik úgye kérem, Palcsó Mihályné?

- Ott vitéz úr, ott.

Zsuzsi már az első szóra megrezzent. Üllei is visszahúzódott.

Aztán Zsuzsi kisuhogott a szobából: s bezárta az útca-ajtót, csakúgy csattant a zár.

Mikorra visszatért a szobába, a katona is odaért: Zörgetett a kapun.

- Zörgethetsz, - susogta Zsuzsi haragosan.

S gyors kézzel csukta be a belső ablakot, mind a kettőt, - vigyázatos-halkan. A külső ablak-táblák kiakasztottan maradtak: nem nyúlhatott ki éretük.

A katona mégerősebben zörget.

Vár.

Megint rázza a kilincset.

Zsuzsi a szoba sötétjében áll, az asztalnak támaszkodva. Mellette Üllei. Magához karolta a leányt, védőn, mint Dobozyt festik.

A katona zörget.

Vár.

Megint zörget. Egyre erősebbet dörgeti a kaput, csattogatja a kilincset.

Zsuzsi még a lélekzetét is visszafojtva hallgat. Üllei is.

A katona abbahagyja a zörgetést. Hallani, hogy ablakhoz lép.

Beókumlálódik.

Lát-e valamit? Vagy nem lát? Aligha lát. Hacsak Zsuzsinak a ruhája nem világoslik valamennyire a sötétben.

A katona bekiált:

- Van-e itt valaki, kérem?!

Megkopogtatja a belső ablakot:

- Van-e itt valaki? Jóestét kívánok!

Zsuzsi válla megrándul. Üllei azonban még szorosabban fogja a karját.

- Ne szólj.

A katona a másik ablakhoz lép. Okumlál. Kopogtat.

- Van-e itt valaki? Hát senki sincs itt? A sodrófáját...

- Ne szólj! Ne mozdulj!

A katona bedugja a fejét, hogy az orra az ablaktáblát nyomja:

- Zsuzsikám lelkem! Édes jó Zsuzsim! Lelkem, virágom, szép selyemcsipkém... angyalom!...

Zsuzsi szíve nagydobbal ver. Üllei érzi, amint átkarolva tartja, érzi az egész derekában.

Látja-e a katona Zsuzsit? Vagy csak sejti, hogy ottvan? Halkan, remegő hangon beszél:

- Búcsúzni jöttem Zsuzsikám... Szólalj meg édes... Tudom, hogy nagyot vétkeztem... De holnap reggel már elmegyek. Térek-e vissza, vagy se...

Elhallgat.

Várja talán, hogy felel valaki.

Megint beszél:

- Zsuzsi!

S már akkor, mint aki annak nevét kiáltja, akire a földet hányják a gödörben.

- Zsuzsi!

Üllei érezte, hogy Zsuzsi szíve dobogása elhal.

- Ne félj! - susogta, - ne szólj, ne mozdulj.

- Isten áldjon meg Zsuzsikám. Akárhol járok, mindig rád gondolok. Ha meghalok is a csatában, te leszel az utolsó sóhajtásom. Zsuzsi!... Nem nyujtod-e a kezéd?... Ha bűnös vagyok is... Nem bocsátasz-e meg nekem?... Így menjek-e el?

És a hangja elcsuklott.

Zsuzsi megvonaglott Üllei karjaiban: megvonaglott, mint a falra szögezett denevér. Az ablakhoz ment volna-e? Vagy csak épp hogy kínos volt hallgatnia azokat a szavakat? Üllei két karja vaskapocsként szorította magához.

- Zsuzsi! - hangzott künn mégegyszer, fájdalmasan, mint akit sírtól vonszolnak el s utoljára nyögi az elföldeltnek nevét.

A leány reszketve borult Üllei mellére.

És Üllei érezte, hogy az ingét meleg könnyek áztatják által.

- Óh a nyomorult! - nyögelte Zsuzsi aztán, hogy Átilla elkocogott, - úgy bánt velem, mint a kutyával! Most becsülne már... Nem, nem fogom sajnálni, ha meghal se!

És a zsebkendőjét a szemére szorította.

VI.

Az esküvő aztán megtörtént.

Csendes kis nász volt: két kocsiban elfértek. Egyikben a vőlegény az anyósával, másikban a menyasszony Csehnével. Az első kocsi bakján egy ijedtképű fiatalember is ült szalonkabátban és cseperke kalapban: Ülleinek a legénye. Tanunak vitte el Üllei. Másik tanu a városházán Ignác hajdu volt, a templomban Flóriánné.

Zsuzsi csak az ünnepi szürke ruhájába volt öltözve, csupán a kezében volt egy kis szegfűcsokor. Még eljegyzéskor megbeszélték, hogy mellőznek minden szembeötlő külsőséget.

S a templomból már gyalog sétáltak haza is, a Flórián-házba.

Zsuzsi csak akkor látta másodszor a házat belülről, és Ülleinek a szobáit is.

Nappali világosságnál persze nem volt olyan szép az udvar, sem a lakás, mint karácson estéjén. De a toronyi szobához képest mégis tágas, kellemes. Csak minden vén, színehagyott mázafakult, mint századokra sóhajtó. A szekrényekről, sublóról úgy lehámlott a furnir, hogy már az a rész volt éktelen, amelyiken megmaradt. A meggyszín bársony díván is ezt a szót sóhajtotta: *Valaha...*

- Ezek bizony afféle kiszolgált bútorok, - mentegetődzött Üllei. - Veszünk újakat. Tíz nap múlva lesz a vásár: nem akartam nélkülüed...

Palcsóné ezt hallva, kihúzott a fölülről második szoknyájából egy nagy kofa-bugyellárist, és a bugyellárisból két, egymásba hajtogatott százkoronást. Nyomta a veje markába:

- Derék ember vagy, - mondta elérzékenyülten, - hogy még csak nem is kérdezted a móríngot. Dehiszen ha meghalok, házam, kertem úgyis a tiétek.

- Látja, - kapott a szóba Flóriánné, - ha meggondolta volna, most ittlakhatna, velők.

S az ebéden egyre a cserén csácsogott a két asszony: Flóriánné még ráadást is ajánlott, - csak kezdje Palcsóné, hogy mennyit?

Palcsóné azonban már oly gyakorlott volt az adás-vevés mesterségében, hogy előre tudta: akármennyit mond, Flóriánnénak, az a szava rá: hogy *sok*. De különben is bajos, hogy elhagyja a házat és kertjét s mégbajosabb, hogy a lányával és vejével házbért fizettessen. A vő mindig nyugodtan alszik a házbérnegyedek napja előtt.

- Az én baltenyerem, - válaszolt Palcsóné kitérően, - mindig megérzi, ha valami haszonnal jár, de most semmi érzésem nincs a tenyeremben.

Flóriánné mormogott valamit a tenyérre. És evéshez látott.

A vásáron aztán csakugyan megvették az első szobába való új bútort, mindenfélét, szépet.

Amerikai bőrből való dívánt is vettek, aminek ugyan már bent a házban *viaszosvászon* a neve, de *amerikai bőr* szépen hangzik. Vettek egy szép nagy olajnyomatú Ferenc József-képet is, mert igen virított rajta a kék szín meg a piros, - és melléje akasztották a Mária-képnek balról. Jobbfelől Kossuthnak a képe maradt.

Egy öreg falusi pap meg is botránkozott rajta, hogy oda-nyitott.

- Ej, ej, - mondta, - *ezt* a szentjózsefet keresztény házban még nem láttam.

A két belső sarokba állították a két új ágyat. Az ajtó mellé az új szögletes öntött-vas kályhát, a volt bádog helyett. Szentelt-víz tartót is újat vettek az ajtó mellé: porcelán angyalt, amint a kagylócskát tartja.

Zsuzsinak tetszett így a szoba. Szebbet ő nem ismert. Üllei meg ha ismert is, szabó-szemmel látta: minden szép ami új.

De azután egynehány napra rá Zsuzsi egy rákszínű plüss-dívánt látott a kalapos-asszonynál, akinél menyecskének való kalapot vett, s a szíve legott elszorult. Eltökélte, hogy mihelyt Ülleinek pénze lesz, olyat vetet vele. Még aznap egy tükrös sifonér is megszorította a szívét, - azt meg a bútoros bolt kirakatában látta. Most már neki is lehetne olyan. Hogyan hogy nem jutott előbb eszébe?

- No, ha Ülleinek megint pénze lesz.

Dolgozott is a jó ember, hogy legyen. Szabdalt, öltögetett naphosszat a belső szobában a legényével, inasával.

Zsuzsi süttött-főzött, ingeket varrt az urának. Magának is. Kárpitokat is az ablakra. A szentek színezését is megkezdte már a második héten. Persze mind egyforma test színű festéssel. Kissé túlságosan is virító egészségre kaptak így a szentek. A ruhájok meg pipacsszín pirosra és valami vadszín kékre szépült. Harminchét szent került így lassankint az első szobába, aranyozott ráámában. Előre látszott, hogy elborítják majd a falat teljesen. A három nagy kép persze nem fér be. Azokat úgy hagyják a műhelyben, ahogy vannak.

A második vasárnaptól kezdve eljártak látogatóba is Ülleinek egy-egy ismerősehez, - többnyire szabókhoz.

Már akkor megvolt a muffocska, szilszkinutánzatú télikabátocska, úriasszonyos posztóruha és húszkoronás cipő. Csodálták is Zsuzsit, és irigyelték a szabónék. Az arca színe is kivirult. Alhatott már elégségesen. A konyhán is mindennap megvolt a húsétel, hol főtten, hol sültten, vagy ahogy mind a kétképpen.

- Milyen szép ez az Ülleiné! - dicsérgették az iparos-asszonyok.

Maguk között is. Csak éppen ha maguk között beszélgettek róla, közelebb hajoltak egymáshoz:

- Igaz, hogy a toronyőrrel volt neki valami barátsága?

De azért szívesen fogadták és szívesen viszonozták is a látogatását. Teáztak, kártyáztak, danoltak, grammofonoztak. S ha éppen sokáig fennmaradtak, Zsuzsi intett az urának:

- Pista, az állatokat...

S utána:

- Pista, az öspöröst...

Százszor is látta már, de együtt kacagott a többivel a mókákon. Büszke volt az urára, hogy olyan sok mindent tud.

De nemcsak effélében volt tudós az ő ura, politikában is leverte mindenkit. Ahogy ő tudta hibásolni a minisztereket, királyokat és a generálisokat, no meg a polgármestereket, káprázó szemmel hallgatták.

Igaz, hogy nem is mindenki olvas annyi újságot, mint ő. Mert nemcsak krajcáros újságot olvassa végig, hanem az öspörös két újságját is. Olvassa az utcán, olvassa harangozásnál, olvassa ebédnél, vacsoránál. De még az ágyban is azt olvasná alvás helyett, ha Zsuzsi végre is ki nem rántaná a kezéből:

- Ne rontsd a szemedet avval a sok háborúval.

Pedighát Zsuzsi nem gyűlöli annyira a háborús híreket, mint azelőtt! Üllei nem egyszer kapta már rajta, hogy a konyhában maga is olvasgat.

- Lám-lám! Úgye, hogy már az asszonyok is érdeklődnek?

Mikor sürgetett munkája volt, maga mellé ültette az asszonyt és olvastatott vele. Zsuzsi nemhiába, hogy nagy-iskolába járt, kitűnően olvasott. Csak rápillantott akármi nyomtatásra, négy-öt szót is fogott a szeme. A pontok, vesszők, egyéb jelek őt nem akadályozták: úgy pergett a nyelve, hogy szédült a hallgató, mintha sebesfutású körhintán ülne.

Dehát Üllei gyönyörködött benne.

- Ilyen okos felesége, - mondta, - a főispánnak sincsen.

Félév multával is csakolyan szerelmes volt Zsuzsiba, mint a vőlegénysége idején. A pénzét olvasatlanul adta oda neki, és soha ki nem ejtette ezt a szót:

- *akarom*.

Csak ezt hogy:

- *akarod?*

És soha a toronyi multját szemére nem vetette.

Ellenben alig múlt nap, hogy el ne mondta volna:

- Nohát ilyen szép asszony, mint te vagy, nincsen a városban!

És Zsuzsinak mégis borult volt néha az arca, álmodozó, gondolkodó.

- Mi bajod? - kérdezte egyszer húsvét táján Üllei, - valami bánt téged. Hiányzik valamid? Csak mondd és meglesz.

Zsuzsi szomorún mosolygott. S hogy Üllei megölelte, a mellére búj.

- Borzasztó a drágaság. Te nem tudod, mi az ára a lisztnek meg a húsnak, tejnek, zsírnak, tojásnak. Mink is kukorica-kenyéren élünk-e, mint a pestiek? Minden pénzt elköltök, amit adsz.

Üllei mosolyogva veregette meg az arcát:

- Azért én mindig keresek annyit, hogy nem kell úgy nyomorognunk, mint a fővárosiaknak.

S dolgozott sokszor éjfélig is.

Dehát már egyedül dolgozott. A legényét is elvitték. Az inasa meg a fűszeresi pályával cserélte el a mesterséget: talánhogy ott kószálhatott is? talánhogy fizettek is neki? talánhogy a mazsolát ismerte az emberi élet fő javainak?

Egy tizenkét éves leányka volt minden segítségük, Szappanosék Jutkája: afféle kis lóti-futi cseléd, csak épp mosogatásra-mire jó. Kedves képű szösze leányka különben, de még annyira nevetlen, hogy a tenyere sarkába törli az orrát.

Hát Zsuzsinak nem kellett már annyit főznie. De munka se volt annyi a műhelyben, mint azelőtt.

- Ilyen rossz világ még nem járt, - borongott olykor a szabó, - senki se varrat új ruhát: mindenki ócska ruhát visel.

Palcsóné akkor már őhozzájuk hordta a maradék zöldséget:

- Ilyen jó világ, - dicsekedett, - nem járt még a kofaságra: semmi se drága a vevőnek.

Egy farsangvégi napon elmaradt Palcsóné. Véltek, hogy mindene elkelt.

De másnap is elmaradt.

- Bizonyosan beteg, - nyugtalankodott Zsuzsi.

S alig várta, hogy elköltsék az ebédet, sietett hozzá.

Palcsóné csakugyan beteg volt. De nem feküdt még, csak üldögélt. Forróság volt rajta. És csudálatosképpen vízre volt szomjas.

Zsuzsi megetette a malacot, baromfiakat. A házat is megsöpörte.

- A rigónak is adj, - mondta az anyja.

A rigó bent lakott már a szobában. Zsuzsi fölnez reá.

A rigó az alsó ülésén gunnyaszt.

Zsuzsi székre áll. Hát se étke, se vize a madárkának.

- Fridolin! Ej szegény Fridolin!

Estefelé már haza indult volna, de látta, hogy az anyján mégnagyobb a forróság. Izent az urának, hogy az anyja mellett kell maradnia. Küldje el Jutkát reggeliért: ott főzi meg az anyjánál.

Amint vetkezik, a szekrényen - a tányérok közt, - egy csomó levelet pillant meg. Fehér-borítékos levelek, és rózsaszínű levélkártyák. Némelyike sáros is.

Nézi a gyertyánál: a levelek bontatlanok. A címzés valamennyin az ő neve:

Palcsó Zsuzsika kisasszonynak.

Állt a gyertyánál féligvetkezetten, s olvasta a leveleket egyenkint. Le-lerázta a feje egy-egy rándításával a szeme pillájára futó könnycseppeket. Olvasott és olvasott.

Másnap vörös szemmel ébredt. Látszott rajta, hogy keveset aludt. Az anyja jobban érezte magát, de Zsuzsi nem engedte, hogy fölkeljen.

- Megfőzöm a kávé, - mondta, - csak maradjon.

A kis Jutka már ott volt egy bögrével.

- Gyere délben is Jutka. A két kistálat tedd egymásra és kösd be asztalkendőbe.

- Igenis tésasszonyom.

- Mondd meg az úrnak, hogy vacsorára ide várom. Ha édesanyám jobban lesz estére, hazamegyünk.

- Igenis té...

- Ha nem lesz jobban, itt hálunk. Vigyázz a házra. Korán csukódj be Jutka. A kenyérből mess vacsorára valót, de takaratlan ne hagyd. Igaz: az újságot el ne hányjátok, a pestit. Mondd meg az úrnak, hogy este hozza el magával.

- Igenis tésasszonyom.

Mikor bevitte a kávé, a rigóra is felpillantott.

A rigó ugrált. Leugrott, felugrott, kidugdosta a fejét.

- Fridolin! - kiáltotta édesen Zsuzsi, - Fridolin!

A rigó meghökkent, bámult.

- Fridolin!

- Piliuliu! - kiáltotta vígan a rigó.

Zsuzsi széket kapott, és a kalitkához vitte. Felugrott reá.

- Fridolin!

Kinyitotta a kalitkát. A rigó leszökkent a felső üléséről.

- Elszáll, - aggódott Palcsóné.

- Dehogyan száll, - felelte Zsuzsi, - Fridolin! Kezemre Fridolin!

Fridolin a kezére röppent és vígan füttyögött:

- Piliuliu!

Zsuzsi mosolyogva nézte.

Aztán egyszer csak boszúsan rázta le a kezéről:

- Eredj a pokolba!

Még utána is csapott.

Összemarkolta a leveleket. Kivitte. Beledobta a tűzhely tüzébe.

*

Palcsónén tifusz volt. Meg is halt hamarosan. Zsuzsi illendőképen elsiratta, eltemette.

A temetés után való éjjel ott-hált a férjével, hogy az aprójószágnak enniük adhasson, meg hogy a ház ne maradjon őrizetlenül.

- Most már, - szólalt meg este a könnyeit törölgetve, - elcserélhetjük a házat.

Üllei jókedvűen ráncolta az orrát:

- Hátha szoríthatnánk valami ráadást is a vén harisnyából? Igen kívánja.

- Gondolod?

- Bizonyos. Ne is említsük neki: hadd kezdje-kérdezze ő.

Nem volt sietős az ügy: Palcsónénak csak a sublótjában találtak százhatvanegy ezüst koronát. A bútorokat, baromfit, már másnap eladták. A házat, kertet is kérdezték némelyek, - Szappanosék, Tárkányiék. De Ülleiék csak éppen hogy meghallgatták, mit kínálnak érte?

Kétezer koronát, másfélezer koronát.

- Ráérünk vele, - mondta Üllei.

S minden mozdíthatót eladtak. Még a rigót is eladták volna, de hogy rigó nem kellett senkinek, Üllei magával vitte.

- Jó lesz a műhelybe.

Flóriánné csakugyan megszólalt, még aznap:

- Isten nyugosztalja szegény jó anyádat, lelkem. Sajnálom, hogy nem lehettem ott a temetésén. Hát mármost a ház?... Eladtátok-e azt is?

- Kérték már, Flórián néni. Nem sürgős. Majd háború után.

- Hát házat eladni nem is olyan könnyű, lelkem, mint tojást eladni. Meglehet, nem is kell senkinek. Rossz ház, régi ház, apró ablakok... Mennyin kérték?

Pislogott: mit válaszolnak?

- Háromezren, - füllentett Zsuzsi nyugodtan.

De az arca olyan volt, mintha valami kellemesen csípős fűszerillatot érezne. Flóriánné össze-csapta a kezét:

- Há-rom-ez-ren?

- Háromezren.

- Háromezren?! Mért nem adtátok oda, lelkem? Tüstént oda kellett volna adnotok, míg be nem viszik azt az embert a bolondok házába.

- Nem is olyan bolond, Flórián néni. Hát a kert? Hiszen csak az idei hasznáért megadtak kétszáz koronát.

- Kétszáz koronát?

- Hát hogyne. S még azonfelül kapunk is belőle mindennap, csakúgy mint anyám életében, Isten nyugtassa. És a ház se olyan igen hitvány: kőből van.

- A gerendája nincs kőből, lelkem: az utcára kihallik, hogyan ropogtatják a szúvak.

- Mást hallott maga Flórián néni, nem olyan régi az a gerenda. Mikor én születtem, előtte való évben tetőzték.

A következő napon kiment a házból Flóriánné. Utána lestek: hát csakugyan a ház meg-nézésére ment.

- Kétezer koronát fog adni ráadásul! - csujjantott Üllei, - csak várjuk meg: apránként meg-ajánlja. Egyszerre: megszakadna a zúzaja.

S Flóriánné a következő nap hogy megint ott öntözgette a cserepes kertjét a kút körül, csak-ugyan megszólalt:

- Nagy a drágaság Ülleiné lelkem. Minden drágul. Igen sajnálom, de a jövő fertályra tíz forinttal több a lakás.

Erre is el voltak már készülve.

- Jó, - felelte egykedvűen Zsuzsi, majd tizenötödikén megmondjuk, hogy maradunk.

De Flóriánné még aznap megemlítette, hogyha kedvök volna a háznak elcserélésére, ötven koronát még ráadásul adna.

- Isten neki!

Zsuzsi unatkozó színnel hallgatta:

- Ráérünk, Flórián néni. Megvárjuk, míg más érdeklődők is szólnak. Szappanosék igen akarják, Tárkányiéék is. Holnap reggel úgyis oda kell néznem.

Estefelé már száz koronát ígért Flóriánné.

- Ráérünk, - mondta Zsuzsi még unatkozóbb arccal, - a cédulát se akasztottuk ki még. Csak holnap akasztjuk ki.

Ki is ment másnap, mintha oda menne.

De nem oda ment, hanem a bútorosboltba. Vett egy kerti-eperszínű plüss dívánt. Vett tükrös szekrényt is, lábíg nézelőst és hat bőrszéket is vett, sárgát, ebédlőbe valót.

Az amerikai bőr a műhelybe került a Lázár-kép alá, hogyha rendelőjük érkezik, ne a közepényukas nádszékbe ültessék. A vásári sifonérok is oda költöztek át, s így a műhely is megszépült. A három bibliai kép sokkal szebbnek látszott így az új bútorok fölött.

Az útcái-szoba meg hát éppenséggel úri volt, - Ülleiék érzése szerint, - ha konyhán át kellett is belépnie a vendégnek. A harminchét szent már mind kipingáltan gyönyörítette a szobát.

- Ó édes szentjeim, - olvadozott olykor boldog körültekintéssel Zsuzsi.

- Igen szép, - álmélkodott a kis Jutka is, - sehol ilyen szép szoba nincsen tésasszonyom.

S ájtatosan törülte fel az orrát.

- Ide a ménkü se csap be! - tréfálkozott Üllei.

- Eredj te pogány!

Egy falusi pap később pénzen is kérte a képeket, hogy véletlenül bepillantott, bebámult a szobába.

- Csak mondja meg ténsasszony, mennyiért adná? Az ebédlőmbé szeretném. Adnék értök egy szép üszőt. Jövő évre már fejhető.

Zsuzsi mosolyogva rázta a fejét.

- Hova tennénk, főtisztelendő úr?

- Hát pénzen?

- Pénzen se, főtisztelendő úr. Nem eladók, nem. Holtomig nem. Dehogysis tudnék én megválni ezektől az én szép szentjeimtől, semmi pénzért.

Úgy érezte magát abban a szobában, mintha valami része volna az a szoba a mennyországnak. Mikor úgy ebédutánonkint végighevert a plüss dívánján, olyan volt az arca-kifejezése, mintha a legédesebb illatú virágok nyílnának az orra közelében. Muskátlis kis ablakán át épp a torony erkélyére látott. Üres volt az erkély. A negyedek verésekor nem jelent meg ott senki.

Micsoda különbség!

Eszébe jutottak a szeles téli éjszakák, mikor ott gubbaszkodott odafenn az alvó város fölött abban a szűk szobácskában. A kendőjébe vagy olykor a bundába burkolódzva is fázlódott, a lábát is maga alá vonva. S hallgatta a szél vonyítozását s a toronyóra lassú kattánásait. A kályha olykor vöröslött a parázstól, de az ablak hézagain át besüvöltött a szél. Akárhogy gittezték, fűrészporozták, spanyolviaszolták, vattázták, a szél beférközött, még a falon is átfűjt s meg-meglobogtatta az asztal közepén égő mécses lángját. Aztán az a nyomorú főzés. Sütés-főzés egy másfélaraszos kis spartherten.

Az már nagy nap volt, ha kétféle ételt ettek. S akkor is, ha valamelyik igen ízlett Átillának, ő mindig azt hazudta, hogy neki nem kell.

A húst mindig Átilla költötte el.

- Csodálatos, hogy te milyen kevéssel beéred, - mondta olykor - a rigómnak is kellett annyi. Szegény Fridolin. Vajon gondol-e rám?

S ette a húst kétfőfára. Őneki csak a levesben főtt krumppli maradt, meg a gyökerek.

S ráadásul még keveselte is Átilla amit főzött.

- Majd ha Bende pénzt küld, majd akkor többet főzünk, Átla.

Ez a mondás volt többnyire a második tál étel. Ez a mondás volt a konyha, az alsólakás, az új ruha, az éjjeli virrasztásoktól való megszabadulás.

- Majd ha Bende pénzt küld!

S válogattak fölülről a házikókban hogy melyiket bérlik? vagy tán hogy meg is vehetik. Csak a Flóriánné háza látszott megvehetőnek, alkalmasnak. Legalacsonyabb, legkisebb ház a templomtéren, éshát Átillának legkedvesebb is, mivelhogy abban született.

- Majd ha Bende pénzt küld.

Lám mire jó a szerencsétlenség! Bende nélkül is megvan most már minden. Flóriánné háza abban a percben az övé, amelyikben odanyújtja érte a tenyerét.

...Vajjon hol jár az a gonosz? Él-e még? Ej, de mi közöm vele?

Mindennap elmondta ezt:

- *mi közöm vele?*

s mégis mindennap megnézte a híreket.

- Úgye hogy mégis csak érdekes találmány az újság? - mosolyogta Üllei. - A káplán úr még a sekrestyében is kapogatta a szemével, ahogy véletlenül odatettem az öltöző-asztal sarkára.

S mindennap megmondta Zsuzsinak: melyik cikkek és hírek a legérdekesebbek.

- No ülj be lelkem és olvass. Csak ne olyan gyorsan.

- De mikor alig várom a végét.

- Igen ám, de a figyelem nem bír úgy nyargalni, mint a nyelvecskéd.

Zsuzsi olvasott, ha kedve volt rá. Odaült a műhelyasztalhoz és olvasott. Különösen az olyan cikkeket olvasta szívesen, amelyekben valaki az élményeit mondja el. Még a kis Jutka is fülelgetett az ajtóban.

Egy cikkben egyszer le volt írva, hogy egy rút essős napon vagy tizenöten eltévedtek és este is, éjjel is, hajnalban is mindig az oroszok vonalára lyukadtak ki. Egyszer rájuk is lövöldöztek, s ők is vissza. De erdő volt ott: el bírtak menekülni. Félszázig érő sárban rogyadozva caplattak ide-oda. A rákövetkező nap sem alhattak, mert muszkát neszelték már ott is, ahol nem volt. Fához támaszkodva pihentek valamelyest. Némelyik bizony beleült a sárba. S ülve, állva, nyomban elaludtak, de néhány perc múlva felrázták-verték őket:

- Muszka-örjárat!

Harmadnap már halálra csigázottan csatangoltak ide-oda az idegen világban. A hátukon mázsás teher volt a borjú. A lábukat alig vonszolták. Az éhségtől és fáradtságtól már nem is láttak. Utoljára is szédültek a fagyos sárban: nem bírtak tovább.

- Nem olvasok ilyeneket! - csapta le az újságot Zsuzsi.

És elővette a zsebkendőjét.

Üllei nevetett:

- Hát elhiszed? Katonák közt is van hazug. Lehet, hogy csak újságírók találták ki.

Zsuzsi levette a zsebkendőt a szeméről: fölnézett a kalitkára.

A rigó a szokott helyén ült, a legfelső polcon s álmoskodott.

- Adtál ennie? - szólt ki Jutkának.

- Hogyne, téssasszonyom, el nem felejténém.

Zsuzsi kiment a konyhába és egy kanálnyi aprított hússal tért vissza:

- Fridolin! Szegény kis Fridolin!

Magában olvasta aztán az újságot tovább. Kivitte a konyhába és ott olvasta. A konyhában jobban szeretett olvasni. De ott már csak a hátulja érdekelte az újságnak, ahol a neveket szokták elsorolni: az elesettek és sebesültek nevét.

Néha ezernyi név volt ottan, apróbetűs névtenger. Mind elolvasta, végig. Mennyi halott! Mennyi sebesült! Sőhajtott a végén és keresztet vetett szomorún.

Néha sok kinevezés volt ott, hadnagytól felfelé, de ő nem olvasta a bevezető szókat, csak a neveket. Mindig csak a neveket.

Már akkor hát jobban érdekelte a háború.

A helybeli újságot is ő vette meg reggelenként a piacon, s míg a mészárosnál sorára várt, előbontotta. Összevont szemöldökkel olvasta. De csak az odavaló katonákra vonatkozó híreket. Harctéri levél is volt néha az újságban, hogy merre jártak, miket szenvednek az odavaló ezred hősei? S hogy kik haltak meg.

Ipacs Átilla soha nem volt olvasható.

Csak annyit tudott róla, hogy orosz földön jár valahol, mert ott az ezred. Ottjár, ha él. Ha pedig nem él már, orosz földben nyugszik. De ha él, akkor bizonyára trombitás ő, a hadak trombitása. Ha meghalt... De hiszen a másvilágon is valami afféle lesz ő.

Egyszer aztán februárban, ahogy kinyitja az újságot, a szeme abban a pillanatban megkapja benne az *Ipacs Átilla* nevet. Pedighát nem is nagybetűvel volt lenyomtatva, csak úgy más nevek között. **Városunk hősei:** volt a közlemény címe. S öt közvitéznek a neve következett, köztük Átilláé is, hogy a második osztályú vitézségi ezüstéremmel tüntették ki őket. Tízannyi muszkától mentették meg az ezred egy gépfegyverét.

A betűk táncoltak a papiroson, kétszer is el kellett olvasnia. **Városunk hősei.**

- Ej, mi közöm vele!

Mikor hazatért, úgy vitte haza az újságot, mintha nem olvasta volna.

Várta, hogy majd az ura említi délben, s tűnődött azon, hogy milyen arccal hallgassa? Meglepődjön? Vagy egykedvű legyen? vállat vonjon reá?

Üllei azonban aligha olvasta el aznap a helyi újságot, mert se délben, se este nem szólt róla.

Az újságokat félre szokták rakni a műhelyben, hogy mikor már öt-hat kiló, eladják a boltosnak. Míg Üllei a hetet harangozta, Zsuzsi mégegyszer el akarta olvasni azt a hírt, de az újság nem volt ott a többi között.

- Te Jutka, mivel gyújtottál tüzet az uzsonna alá?

- Masinával tésasszonyom.

S várakozón nézett. Feltörülte az orrát.

- Masinával...

- De micsoda papirossal.

- Nem papirossal gyújtottam tésasszonyom, hanem hogy nem vót több szál a masina tokjába, hát avval.

- Az újságot nem láttad, az idevalót, mait?

- Nem tésasszonyom, nem láttam.

Megint kereste, de nem került elő.

Másnap se találta meg.

*

Akkoriban két nagy tűz is szörnyűlködtette a város lakóit. A szeszgyár tüze volt az első. A gyár is leégett, a disznóhizlaló is. Mingyárt másnapra rá a Ferencsevics-ház kéménye gyulladt ki, s a kémény-tűzből a tető. Az utcásor végigégett.

A toronyban akkor újra megszólalt a kürt, de csak az öreg Füzes fújogatta, éjjel meg egy szabadságolt tűzoltó.

Az újság írta, hogy a polgármester tíz népfelkelő tűzoltónak a szabadságolását kéri, és a hazafias érzésű polgárokat is szólítja, hogy aki csak teheti, álljon be tűzoltónak, önkéntes tűzoltónak, míg a háború véget nem ér.

Üllei is szólt róla az asztalnál, de csak ahogy semmiske ügyről szoktak beszélgetni:

- Hallottad?

Zsuzsi vállat vont:

- Érdekel az minket?

Mégis valahányszor meglátta az öreg Füzes az erkélyen, megvetően nézte:

- Még én is különben megfújtam.

Azokban a napokban történt, hogy a levélhordó lépett be hozzájuk. A *Szabók újságát* vette ki a táskájából, s még kaparászott benne.

- Egy utalvány is volna itt, - azt mondja, - a toronyőrnek szól, de a másiknak, Ipacsnak. Amerikából jött.

- Mi közünk nekünk avval? - boszankodott Üllei.

- Hát csak hogy mivel Üllei úr harangozó is, gondoltam, tudja: hova távozott?

- Katona, - vetette oda félvállról Üllei.

- Tudom, hogy katona, és innen odament az utalvány. Onnan meg visszajött, hogy nincs már az ezredben, hanem a kórházban. A mi kórházunkban. Debizony nincs az itteniben semmiféle Ipacs.

Zsuzsi fülelt.

Valahányszor póstás kocogott be a kapun, mindig utána lépett a műhelyajtó küszöbére.

Pedighát a póstás csupa olyan levelet hozott, amely őt alig érdekelhette: posztókereskedők ajánlatait és mutatóba küldött posztószeleteit, vagy a környéken lakó papok valamelyikének kellett új reverenda. A méret már megvolt, s a levél csak a rendelést hozta, - na meg némi figyelmeztetést:

Derékban négy-öt ujjnyival bővebbre.

Vagy:

Szűkebbre.

Mióta háború van több a *szűkebbre*.

Megtörtént eleinte, hogy a sok figyelmeztetés után is be-be akart adni egy-egy *Palcsó Zsuzsika kisasszonynak* címzett tábori levélkártyát. Olyankor Zsuzsi haragosan tiltakozott:

- Hányszor megmondtam már hogy: *Vissza! Címzett nem fogadja el.* Nem vagyok *kisasszony*.

S nem is jött már afféle levél hónapok óta.

De azért, valahányszor a póstás megjelent, a küszöbre állt és fitos orrocskáját feltartotta mint a szimatoló vizsla, míg a póstás a leveleiben válogatott.

Akkor hogy hallja az amerikai levél vándorlását s a *kórház* szót, visszafordult a konyhába. Csak annyit hallott még, hogy az ura félvállról felel:

- Nem az én ügyem.

Az ebédnél elő is említette Üllei:

- Hallottad? Ipacs aligha tutul többé a toronyban. Valamelyik kórházban veszett nyoma.

Az asszony vállat vont:

- Nem a mi ügyünk.

*

Március vége táján a plébános egyik reverendáját vitte haza Üllei, újrászegetten. Délben, hogy hazalép, már a küszöbön kezdi:

- Képzeld, kivel találkoztam:

Szokatlan izgalom a szemében. Látszik rajta, hogy csak erőlteti magára és a hangjára a szokott színét.

A konyhán azonban ott köhög a zsebkendőjébe Flóriánné is, hát kérdőn int a szemével Zsuzsinak.

Az utóbbi két hónapban ugyanis sokat nevettek az öregem. Már be se járt hozzájuk alkudni, csak az ajtón, vagy ablakon mötyögött be, ahol Zsuzsit látta:

- Hát még tiz korona lelkem, ha éppen hát rajtam akartok meggazdagodni.

Zsuzsi mosolygott reá:

- Feljebb, néni.

Flóriánné kedvetlenül botorkált el.

De azért másnap reggel megint beszólt:

- Hát még tiz korona, lelkem. Csak ne vess. Magam is nevetek már magamon. De ezzel aztán vége szakadjon.

- Feljebb, néni.

Márciusban már, hogy nyiladozni kezdett az idő, egyre nyugtalanabbá vált:

- Hát utolsó szavam, lelkem: még húsz korona. Csak azért lelkem, mert én már gyöngélméjű vagyok. Tudom, hogy gyöngélméjű vagyok. Hát: húsz korona. De ezzel aztán végezzünk.

- Feljebb, - mosolygott Zsuzsi.

- Feljebb? Feljebb? Hova feljebb? Úgy beszélsz, mintha királyi rezidencia volna a háza. Az ám: egerek rezenciája.

Már akkor hatszáz koronára gyűlt az ajánlása.

- Meglesz az ezer, - kuncogott az Üllei-pár, - még ebben a hónapban meglesz.

Azonban más is kérte a házat és kertet, igaz, hogy sokkal olcsóbban. Az egyik szomszéd: Szűcsné, kofaasszony, csak a kertet kérte, ha csak a felét is, hogy adják el neki. Háromszáz koronát ígért a kertnek a feléért.

- Adjuk oda négyszázon, - vélte vigan Üllei, - Flóriánné annál inkább kap azon ami marad.

Hát meg is szeppent a jó asszony, de csak arra a gondolatra, hogy a háta mögött így elkelhetett volna az egész kert is. A következő percben azonban még örült is neki.

- Most már hát, - mötyögte Zsuzsinak, - nem kívántok úgy-e ráfizetést? Legfeljebb ti kérdezhettek, hogy én kívánok-e?

- Kedves néni, - mosolygott Zsuzsi - minden drágul. A föld és a ház drágul leginkább. Ezelőtt egy héttel még cseréltünk volna az ezer korona ráfizetésével, ma már a megmaradt fél kerttel is csakannyi a ráfizetése, ha cserélni akar.

Flóriánné érezte, hogy pogányul játszanak vele. De József nap után már az udvar kövei közül is zöld tűhegyekként bújó elő a fű. Az ég meleg kékjén tavaszi felhők fehérkedtek. Az esperes háza előtt kibontották a földbe hajlított rózsafákat.

Flóriánné gondba fellegetett homlokkal járt-kelt az udvarán.

- Ezret nem, semmiképpen nem, - szólt be fájdalmasan a konyhaajtón, - de Isten neki: kétszázat, mivelhogy most már csak fele a kert.

- Tessék, üljön le Flórián néni... Jutka töröld meg azt a széket.

Hát beült az agg asszony.

- Ezret nem, nem, - mötyögte, - annyira gyöngélméjű nem vagyok. Istentelenség! Kutyát szokás nyúzni, nem tisztességes öregasszonyt.

Üllei otthagya őket. Dél is van: megy harangozásra.

Mikor visszatér, már asztalon a leves.

- No, meddig vagyunk?

- Háromszázig. A hét végére megad ötszázat. Mit mondtál, mikor jöttél?

- Hogy Ipaccsal találkoztam.

Nyugodtan kanalazza a levest.

- Még meg is szólított.

Zsuzsi szeme méginkább elnyílik.

Üllei behörpint egy kanál levest.

- Meg se ismertem volna: tiz évet vénült.

Hörpint.

- A vasútról jött harmadmagával. Motyó a hátukon, de semmi fegyver nálok, semmi. Piszkos, lompos, sovány mind a három. Kettő sántít, Ipacs nem sántít, de bot sincs nála. És ahogy meglát, még rámkialt, szinte örömmel: *Pista!* Ránéztem. Nem feleltem. Léptem odább.

- Jól tetted! - biccentett Zsuzsi.

- Talán jól, - vont a vállát elgondolkodva Üllei, - talán mégse jól. A jobb kezén lefegett a kabát.

Egy késhegynyi sót vetett a levesbe és gondolkodva hörpölte tovább.

Zsuzsi se szólott. Fölkelt és kiment a főzelékért. Soká künn időzött. Spenótot főzött aznap és mákos csíkot.

*

Délután négy órakor beviszi Zsuzsi a kávé a műhelybe. Ott szokta elkölteni Üllei a varróasztalán.

Egyszer csak nagykoppanatú lépések hallatszanak. A műhelyajtón kopogás. Nyomban utána az ajtó feltárul. Ipacs áll a küszöbön.

Áll.

Elfakult, elnyűtt rajta a csukaszin katona-köponyeg. Az arca is viharokverte fakó és csontos. Csak a két vitézségi érem ragyog tisztán a mellén. A jobb karján lapos az ujj a kabátnak.

Áll a küszöbön.

- Zsuzsi! - kiáltja.

Mint ahogy Ádám kiálthatta Káin nevét a gyilkosság mezején.

Zsuzsi még ott állt az ura mellett, ahogy a kávécsészét letette. Elsápadtan támaszkodott félvállal a sifonérnak. A szemét behunyta. Mintha álló halott volna.

Üllei is elsápadt.

És így állnak egy percre mind a hárman, szinte megkövülten.

Végre Üllei mozdul meg:

- Nincs itt, akit keresel, - nyögi fulladó izgalommal, - térj haza békén.

- Zsuzsi! - kiáltja ismét Ipacs.

Mint aki, halottat szólít lelke rikoltásával életre.

Zsuzsi feje lekókad. Két tenyérrel tapaszkodott a sifonérnak, mintha attól tartana, hogy hanyat esik.

- Zsuzsi! - kiáltotta harmadszor is Ipacs.

Mint ahogy a tékozló fiút szólíthatta az apja fájdalmas könnyörülettel.

Üllei megrándult. Felkapta a rőföt. Előbbre lépett:

- Itt nincs semmiféle Zsuzsi! - rekécselte reszketve, - itt csak Üllei Istvánné van!

Ipacs megvető bús szemmel nézte végig:

- Üss meg. A karomat se mozdítom. Nem ilyen fegyvereknek néztem én szemébe, és nem is ilyen vitézeknek. Üss. A fél karom hiányzik: nem kell attól tartanod, hogy visszaütök.

Üllei lecsapta a rőföt:

- Hát akkor pusztulj innen! Semmi közöd evvel a nővel többé! Törvényes feleségem: senkinek joga többé nincs reá!

És kifelé mutatott!

Ipacs állt. Zsuzsira nézett. A szemében ezernyi szenvedés keserve. Az asztal köztük volt. És a férj karja is köztük.

Zsuzsi fölemelte a fejét. Arca mint a koporsójában felvonagló halotté. Bágyadt rebegéssel ismételte maga elé az ura szavát:

- Senkinek joga... többé... nincsen...

VII.

Üllei attól kezdve búsan ödögött a városban. Ha ismerőseivel találkozott, nem titkolta a szomorúságát:

- Sajnos, - bólogatott fakó arccal, - igaz: már nem vagyok harangozó. Elvégre úgy se maradok a városban. Csak míg a pöröm... Lehetne? Másnak lehetne: az én gyomrom nem veszi be. Megyek Grácba. A finom munkát mindenütt megfizetik.

- Más egy vállvonással elintézi az ilyesmit. Még némelyik el is neveti.

- Tudom. De én a templom levegőjében nőttem fel. A negyedik öregapám is itt volt harangozó és sekrestyés: nekem a keresztény erkölcsök csontomban vannak, véremben vannak.

És elnedvesült a szeme:

- Az a nő, sajnos, erkölcstelen fehérszemély. Sajnos. De nem vádoló érte: nem tehet róla szegény, hogy olyannak született. S ma még az én nevemet viseli. Borzasztó fájdalmas! Tessék elhinni: soha én meg nem ütöttem. Még csak szóval se ütöttem meg. A válópörben se mondok reá semmi rosszat. Csak *hűtlen elhagyást* vetett okul az ügyvédem is, - Fodor az ügyvédem. Igen szerettem a szerencsétlent, nem tagadom. És meg tudnék neki bocsátani ma is, noha az erkölcs énnekem csontomban, véremben van. De ő nem tér vissza, tudom. Akkor naptól, hogy megjelent ismét az az ember, mintha elcserélték volna a lelkét. Mint ahogy inget váltunk. Vége: összedőlt már az én házaseletem. Össze, mint a babiloni torony. Pedighát az első percekben még ő is azt mondta:

- Nincs jogod!

Akkor lépett be éppen a polgármester úr is, hogy igazítsam kijebb két gombját. Még ő is hallhatta. De tett, mintha nem hallotta volna.

- No Ipacs vitézem, - azt mondja, - hálistennek, hogy megvagy. Ha csonkán is, de megvagy. Csak vedd fel fiam a kürtöt újra.

Kezet fogott vele, és Ipacs elment.

Megigazítottam a gombokat: a polgármester úr is elment.

Csak azután csókolhattam össze az asszonyt. De az még akkor is olyan volt, mint az alvajáró. Még egy óra múlva is olyan volt. Csak épp hogy a rigó igen füttyögött, odalépett a kalitkához és kinyitotta:

- Eredj, - mondja, mintha álomban beszélne, - eredj te is. Nem idevaló vagy: eredj.

A madár kiröppent. Darabig ott ült a kút vasán. Aztán felröppent. Néztük merre száll? Fel-szállott egyenesen a toronyba.

Aztán egyszercsak megszólalt a kürt. Isten repessze meg azt a kürtöt. Megszólalt. Az Ipacs-fiú fújta. A többi szögleten csakúgy fújta, ahogy szokta. De a mi szögletünkön hosszan állt és hosszan fújta, bőgette, - mint valami Lehel vezér.

Az asszony csak hallgatta, hallgatta, még akkor is sápadtan. Bent ültünk az első szobában. És ahogy ott ült a széken, kilátott a toronyra. Csak nézett, nézett ki az ablakon, olyan szemmel, mint mikor az alvajárónak a telt holdon a szeme.

Egyszercsak fölkel. Megfordul: levonja a jegygyűrűt az ujjáról, és az asztalra teszi. A pénzt is ami nála volt:

- Ne haragudj rám Pista.

- Mit akarsz?

- Megyek.

- Hová!?

- A toronyba.

- Megőrültél-e, te szerencsétlen?!

S megfogtam, ölelgettem, csókolgattam. Még le is térdeltem eléje, úgy könyörögtem neki:

- Térj eszedre! Zsuzsi térj eszedre!

- Eszemen vagyok, - felelte szomorún, - és hiába zárod be az ajtót, egyszercsak ki kell nyitnod...

- Nem az én feleségem vagy-e? Nem az én törvényes feleségem vagy-e? Nem az én esküdt, hites feleségem vagy-e? Zsuzsi! Zsuzsi!

A vállát vonogatta, és a melle mélyéből töredezett a szó:

- Dehát ha ő akarja...

VÉGE